

ÕÕSITI

V. ILUS

ON KAHJULIK MÕTELDA

V. ILUS

ÕÕSITI ON KAHJULIK
MÕTELDA

A-29812

VÄINO ILUS

ÕÕSITI ON KAHJULIK
MÕTELDA

ÜKSTEIST JUTTU

2
00245

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN 1969

E
130

Raamatu kujundanud M. Uksine

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

74289

KIRJAPANEMATA ROMAAN

Alatihti räägitakse nõnda, et igaüks võivat omaenda elust romaani kirjutada. Ju targemad inimesed teavad. Aga kui mina seda tööd mõistaksin, ei hakkaks ma endast mingit romaani tegema. Pole seal õieti midagi, mis teistele inimestele huvitav võiks paista. Üks päevast päeva elamine, ei muud. Aga kui ma mõistaksin, kirjutaksin ma ühe romaani küll. Ainult mitte endast, vaid oma tüdrukust ja Leost. Nendest tõesti tahaks kirjutada. Nüüd on sellel lool lõpp kah olemas, ma usun küll, et see on tõepoolest päriselt olemas. Ei siin ole enam midagi teha.

Aga algus oli veerandsaja aasta eest. Vanamehe oli Kooritsa täkk siis juba ristikukoorma otsast maha rapsanud, olime Ernaga kahekesi jäänud. Ja Erna käis sealsamas Kooritsal teenimas. Kartulitalgutele kutsuti mindki, sest Kooritsal võeti juba mitmendat aastat masinaga ja rahvast läks neile sellepärast ohtrasti tarvis. Leo oli samuti seal, tema pandi ühes Ernaga kaste vankrisse tühjendama. Ernat peeti Kooritsal juba tol ajal, kui ta seitsetteistki polnud täis saanud, rohkem sulase eest, sest tüdrukule meeldis oma jaksuga uhkeldada. Eks perenaine saatiski teda siis niisugustele töödele, kus ta näidata sai, et ega pükstekandmine kedagi meheks tee. Leoga paaris olles kippus ta aina üksipäini kaste tõstma. Leo oli sellal alles kaunis õbluke, polnud veel konti täis jõudnud kasvada, ja tal võis Ernaga päris raske olla. Öhtul poiss söögilauda ei tulnud, öelnud perenaisele, et tal vaja kiiresti koju jõuda, istunud jalgrattale ja kadunud. Aga perenaine naeris mu tüdrukule kohe: «Sina, Erna, jääd küll vanatüdrukuks, kui sa poisse nii koledasti taga kantseldad. Näe, Liakse Leo lõppes nõnda otsa, et süüagi ei taht-

nud enam mitte.» Erna vastas selle peale: «Ärge siis teinekord pange mind nii rammutuga kokku.» Ema silm vaatab oma last küll nõnda, et see, mis temas kõver, õgev paistab, ja hea veel heamana. Aga seda, et Ernal polnud paljalt jõudu palju, vaid ta ka tüdrukuna silma hakkas, seda märkasid teisedki, mitte mina üksi. Tugevat kasvu ja laia konti oli ta küll, aga see kadus temas nagu ära, ta oli rõõska verd ja pehmete liikmetega. Ja hääli oli tal ilus, mitte mõni jäme jora või peenike piiksumine, aga niisugune nagu helisev. Kooritsa perenaine ei rääkinud Ernale vanatüdrukuks jäämisest ka mitte muu kui nalja pärast. Sest tõemeeli ei saanud säherdune mõte küll mitte kellelegi pähe tulla. Et Ernal polnud muud kaasavara kui see mõisaservast saadud kahehektarine eluasemekoht, ei seegi võinud palju lugeda, sest Erna ise pidi varsti olema rohkem väärt kui mõni talutütar koos tema kaasavaraga. Erna kasvas mul ennakult täis, kooli viimases klassis paistis ta teiste tüdrukute hulgas nagu täisnimene, päevad olid tal sellal juba tükk aega, ja poistel, ma panin tähele, oli ta vastu juba siis huvi, nii et ma sellest kartsin paha juhtuvat. Aga Erna teadis, kuidas ennast igasuguste ligitikkujatega ülal pidada, ja aitas teda see, et ta mitte kellelegi järele anda ei tahtnud. Seda aga polnud karta, et mõni tema kallal vägivalda saaks tarvitada. Nõnda võis ema süda algusest peale rahulik olla. Aga et Liiake Leo mu tüdarta isemoodi vaatavat, sellest kuulsin naistelt esimest korda just tollel, nüüd juba nõnda ammusel kartulivõtmisel. Ma ei hoolinud suuremat sellest uudisest. Eks ole see teada, kui kärmed me, külaided, oleme noori paari seadma, ja kui Leo vaataski Ernat isemoodi, mis sellest nii väga oli. Ei vaadanud tema üksi. Igatahes ei paistnud Erna temast välja tegevat, või kui, siis nõnda, nagu ta poissi kartulikastide tõstmisega kiusas. Ja ega tundunudki Leos midagi, mis minu tüdruku huvi oleks võinud äratada. Erna pole kunagi hoolinud nendest, kes temale mõnda moodi vastu ei saa. Ja Leo tollal ei saanud. Näo poolest polnud tal viga, aga ta paistis nagu saamatuna ja see ei võinud minu Ernale meele järgi olla. Leo oli asunikotalust, niisamuti ainus laps, aga koht oli neil kaunistest viletsasti peetud. Seda aga võin küll ütelda, et rikkuse järgi Erna inimesi ka mitte sellal ei hinna-

nud. Nii et see ka ei võinud põhjuseks olla, miks Erna Leost välja ei teinud. Või miks ta pidi tegema, või kellest ta tollal üldse tegigi. Kooritsa Valdekuga hakkas ta sehkendama alles hiljem, vist oli see neljakümnenda suvel. Võib-olla oli neil juba varemgi sümpaatia, või mina seda täpselt tean. Kooritsal olid nad ju kogu aja ligistikku ja Valdek pidi Ernale küll meeltemööda tunduma. Teised suuremate talude tütreid ja pojad kippusid enamasti koolidesse ja linna kuhugi peenema peale ja musta talutööd eriti ei armastanud. Aga Valdek rampsis kodutalus kui harilik sulane, tema ei pidanud seda endale häbiks, ja koolis oli ta käinud nii nagu minugi tüdruk kuus klassi, siinsamas. Kui ta oleks tahtnud linnakooli minna, ega siis ema poleks teda kindlasti mitte keelanud, aga Valdek ei tahtnud. Talle meeldis rohkem hobustega jantida ja põllu peal rühmata. Jõudu oli tal palju. Sedajagu tal perepoja uhkust oli, et jalgratta asemel osteti talle mootorratas, ja sellega ta tõristas küla pidi ringi.

Oieti andis Leo enne oma sõjast tagasitulekut ainult üks kord ligemalt märku, et Erna talle tõesti midagi on. Talvel sai ta üheksateist ja saatis meile ilusa roosidega kutsekaardi, kus neiu Erna Mäge kutsuti sünnipäevale Liiakse tallu. Liiakse oli meist versta või poolteise taga, ja Erna naeris mis hirmus, kui seda kutsekaarti luges. Aga läks ta küll, sest talvisel ajal polnud suuremat midagi teha, ja ega Erna mõni nurkahoidja olnud. Tema tikkus ikka, nagu aga sai, inimeste sekka. Kevadel hakkas jälle uuesti töödering pihta, Erna oli jällegi Kooritsale kaubeldud ja eks Leol leidis oma vanemate talus tööd rohkem kui tarvis. Tema isal käisid sooled kubemesse ja vahel nii hullusti, et ei saanud õuelt välja. Räägiti küll, et Liiakse vanamees on lihtsalt laisavõitu ja soolikad on ainult jutuks, aga võta sa kinni, rääkida võib kõike. Suvel tulid need valitsusevahetused, siis maareform, Kooritsalt võeti kah suur tükk ära, aga Erna teenis seal kaubeldud aja lõpuni ja sai oma palga täielt kätte. Tollal vist teadis juba pool valda, et Mäe Erna püüab Kooritsa Valdekut. See oli puha vale. Erna ei püüdnud kedagi, ei Valdekut ega Kooritsa kohta, aga Valdek paistis teda teistest poistest ikka tõesti rohkem huvitavat ja nii nad järjele said, ainult mitte minu tüd-

ruku algatusel. Mina kartsin, et Kooritsa perenaisele ei või see meeldida, et tema poiss teenijaplikaga käib, aga ega ta midagi välja näidanud, minuga oli lahke endist viisi. Või oli tal meeles, kuidas ükskord tuli ise just niisamuti Kooritsale teenijatüdrukaks ja sai siin perenaiseks, õigupoolest peremeheks, sest oma mehel ei lasknud ta kuigi tihti sõna öelda. Seda ma küll hästi ei usu, sest inimesed unustavad kole kergesti ära, mis nende enestega on olnud, kui aga neile teistmoodi kasulikumpaista. Võib-olla Kooritsa perenaine arvas, et kurameerivad natuke, minu tüdruk ja Valdek, ja jääb sellega. Või vaatas temagi, et Erna nii tubli inimene, ja see teeb päritolu vahe tasa. Leo aga läks sellel sügisel kaitsevähke. Nüüd oli see juba vene sõjavägi, aga teenima saadeti ta Rakverre ja sealt tuli kevade poole Ernale äkki kiri. Ma lugesin seda, seal polnud midagi ei armastusest ega seesugusest, lihtsalt niisama oma sõdurielust. Aga tagasi-aadress oli lõpus. Erna jättis vastamata. Ma küll noomisin teda, et kui teine kirjutab, siis peab vastama ka, aga Erna ütles, et ega tema pole palunud. Ja siis sellel suvel hakkas sõda peale. Valdekule tuli ka kutse, aga tema läks metsa rettu, said koos teiste omasugustega kuskilt püssid ja võtsid vallamaja juba enne sakslaste tulekut üle. Leost ei teadnud tema vanemad midagi. Üks meie kandi noormees, kes koos Liiakse perepojaga väкке võeti, tuli enne sügist koju tagasi, tema oli kuskil Pihkva taga üle rinde jooksnud ja sakslased lasksid ta tulema. Tema aga ei olnud Leoga koos teeninud. Kuid ega Leo ainus polnud, kes meilt teisele poole väელიini jäi. Või kuhu nad jäid, ei me siis seda teadnud. Räägiti igasugust, ega kõike ei osanud päriselt uskuda. Erna aga läks esimesel sõjatalvel Kooritsa Valdekule mehele. Pulmad peeti uhked ja suured, nagu rahu ajal, kirikus käidi laulatusel ja kolm päeva pidutseti. Talu saadi kohe sakslaste tuleku järel uuesti kokku, ainult kaks hobust oli ära võetud. Mingi paber oli vastu antud, aga või see midagi maksis. Ei siis uskunud keegi, et Venemaa Saksamaast lõpuks jagu saab, usuti vastupidist, iga päev oodati Hitleri meeste võitu. Aga võta sa — sõda hakkas ja hakkas venima, ja neljakümne kolmandal kästi mu väimehel vabatahtlikult leegioni astuda. Valdek oli küll oma vallas oma-

kaitse rühmaülem, aga seegi ei aidanud, ikka võeti ta ära.

Kuid võib-olla seekord oli nõnda temale ja meile kõigile ühes mõttes paremgi. Sest ei olnud jäänud kuigi palju selle hullu päevani, millal ma voki taga istusin ja äkki paukusid kuulsin ja siis suitsusammast tõusmas nägin. Sealtsamast poolt, kust ka paugud kostsid. Algu- ses ei teadnud midagi arvata, aga õhtul läksin naabrite käest küsima ja seal siis kuulsin, et omakaitsetelased läinud Liiaksele Leod kinni võtma. Leo olla langevarjuga tulnud siia salakuulajaks. Leo isa-ema kinnitanud küll, et nemad ei tea pojast midagi rohkemat, kui teised tea- vad, aga neid ei usutud, pandi kohe sealsamas seinä äärde kui salakuulaja varjajad ja lasti surnuks, ja siis pisteti talule tuli otsa, et äkki on perepoeg kuskile ära peidetud ja suitsetavad ta niiviisi lagedale. Ei olnud nad kedagi leidnud. Teisel päeval sain veel niipalju teada, et Liiakse loomad jaotatud nende talude vahel, kellelt sõja alguses midagi võeti. Liiakse ainsa hobuse saanud Kooritsa rahvas omale. Valdek käis sellel vii- masel sakslaste aja talvel korra kodus ka, aga pidi ruttu jälle tagasi minema, sest Narva all algasid suured lahingud. Nüüd tehti päris mobilisatsiooni, aga mehi puges pakku, kuhu keegi sai, ei tahetud minna väeliinile surema. Valdek oli venelaste eest paos juba ära olnud, nüüd temal nagu ei kõlvanud, ja kas tal see mõttes oligi, tema läks tagasi. Kuid sellel koduskäimisel oli see taga- järg, et lõpuks jäi Erna raskeks. Kaks aastat elasid abielu ja enne ka, sest ega Erna pulmaööl enam puutu- mata olnud, kus seda. Aga ei tulnud midagi, nii et Koo- ritsa perenaine minu käest juba küsis, et kas mu tütar äkki aher pole. Aga ei olnud ta aher ühti, talle lihtsalt paistis lapsesünnitamine vastumeelt olevat, tema tahtis nagu pooleldi mees olla, oma jõudu näidata. Nii et ta hoidis, muud midagi. Ainult kui ta juba nii kaua oskas hoida, osanud siis seekord ka, sest kõik nägid, et sõda on uuesti tagasi tulemas, ja keegi ei teadnud, mis edas- pidi saama hakkab, sest jutud liikusid, üks hullem kui teine. Aga niisugune rumal on Erna alati olnud, et ega tema muuga taha arvestada kui iseendaga. Tuli äkki tahtmine ja kõik. Ise oli alles natuke üle kahekümne, nagu oleks hiljaks jäänud selle asjaga. See oli ka vii-

mane kord, kui Valdek oma koduseid nägi. Kirju saatis küll peaaegu viimase lõpuni, kuni sakslaste väljaminekuni, aga mis temast pärast sai, jäi ta ellu või sai otsa, seda polnud kellegi käest küsida. Erna kandis siis last viimast kuud, ja näed sa, see oli temale raskem kui ükski muu asi senini. Alguses pidi ennast surnuks oksendama ja edaspidigi oli tal neid hädasid igasuguseid. Küll peavalud, küll jalgade suremine. Ju ta ikka tõesti polnud päris õigeks naisterahvaks loodud, midagi oli meil vanamehega segamini läinud. Eks me mõlemad tahtsime kangesti poega saada, ja ju sellest kangesti tahtmisest võiski Ernasse naiserammu liiga vähe sattuda. Naiseramm ju hoopis miskit muud kui mehejõud. Erna pärast elasin mina sellal rohkem Kooritsal kui oma kodus. Muidu ma käisin seal ikka kui võõrsil, sest sellest sain ma juba enne pulmi aru, et Kooritsa perenaine kardab, kas ma ei hakka tema katuse alla tikuma. Ei minul polnud niisugust mõtetki mitte, aga nüüd pidin häda sunnil sagedamini Kooritsal käima ja tihtipeale seal öödki olema. Ja see oli ühel esmaspäeva hommikul, varsti pärast sakslaste minekut, kui Marga Liide korruga Kooritsale jooksis uudist tooma — Liiakse Leo ilmunud tagasi. Olnud mundris, mingid paelad pagunite peal, hoopis mehem. Seisnud tükk aega üksipäini isakodu asemel, siis tulnud naabri juurde. Seal Leo saanud kuulda, mis tema isa-ema ja koduga juhtunud. Ei ta olnud musta ega valget öelnud, istunud tükk aega omaette, ei söönud ega joonud. Öö olnud seal ära, hommikul vara asutanud jälle minekule, ja ainus, kelle järele veel pärinud, olnud Erna. «Sa ütle, ta siis ikka tõesti polnud siin,» sõnas Kooritsa perenaine selle kohta ja minule tundus, et ta oli justkui pahane, Leo peale pahane. «Ei tea, mis huvi tal sinu vastu on?» küsis siis Ernalt. Peremees hakkas pomisema, et kas ei peaks Liiakse hobuse nüüd kuhugi ära andma, aga perenaine käskis tal vait olla. Antagu enne need kaks hobust neile tagasi, mis neljakümne esimesel ära võeti, ütles ta. Aga kui uued võimumehed platsi tulid ja asju hakkasid ajama, ei nemad tulnud Kooritsa perenaise käest enne järele kuulama, mida nad võivad võtta ja mille peavad võtmata jätma. Kooritsa rahvas tehti kohemaid sakslaste käsilasteks,

talust ei jäetud neile nüüd mitte enam kolmeküm-
mend hektarit nagu enne sõda, vaid kõigest seitse. Ja
üks hobune ja kolm lehma. Nagu nimme jäeti just
endine Liiakse kõrb, see kõige viletsam ja vanem, teised
kaks võeti hobulaenutuspunkti jaoks. Peremees kutsuti
vallamajja ülekuulamisele ja Liiakse rahva mahalask-
mise kohta päriti tema käest samuti aru, nagu oleks
Kooritsa peremees seal kuidagiviisi süüdlane olnud. Ei
tema teinud kellelegi midagi, tema istus kogu aja
kodus. Aga nõutud üha, et andku üles, kus ta poeg, see
fašist, ennast varjab, või muidu on vanamehel endal
Siberisse minek. Redutajaid pidi meie ümbruses olema,
aga Valdekut nende hulgas ei olnud, seda teadsin
minagi. Vanamees lasti küll koju tagasi, aga ega selle-
pärast Kooritsal rahu saadud. Oldi kogu aja ootel,
kunas neile järele tullakse ja minema viiakse. Mina käi-
sin Ernale peale, et tema koos poisiga isakodusse tuleks,
sest siis poleks temal midagi karta, aga Erna näitas
jälle oma jonni ja ei tulnud. Leost ei olnud selles vahes
üldse midagi kuulda. Seda me teadsime, et eesti mehed
saadetud talvel Kuramaale, ja kui sõda lõpuks otsa sai,
oli neid sealt päris hulk tagasi tulemas. Aga õigupoo-
lest oli meil päris mitmeid, kellele oleks meeldinud, et
Liiakse Leod nende tulijate hulgas ei oleks. Kardeti,
kas ta ei hakka ülearu hoolsalt uurima, kust see jutt
üldse lahti läks, et teda olevat langevarjuga alla las-
tud, ja kes need kõik olid, kes sellest tapa- ja põletamis-
tööst osa võtsid. Nagu neid patte mõnel mehel niigi
vähe oli. Valdekust ei olnud me vahepeal samuti midagi
seesugust teada saanud, mida oleks võinud täie usuga
võtta. Kooritsale jõudis küll jutt, nagu oleks teda näh-
tud Kloogal, kus see laager asus, või siis, et ta läinud
Tallinnas laevale. Aga ei kindlat midagi. Erna aga, selle
asemel et meest vähemasti senikaua oodata, kuni
temast seesugust kuuleb, mida uskuda võib, hakkas
kevade poole üht metsavenda magatama. Niisugust tükki
poleks ma temast oodata teadnud, sest polnud ta ilmaski
liiderdama tikkunud, ei enne, ei pärast paariminekut.
See polnud küll mõni harilik varjulolija, vaid saksa
lendur, päris kõrges kraadis. Ta lennuk oli alla lastud
ja ise oli ta terveks jäänud ja metsavendade juurde
pääsenud. Kooritsale toonud tema esimest korda üks

Valdeku sõber ja Erna hakanud sellele sakslasele nii kangesti meeldima, et lubanud mu tütre Saksamaale kaasa viia. Ega see küll saanud Ernat meelitada, aga ju lendur ise talle meeldima hakkas. Kooritsa perenaine alguses pahandas mis hirmus, et poeg talle litsi miniaks toonud, aga mina ei osanud Ernat väga süüdistada. Aeg oli niisugune, ei võinud teada, mis homne päev toob, Erna aga oli ikkagi noor inimene ja pidi ta siis ennast hoidma ei tea kelle jaoks. Või siis Valdek ise risti ette löi! Aga ma ütlesin tüdrukule, et otsinud, kui muidu ei saanud, endale mõni niisugune, kelle pärast poleks karta pruukinud. Oleks see sakslane Kooritsalt kätte saadud, ei siis oleks neil seal kellelgi pääsu olnud, vangi oleksid läinud kõik viimseni. Aga jällegi ei lasknud Erna endaga rääkida. Ma sain siis aru, et temale kohe meeldib sedamoodi oma ja teiste saatusega mängida, kohe nimme nõnda teha, nagu mõistlik pole. Amma suu jäi lõpuks küll kinni, ja mis tal üle jäigi, sest Erna teda ei kuulanud. Ei kuulanud kedagi. Ämm jälle hoidis kangesti oma pojapoega, väikest Valdekut, ei tahtnud sellepärastki Ernat majast välja ajada. Ja kuidas ta olekski ajanud, kui Erna oli see, kes talus kõik tööd ära tegi. Kündis, niitis masinaga, kõik. Talu oli küll väikeseks lõigatud, aga tööd jätkus ikkagi. Liatigi anti Kooritsa rahvale kevadel veel käsk äravõetud maadele vili maha teha. Omast seemnest. Ära oli see maa küll võetud, aga antud polnud veel kellelegi, ja nüüd pidi see vili sealt minema võidu fondi, ma mäletan.

Nõnda need lood olid, kui äkki ilmus sõjaväest lahtisaanud Liakse Leo Kooritsale ja ütles Ernale, et kui Erna tahab, võib tema need riigi kätte võetud Kooritsa maad oma nimele kirjutada, sest temale kui rindemehele ja ordenikandjale antakse kohe. Ega Ernale seda maad nii väga vaja olnud, aga perenaine tikkus kohe tagant kiitma. Tema sel hetkel muule ei mõelnud, kuidas aga saaks oma maa tagasi. Niimoodi läsksi Kooritsa uuesti ühte tükki, ja seekord just tänu Ernale. Leo pidi muidugi Kooritsale elama asuma, ta kolis ülemisse kambriisse, kus varem olid Valdek ja Erna elanud, ja hakkas maantee peal tööl käima. Talutöös aitas ta samuti hooliga kaasa, selle eest sai söögi, muud midagi. Ega ta

tahtnudki. Ei kippunud mingil moel ennast peremeheks seadma, Erna käes oli nüüd Kooritsal jäme ots. Ja Leo tegi kõik, mis aga Erna temalt tahtis. Ainult ühe Leo soovi pidi Erna täitma — pidi endise Liiakse kõrvi maha müüma ja teise hobuse asemele ostma. Sest kõrbi, ütles, tundis Leo veel nii tüki aja tagant ära, muudkui hirnus, kui teda nägi. Erna ämmal aga läks see rõõm, et maa tagasi sai, kähku üle ja ta hakkas Erna kallal tänitama, et soo, nüüd on tal ühest kargutajast juba vähe, nüüd tahetakse sakslase vahele kommunisti kah. Aga selle koha pealt polnud tal sel ajal küll mingit põhjust tänitada, sellepärast et Erna ja Leo vahel ei olnud küll midagi niisugust. Rääkisid vahel mõne sõna, ega nad tummad olnud. Kuid enesest mõista teadis kogu küla, et ega Liiakse Leo siis paljast heast südamest Kooritsat oma nimele võtnud ja Ernale pidada jätnud. Ju kõik taipasid, mis siin taga on. Mõned kiitsid Ernat, et oskab nii hästi mehi enda jaoks kasulikuks teha, teised olid kadedad ja püüdsid mu tüdrukut ei tea kelleks vaabata. Leo üle aga muigasid või pahandasid vist kõik. Oma lendurit Erna Kooritsal enam vastu võtta ei julgenud, aga võib-olla ei julgenud sakslane enam sinna minna, nüüd hakkas Erna minu majas oma kohtamisi korraldama. Mind aeti siis toast kööki, aga nii häbitud olid nad, et häälitsevad ja kolistasid peaaegu vahet tegemata, ei lasknud magama jääda. Kohe hirm tuli peale, kui niisugust armastamist pidin pealt kuulama. Ühel varahommikul pidin varahakul minema toast oma prille otsima ja nägin, kuidas nad seal olid — nagu hooramajas, mõlemad ihualasti. Ei ma saanud Ernat noomimata jätta ja hoiatasin, et kust tema teab, kelle juurde see sakslane veel käib ja mis haiguse ta kaasa võib tuua. Erna heitis käega ja vastas: «Ära räägi, ema, niisugust meest teist ei ole.» Oskad sa kosta. See hullutsemine võis halvasti lõppeda ja ma ei mõistnud enam muud kui jumalat paluda, et ta selle mahajäänud sakslaserisu kuidagi ära koristaks. Sedakorda oli jumal minuga ühel nõul. Ei olnud veel uus kevad käes, kui nende punker üles leiti ja sakslane seal surma sai. Ei teatud sedagi, mis ta nimi või kust ta pärit. Kes oskab aimata, mõtlesin siis, kes teda ootama jäävad, ja jäävadki ootama. Aga ega sellega veel elu rahulikuks läinud. Juba

hakati vallamajaski tähele panema, et Kooritsal pole päris õiged lood. Leo kutsuti partorgi juurde. See rääkinud Leole umbes sedasi, et kuhu nõnda kõlbab — ise korpuse mees, rahad rinnas kangelasliku võitluse eest fašistide, oma vanemate tapjate vastu, aga tantsib nüüd käsilase lõa otsas. Leo vastanud, et lastagu tal elada, nagu tema tahab, siis partorg ütelnud, et andku koht käest ära, aga fiktiivset majapidamist ei tohi olla. Leo rääkis selle jutu Ernale edasi ja ütles siis esimest korda välja, et kõige parem oleks neil abielluda, siis ei saa kellelgi mingit ütlemist olla. Mina olin selle nõu poolt. Mitte talu pärast, nagunii polnud see Erna jagu. Mina uskusin, et Leost tuleks Ernale hea mees, niisugust teist ta ei leiaks. Valdek enam vaevalt elus on, ja kui ongi, siis ei tea kus maailma otsas, kaua Erna teda ikka ootama peab. Kuid Erna oli jällegi oma ema sõnadele risti vastu. Ütles, et jätku ma teda oma nõuandmistega rahule, ta teab ise, mis teeb. Ma sain niiviisi aru, et kui ta oleks nüüd Leoga abiellunud, oleks see tema meelest paistnud nagu järeleandmine Leole, aga tema ei tahtnud ju kellelegi järele anda, kus sa sellega. Nii ma siis mõtlesin, kuid nüüd paistab mulle, et oli seal muudki . . .

Nõndapalju sai Erna siiski asjast aru, et vana viisi see nende elu ka enam minna ei saa, ja kas ta seda tahtiski. Kaua ikka alles noored meest-naist ühe katuse all üksikaupa elavad, ja nii neil algas nagu mingi vabaabielu, nagu seda nimetatakse. Erna kolis uuesti tagasi üles kambrisse, hakkasid koos siin-seal liikuma, et inimeste silmis neid ühte seataks. Aga päriselt Leo naiseks hakkamisest Erna hoidus. Leole seletanud, et ta ei tahtvat oma lapse isast niimoodi seljataga lahutada, aga see oli ettekääne, selles olen ma päris kindel. Kuid Leo leppis sellegagi nagu kõigega, mis Erna temaga tegi. Peab ikka armastus olema, mõtlesin ma.

Kooritsa peremees suri järgmisel suvel ära ja perenaine oli ka juba üsna vanaks jäänud. Aga mida vanemaks, seda õelamaks ta muutus. Nüüd, kui Erna Leoga ühte hakkas elama, sai ta kogu küla peal teda võtta. Ainult ega Erna sellest tagarääkimisest välja teinud. Kuid ta oleks pidanud oma ema sõnadest rohkem hoolima, siis ei oleks temaga seda õnnetust juhtunud, et ta ära viidi. Tuldi, aeti ta Leo kõrvalt asemelt üles,

anti temale ja Kooritsa perenaisele tund aega pakkimiseks. Kui Leo vastu katsus ütelda, käratati talle peale, et ta on kulakute suuvooder. Erna tahtis poissi Leo ja minu hoolde jätta, aga ämm pistis röökima, et nüüd tahab see häbitu naine teda tema elu ainsast rõõmust ka veel ilma jätta ja tema armast pojapoega ei tea kelle rikkuda anda. Nii pidi väike Valdek selle pika teekonna kaasa tegema. Seekord andis Erna ämmale järele, vist sellepärast, et endal oli samuti kahju poisist lahku jääda. Poisil oleks minu ja Leoga kindlasti parem olnud, Leo hoidis ju teda päris nagu oma poega, ja eks mina olin ometigi väikesele Valdekule niisamuti vanaema kui Kooritsa perenaine! Leo jooksis kohe selleksaamal ööl minule rääkima, mis sündinud, lubas minna seda asja klaarima, et vähemalt Erna koos poisiga tagasi lastaks. Ta oli nõnda õnnetu, et mul hakkas temast päris kahju ja lõpuks pidin hoopis mina teda lohutama. Leo käiski maakonnas ära ja ei tea kus veel, aga sellest käimisest ei tulnud mingit tolku. Siis käskis Leo mind Kooritsale kolida allesjäetud loomade eest hoolitsema ja ütles, et tema sõidab Ernale Siberisse järele. Mina küll püüdsin teda sellest kavatsusest lahti rääkida, aga tema jäi endale kindlaks ja sõitiski, niipea kui Ernalt kirja saime ja teada oli, kuhu nad elama pandud. Üle kolme aasta elas Leo seal, õppis traktoristiks, Erna oli tal abiks, ja ega nad lõpuks halvasti elanudki. Aga ikkagi võõras paik, võõras rahvas, koduigatsus oli suur. Seal siis lõpuks võttis Erna aru pähe ja registreeris ennast Leoga abielusse. Ammu oleks ta seda tegema pidanud! Uhes pulmapildiga saatis Erna mulle kirja, ja seal peaaegu et tunnistas ise ka, et oli Leoga halvasti ümber käinud. Siis sai ta sellest aru, aga hiljem . . .

Tänu Leole said nad enne teisi kodumaile tagasi. Kooritsa oli kolhoos selleks ajaks enda kätte võtnud ja ega Erna sinna tagasi tikkunudki. Kooritsa perenaine jäi alguses koos endise minia ja tema uue mehega ja oma pojapojaga minu katuse alla. Jah, oleks ta võinud ette aimata, kuidas ta saatus keeru teeb! Aga ei olnud siin kellelgi neist pikka püsi. Kooritsa perenaine sõitis Tallinnasse oma sugulaste juurde, minu tütre pere läks Tootsi, said seal korteri ja oleksid pidanud lõpuks rahu-likult ja ilusti elama hakkama. Esimene paar aastat see

nii paistiski. Kui neil külas käisin või kui nemad suvel mind vaatama sõitsid, paistis Erna oma eluga päris rahul olevat. Eks tal oli ju aastaid juba üle kolmekümne ja vintsutada oli ta saanud oma jao. Leost ei maksa muidugi rääkidagi, aga tema kõige suurem soov oli ju kah täide läinud. Ma mõistsin küll, mis tal veel puudus — ta tahtis kangesti Ernaga päris oma last saada, aga Erna oli Valdeku sündimise järel nurgavoodist tõustes öelnud, et see oli tema esimene ja viimane, et lapsesünnitamine pole tema jaoks. Sellest ükskord öeldust pidas Erna kinni. Aga juba sel ajal oli neil mõlemal noore Valdekuga rohkem õiendamist kui teistel vanematel terve lastekarjaga. Poiss tegi, mis ise tahtis. Kui siis veel ta vanaema Kanadast poja käest kirja sai ja isa pojale oma ema kaudu igasugust kraami hakkas saatma, siis oli päriselt kuri karjas. Vanaema ässitas poissi omajagu tagant ka, ja kui ema poissi nahutas, sõitis poiss muudkui vanaema juurde, kes ennast Tallinnas oli päris hästi sisse osanud seada. Noor Valdek oli niisama jonnakas kui ema ja niisama hoolimatu kui isa, aga nemad mõlemad olid sinnajuurde juba noorest peast ka töökad ega unustanud oma kohust. Noorel Valdekul polnud niisugustest asjadest aimugi. Õppijat temast ei saanud, ehk küll ema sundis, hulkus aga niisama ringi ja uhkeldas oma välismaa ürpidega. Oma lihast ema sõimas ta litakaks, küllap oli Kooritsa perenaise käest selle sõna õppinud. Leole ütles, et niisuguse matsiga tema üldse ei räägi. Lõpuks sõitis poiss päriselt vanaema juurde Tallinnasse ja ema saatis talle iga kuu ülalpidamisraha. See oli Ernale vist küll esimene tõsine allajäämine elus, aga Leo polnud selles põrmugi süüdlane. Leo püüdis poisiga nii hästi läbi saada kui oskas. Kuid tuli välja, et just see Erna arust poisi nii sõnakuulmatuks tegigi. Ja siitpeale nägin ma igal uuel kokkusaamisel, et nende elu sobib aina vähem, ja kuigi ma oleksin pidanud hoidma oma tütre poole, oma vere poole, aimasin ma, et süüdi on selles Erna, mitte Leo. Leo kannatas suuresti, ma nägin seda. Arutasin endamisi, kas äkki ta esimese mehe elluärkamine pole Erna peale nõndaviisi mõjunud, aga ma ei osanud seda uskuda. Valdek kadus ju selle sakslasega tal nõnda hõlpsasti meelest, kust ta siis nüüd, hulga aastate

tagant, enam südames sai olla. Liiatigi oli Erna uhke küllalt ja see, et Valdek talle mitte ridagi ei kirjutanud, nagu poleks teda üldsegi olemas, pidi Ernat kohe päris kindlasti vihastama. Mis sellest, et Erna oli uuesti mehele läinud, Valdek oli just niisamuti varsti peale Kanadasse jõudmist teise naise võtnud. Elu tegi seda, sõda.

Ma küll teadsin varasemast ajast, et minu hurjutamine võib Ernale ainult kangust lisada, aga kui ta otse minu kuuldes Leo kallal heast peast karjuma pistis, ei kannatanud ma seda välja ja tuletasin talle isekeskis olles meelde, mis ta mulle Siberist Leo kohta kirjutas. «Noh, ja siis?» vastas Erna. Temale pidi ikka õigus jääma. «Aga seda, et ma ei taha, et mu lihane tütar oleks tänamatu,» ütlesin, «Leo on sinu heaks kõik need aastad ohverdanud, kõik su käest ära kannatanud. Miks sa siis nüüd ta peale sedaviisi karjud? Arvad, et nüüd pole teda sulle enam vaja ja sa ei pea enam head nägu näitama? Nii ei tohi, tütar.» — «Just temal oli mind vaja, miks ta muidu mul kogu aeg sabas käis,» rääkis Erna kangekaelselt vastu. «Et ta meile Siberisse järele tuli, mis sellest. Ta tuli ju enda pärast kõigepealt. Mis tänulikkusest ja tänamatusest sa ülepea räägid. Ma ei pea temast lugu, ta pole mingi mees, ja ongi kõik.» — «Ja mis te edasi mõtlete teha, kuidas edasi elada?» küsisin, sest nägin, et Ernat ei tee teistsuguseks, kui ta tahab ise olla. «Ei tea, eks näe,» vastas Erna. Kuid ei läinud enam poolt aastatki, kui nad lahku jäid. Erna jättis Leo maha ja hakkas omaette elama. Ükski teine mees polnud seal põhjuseks, Erna ütles lihtsalt, et tema on Leost tüdinud, ja tema jaoks oli seda ülearu, et lahku minna. Erna jäi Tootsi edasi, oli seal elektrivedurijuhiks hakanud, ja Leo ei sõitnud samuti kuskile mujale. Ju ta ootas, et äkki läheb Ernal see tuju üle ja ta tuleb tema juurde tagasi. Mina lootsin sedasama. Nüüd olen ma juba ammu selle lootuse jätnud. Aga Leo, paistab, mitte. Ei aidanud ka see, et Erna kellegi naisemehega ripsutama hakkas. Elab aga endist viisi Erna ligiduses ja ei näe kedagi peale Erna. Ju ei hakkagi nägema.

Me pole Ernaga enam ammu Leost kõnelnud. Ernale, tean, see ei meeldiks. Või mida mul olekski enam öelda? Nõnda on see läinud, siin ei muuda enam midagi. Enda-

misi mõeldes on mul tihtipeale Leost kahju hakanud. Tõsi ta on, et Leo armastus ja ustavus on kõik katsumised ja kannatused läbi teinud, aga kas tõepoolest pole nõnda, nagu Erna mulle ütles, et selle oma armastuse pärast salgas ta vaata et iseendagi ära. Ma ei tea, võib-olla teen ma Leole liiga. Sest kui kole harvasti võib niisugust ustavust elus kohata, sellest peab lugu pidama. Ma peangi Leost lugu, kangesti pean lugu. Aga Ernat tänamatuses süüdistada ma enam ei sõandaks, seda olen ma ka mõelnud. Truu saab ja maksab olla vaid sellele, kes omakorda sind igasugusel, heal kui halval elupäeval tõeliselt vajab. Ju see oli Leo õnnetus, et ta hakkas armastama minu Ernat, mitte mõnd teistsugust, vähem kanget ja isekat. Aga niisugune ta kord on, mis sinna parata. Ja Leogi on niisugune, nagu ta on. Et aga hakata kedagi teistsuguseks painutama, kui ta olla suudab ja tahab, ei sellest tule midagi head, ei ole veel ilmiski tulnud.

1968

Lõunavahes tuli arvestaja Ainile ütlema, et ta kohe kaadriosakonda Soikkoneni juurde läheks. Ain oli teiste remondimeestega parajasti lorijuttu puhunud, ta polnud rahul:

«On mul praegu vaba aeg või ei ole?»

«Ja mis mina sellest tean,» vastas nende tsehhi pak-suke arvestaja nipsakalt ja läks, hädavaevu punastesse treeningpükstesse mahutatud istmikku kahele poole hüpitades. Ain ajas ennast vastu tahtmist, nimme aega-pidi püsti, otsis lapi, pühkis käed puhtamaks ja venitas:

«Ülemuste käsk on vanem kui meie.»

Turbatööstuse peakontor ei asunud remonditsehhist silmsihis võttes kuigi kaugel, aga valvevärava kaudu tuli sinna veidi pikem tee. Kevadine päike oli kõik kohad lompe täis sulatanud, nende vahel tuuritamine võttis oma aja. Poiss vilistas meeldetulnud viisikest ja arutas ise, milleks teda nii äkki vaja pidi minema.

Kaadriosakonna juhataja Soikkonen ootas teda, istu-des toas üksipäini. Soikkonen oli siia tulnud mereväest, kandis seniajani juba kaunikesti võidunud ohvitserimundrit, mille vasakut taskupealset ilustas kahekordne rida kirevaid lindikesi.

Soikkonen käskis Ainil ukse sulgeda, alles siis ütles:

«Maakonna komsomolikomiteest helistati ja kästi, et sina oleks neil seal homme kell üheksa. Vot nii. Said aru?»

«Täitsa,» vastas Ain. «Aga miks . . .»

«Sina oota, kui mina räägin. Las mina räägin sulle kõik ära. Sulle on veel üks sadaanie. Kui rahvakaitsele. Kassapidaja peab homme pangast raha tooma. Sina saadad teda.»

Maiaga linna! Noh, õige maru!

«Selge!» Ain lõi end vahvasti sirgeks. «Valvata, et kassapidajat ära ei varastataks.»

«Mis sa vigurit teed! See on tõsine sadaanie. On olnud . . . noh, napadeenieid. Pead olema valvel. Öhtul annan sulle nagaani. Nii, vot. Kellelegi ei tohi rääkida. Kassapidajat tunnend?»

«Natuke ikka.» Ainil oli tegemist, et muiet maha suruda. Või tema ei peaks Maiat tundma!

«Siis räägi temaga kokku, kus teie saate kokku homme hommikul, ja kõik. Päev makstakse sulle välja.»

«Kunas ma siis selle . . . müristaja järele tulen?» küsis Ain asjalikult.

«Enne seitset öhtul. Ja kellelegi ei näita. Kui küsitakse, kus sõidad, ütled, et linna, muud midagi. Bandiitidel võivad svjazi olla.»

Ain kinnitas, et ei ta räägi kellelegi midagi.

Palgarahade järel käis Maia harilikult ikka kahe või kolme vindimehe saatel, sest mine sa tea. Metsavennad olid niisuguste nooside peale mihklid, ja valvesse valiti sõjas kuuli kuulnud mehed. Poisikesi ei peetud parajaks. Praegu palgapäeva paraku polnud, need rahad, mida Ain saadeti valvama, pidid pisemad olema. Aga noh, ega paarisaja kulli pärast kah kas või ühtainukest kaitsjat välja saadeta. Ain tundis ennast igatahes tähtsalt.

Kontori koridoris kõõritas ta suletud kassaruumi poole. Äkki istub Maia seal, oma plekiga ülelöödud ukse varjus? Vaevalt. Maia armastas sööklas lõunatamas käia.

Nende väikeses asulas oli iga vähegi püsivama elaniku kohta kollektiivsete pingutustega koostatud üpris üksikasjalikud suulised ankeedid, ja selle põhjal teadis Ain Maiast üht ja teist juba enne oma natuke äkki tulnud ligilöömist. Selle ankeedi poiste suus liikuv variandis seisis, et Maia on täitsa tüdruk, aga ainult teatud maani: tissikatsumiseni on temaga jõutud, kaugeemale mitte. Aga tema kodupaigast järelejõudnud andmed täiendasid, et Maia on enne turbatööstusse tulekut ühele sellile lausa järele jooksnud, ja sellele polevat miskit keelatud.

Maia oli Ainist ligi kolm aastat vanem; üheksateistkümneaastasele poisile paistis see vahe nii suurena, et

oma esimestel siinelamise kuudel tundis ta kassapidaja järele igatsust ainult palgapäevade eel. Nõnda see oli, kuni Ain paar kuud tagasi tantsuõhtul Maia põrandale võttis. Täitsa juhuslikult. Tegelikult heitis Ain silma ühele priskele külatotsile, sest Ainile meeldisid millegipärast just priskepoolsed. Aga too õitsev isend ilmus kohale koos turske kavaleriga. Säherdusega ei maksnud hakata rinda pistma. Ja et esimese tantsu ajal just Maia sattus lähedal ja vaba olema, siis võttis Ain tema. Maia oli väheldast kasvu, kõhnapoolne, peaaegu et kondine, ja vähemalt Ainile ei pakkunud ta silmarõõmu. Aga tantsis ta pagana kergelt, laskis ennast ligi suruda, ta käed olid pehmed ja soojad, ja Ain taipas õige peatselt, et matsakate pimesipäine eelistamine on olnud eelarvamuslik eksimõte, mille heaksteigemisele ta ennast sellel samal õhtul nii põhjalikult pühendas, et ainult paariks tantsuks jättis Maia vabaks. Mõistagi oli tema see, kes Maia koju saatis. Tüdrukute ühiselamul oli justkui nimme nirgeti-nurgeti tehtud eeskoda, kus vajaduse korral võis varjulise paiga leida. Maia ja Ain suudlesid seal kaua ja isukalt. Sellest õhtust peale olid nad nüüd juba küllalt tihti ennast koos näidanud, et neid võidi paarikeseks nimetada.

Poiss astus kontorihoone trepile, vaatas söökla poole, mis metsa ääres barakis paiknes. Lõunavahe pidi lõpule lähenema, aga Maiat polnud näha tulemas. Ain otsustas teda siinsamas oodata.

Alles nüüd turgatas meelde, et ta linnas peab komso-molikomiteesse minema. Nagu mõni asjamees... Mis paganat nad temast tahta võivad? Eks sõitnud ise siia, kui ta neile äkki tarvilikuks muutus...

Sellel hetkel nägi Ain Maiat söökla uksest välja jooksvat ja kontori suunas silkavat. Ta polnud palituga ega rätti ümber pannud, oli kampsuniväel, ruugevõitu pikad juuksed hüplesid iga sammu juures nagu suurest heameelest, et said jälle päikese ja õhu kätte. Lompide pärast pidi tüdruk hoolega jalge ette vahtima, sellepärast märkas ta Aini alles siis, kui juba trepi ette kuiva peale jõudis.

«Tere kah, sa meie õnnistegija,» ütles poiss sõnad, millega kassapidajat noorema rahva hulgas tavatseti tituleerida.

«Oeh,» tegi Maia, tõmbas mitu korda sügavasti hinge, siis ütles: «Kuule, ma jään tööle hiljaks.»

«Mul on ametlik jutt,» vastas poiss salapäraselt, vaatas ringi, alandas häält. «Mind on sulle homseks saatjaks määratud.»

«Mis saatjaks... Ah nende nelja tuhande pärast!» hüüatas Maia valjusti ja põlastusega. «Noh, jumal tänatud, et vähemalt sina sattusid.»

«Siis hommikuse rongiga, eks?» küsis Ain.

Maia võbistas õlgu, enne kui vastas, et tema mõtles sedakorda vahelduse mõttes õhtusega sõita, et saab linnas kinno minna või midagi muud ette võtta.

«Aga kus sa ööd oled?»

«Mul tädi linnas, tema juurde hädapärast mahub,» ütles Maia.

«Äkki võtad mind kah kaasa?» pakkus poiss. «Läheksime, tead, restoraani ja tantsusaali. Mis?»

Maia arvas asjalikult, et ega see laita mõte ole, ainult et tädi juurde teda küll viia ei saa.

«Tead mis,» lisas ta otsustunult. «Üks võimalus on. Kui tahad, tule.»

«Iga kell!» oli Ain hakkamas.

Pärast lõunat tegi ta vajalikke ettevalmistusi: otsis viiskümmend rubla laenuks, ühiselamukaaslase käest kauples triiksärgi, sest ta enda ainus oli liialt kulunud. Natuke enne seitset oli ta uuesti Soikkoneni juures, kes talle seifist ilma kabuurita nagaani pihku pistis ja kuhugi laskis alla kirjutada.

«Pea meeles, kolm padrunit on, üks on rauas. Vaata, et sa huliganstvot ei hakka tegema. Oota,» taipas ta sealsamas. «Kas sa lasta oskad?» Ja kui poiss eid ega jaad ei vastanud, korraldas lühikese instruktaaži. «Vaata, siin pole midagi, lükkad selle... noh, selle... predohraniteli, näed, alla, ja muudkui pauk tuleb. Kui vaja läheb. Nii, vot.»

Ain kinnitas, et talle on laskmisekunst selge, pistis relva põuetaskusse ja läks läbipääsuputka juurde, kus nad pidid Maiaga kokku saama, et õigeaks ajaks jaama jõuda.

Linnas võttis Maia nagu iseenesest algatuse enda kätte. Oli küll temagi maalaps nagu Ain, aga praegune amet sundis teda alatihti linnareise ette võtma ja ta tundis ennast siin oma kavalerist kodusemalt.

Kõigepealt, ütles ta, käivad nad tema tädi juures ära. Pikemat midagi seletamata hakkas Maia ees astuma, Ain lonkis sammu võrra tagapool talle järele. Oli juba pime, elektrit paistis ainult kesklinnale jätkuvat, veidi sealt kõrvale võis kardinatega vahel näha vaid tuhmi lambi- või küünlakuma. Nad kõndisid kaua mööda külmikke, libedaid tänavaid, kuni lõpuks kahekordse puumaja ees kästi poisil ootama jääda ja kaoti ise väravast sisse. Ootamine venis nii pikale, et Ain juba kärsituks muutus, ja kui tüdruk uuesti ilmus, pidi ta etteheiteid kuulama.

«Loll,» ütles Maia vastuseks. «Ega ma saanud ainult üle ukse tere ütelda ja kohe võtit küsida.»

«Mis võtit?» päris Ain.

«Õõmaja võtit.»

Aga rohkem ta ei seletanud.

Restoran, kuhu nad otsemaid tädi juurest tüürisid, ei petnud nende lootusi. Oleks ainult raha rohkem olnud! Kuid niigi tundis Ain, kui nad viimaste kundede hulgas tublisti pärast keskööd tänavale jõudsid, ennast üpris kuraasikalt ja laul kippus kohe vägisi peale. Kurat, ilmuks nüüd mõni tülinorija lagedale, pistaks talle tuki nina alla, näis, mis näo teeks... Poiss kobas vaba käega põue, kus nagaan, kolm padrunit sees, mugavasti käepärast oli. Aga tänavad olid tühjad ja vaiksed ja kellelgi ei paistnud tahtmist tekkivat tukki nina alla saada.

«Kuhu pärgli kohta me päriselt läheme?» muutus Ain peatselt jälle kärsituks. «Sa ise ikka tead, kuhu sa mu viia mõtled?»

«Ole mureta, ma seal ennegi ööd mööda saatnud,» vastati.

«Kellega?» nähvas Ain armukadedalt.

«Tahad palju teada. Noh, võin sulle siiski öelda, et siinamaale üksinda. Aga pea meeles — see koht, kuhu me läheme, on artelli kontor. Mu tädi on seal koristajaks,

tädil on endal kitsas, sellepärast olen vahel seal maganud. Pole viga, diivan on päris hea. Ainult tuld ei tohi süüdata ja kella kuueks peab õhk sinust puhas olema, tädi tuleb poole seitsme ajal. Tema on kombekas inimene, tema ulaelu ei salli. Kõik sai sulle selgeks?»

«Justament.»

Uksel, mille ees nad peatselt seisatasid, oli mingi silt, aga pimedas ei näinud sealt midagi välja lugeda. Kui Ain olekski viitsinud. Aga ta ei viitsinud. Kas pole lõpuks ükspuha, mis nimega artelli diivanile sa heidad! Maia tilistas tükikese aega võtmetega, kuni nad lõpuks sisse pääsesid. Ruumides lõi vastu rõskunud paberi hõng. Huvitav, mõtles poiss, millest see küll tuleb, et kõik kontorid haisevad ühtemoodi.

«Ei, kõrtsid kah,» täpsustas ta valjult.

«Mis asja?» ei saanud Maia aru.

«Ma ütlen, et kõik kõrtsid ja kontoorad haisevad ühte viisi.»

«Mh,» tegi Maia ainult ja seisatas järjekordse, sedapuhku lukustatud ja polsterdatud ukse ees. Kui Maia selle avas, pääsesid nad ruumi, mis oli teistest soojem ja lõhnaski teistmoodi.

«See on esimehe kabinet ja siia me ennast sisse seamegi,» teatas Maia poolihääli, nagu kuulajaid kõrvu kartes. «Ära ainult, jumala pärast, midagi segamini aja, säh, siin on sulle tool, ma lähen toon asemeriided.»

«Kust sa neid tooma lähed?» imestas Ain.

Maia seletas teisest toast, et vahel sõidab platsi mõni Tallinna asjamees, ja kui võõrastemajja parajasti ei mahu, siis pannakse ta siia tuduma ja ilusat und nägema.

Maia ilmus varsti tagasi. «Tule, tõstame diivani seljatoe maha, saab laiemaks,» käsutas ta. Poiss kuuletus laisalt. «Mida kitsam, seda parem,» ütles ta mõistaandvalt, aga tegi, mis kästi. Siis hakkas Maia linasid ja tekki laotama, poiss ta kõrval ei läbenud oodata, haaras tüdrukul ümbert ja hakkas oma niisket suud kuhugi ta kõrisõlme ligidale suruma. Maia seadis parajasti patja, tõrjus poissi vaid niipalju, et asemekorraldamist saaks jätkata, aga siis ajas ennast nii hoogsalt sirgu, et veidi ebakindla seismisega kavaler pidi peaaegu selili lendama.

«Vaata, mis kell juba näitab, magama on aeg heita,» ütles Maia. Ain vahtis ringi, märkaski kirjutuslaua kella helendavaid numbreid. Lühem osuti pidi kuskil kahe ringis olema. Noh, need järelejäänud tunnid kuluvad küll muuks kui magamiseks! Egas teda siia nii lahkesti poleks kaasa lastud, kui süütut kavatsetaks edasi mängida!

«Tule, aita mul säarikud jalast ära,» öeldi laua juurest tugitoolist. Maia kandis moekohaseid kroomsäarikuid, mis muidugi olid õmmeldud nii kitsad kui vähegi võimalik. Poisil andis päris tirida. Kui ta hakkama sai, küsis ta valmisolevalt, kus tal veel abiks olla.

«Katsu, et ise hakkama saad, ja magama, mis valvur sa unisest peast mul oled,» vastati.

«Pole viga, peame vastu,» pomises poiss, aga asus oma kingapaelte kallale.

Parajasti siis, kui ta särki seljast kiskus, hüppas väheldane hele kogu diivanile, mis selle kerge koorma ühegi kaebehääleta vastu võttis. Aini raskusele reageeriti hoopis ebasõbralikumalt.

«Täitsa vahva õhtu oli,» ütles Maia, oma kõhnapoolseid paljaid käsivarsi üle pea mõnuledes välja sirutades.

Ain mõtles: «Püüame samas vaimus edasi,» võttis tüdruku pea oma kaissu, ja nad hakkasid suudlema. Ain tajus, kuidas Maia hetketi üleni pingule tõmbus, ja sai sellest veelgi julgust. Ent kõigi ootuste ja lootuste vastu lükkas Maia poisi liikvele läinud käe otsustavalt lähtepositsioonile tagasi ja ütles niisama otsustavalt:

«Need asjandused jäta rahule.»

Tõrje osutus sedavõrd ootamatuks, et Ain äkilises solvumises istuli kargas.

«Mis, kurat! Mis ma suga siis üldse käin, kui sa nagu su rahakapp ennast ainult väljastpoolt vaadata lased!»

«Kui ei meeldi, ära käi,» vastati viivitamisi, aga kindlalt ometi.

«Ei meeldi... Ära käi... Oleks veel midagi hoida. See ju teada, kuidas sa kodumail ühega tõmbasid. Aga mina ei kõlba, eks ole?»

Ain, ikka püha viha täis, läks taskutest suitsu otsima. Kuni ta paberossi üles leidis ja tule sinna otsa sai, ei kostnud Maia midagi. Alles kui poiss hakkas suitsu pahvides mööda kabinetti ringi marssima, kuulis ta:

«Noh, tõmbasin, või nimeta seda, kuidas tahad. Aga see oli teine. Seda meest ma armastasin. Aga ilma armastusega on see patt.»

«Mis ma kuulen!» Ain püüdis irvitada. «Kunas sa palveõeks oled hakanud, miks sa mulle seda kohe ei öelnud?»

«Ei ole ma kellekski hakanud. Aga et ennast päriselt . . . Selleks peab armastus olema.»

«Tule jah seletama, et see sell sind kangesti armastas.» Ainil vilksatas mõte, et kaine peaga ta vist nõnda ei räägiks, aga praegu ta tahtis Maia! nimme solvata — kättemaksuks, eneserahustuseks.

Kuid tüdruku hääl jäi rahulikuks:

«Tema mind küll mitte, aga mina teda.»

See vastus mõjus Ainile korraga kui kainestusrohi. Ta otsis kirjutuslaualt käsikaudu tuhatoosi, kustutas paberossi ja prantsatas sinnasamasse tugitooli.

«Noh, ja mis sellest paremat tuli,» kohmas ta, püüdes vähemalt hääletoonis sõjakust säilitada. «Vedas sind ninapidi, sai, mis tahtis, üks kama kõik.»

Tüdruk ei vastanud. Ja poisil hakkas äkki häbi.

«Sa ju meeldid mulle . . .» pomises ta juba areldi.

«See, mis meie vahel, pole mingi armastus,» öeldi nüüd tasa ja ükskõikselt. «Kui sa seda armastuseks pead, siis sa ei tea sellest midagi.»

«Miks sa nii kindel oled?»

«Seda tunneb. Seda ei saa järele teha. Ma tean.»

Nüüd ei osanud poiss enam midagi öelda. Nad vaikisid. Kaua. Lõpuks Ain tõusis ja hakkas riietuma. Kui Maia taipas, mida poiss teeb, küsis ta veidi ärevalt:

«Kas sa ei mõtlegi magama tulla?»

«Ei.»

«Ja mis sa kavatsed teha?»

«Paar tundi vähem või rohkem jaama ooteruumis konutada — eks see ole ükspuha.»

«Ma teadsin, et nii see meil ükskord lõpeb,» lausus Maia.

«Olen ma seda öelnud? Lihtsalt, tead, teeb närvi mustaks, kui niimoodi. Noh, niisama ühe teki all olla. Parema juba jaamas.»

«Ära ole pahane, aga ma ei saa,» ütles tüdruk peaaegu anuvalt.

«Selge. Ega ma enam . . . Tead, viina kah võtnud.»

«Miks sa nii vara jaama peaksid minema,» asus tüdruk nüüd teda veenma. «Ma võin endale tugitoolidele aseme teha.»

Poiss oli kõhklevalt seisma jäänud, pintsak näpus. Siis laskis ta selle langeda, läks diivani juurde tagasi ja heitis Maia kõrvale tekile selili. Nad ei vahetanud enam ainustki sõna.

3

Ain mõtles, et ega ta nagunii magama jää, aga ometi oli ta õige ruttu uinunud. Ta virgus äkki ei tea kust tekkinud eredast valgusest, hüppas poolehummusi püsti. Ukse juures, käsi alles lülitil, seisis vananenud Maia. Aga ei, Maia oli sealsamas ja kammis juukseid.

«Ärka üles, noorhärra, aitab põõnamisest,» ütles tule-süütaja vahest ainult raasike pahuralt, aga lausa kurjustamisi küll mitte. Selge, taipas poiss — nad magasid sisse ja Maia tädi tabas neid siit. Kuid Maia ei paistnud sugugi ähmitsevat, kammis aina oma ilusaid juukseid. Ta oli juba riides ja värske näoga.

«Noh-noh, ära jõllita midagi,» käsutas Maia tädi. «Sina, tüdruk, võta padjalt püür maha, pane linadega kokku, peab puhtaks pesema. Noorhärra toob mulle öömaja tasuks mõlema ahju jaoks sületäie puid. Maia, kui voodi ära teed, siis mine ja näita talle.»

Tädi silmitses kabinetti, märkas tuhatoosis koni ja ütles noomivalt:

«Vaata nüüd . . . Kui ma seda näinud poleks, oleks meie esimehel kohe selge olnud, et siin on tema äraolekul käidud. Tema ise ei suitseta, suitsuotsi ei salli mitte silmaotsaski.»

«Küll ma oleksin selle ise ära koristanud,» ütles Maia.

«Oleksid . . . Oleksid sa mulle ütelnud, et sa siia tahad poisiga tulla . . .» Tädi jättis paljutähendavalt lõpetamata.

Maia kehitas õlgu.

«Teate, te ärge pahandage, mind saadeti talle konvoiks kaasa, kuskil pidi ju ööd olema,» püüdis Ain selatada.

«Konvoiks jah ... Kümne sammu peale tunda, kus te enne siiatulekut käisite. Ega te ometi siin edasi trimbanud? Pudelit pole kuskile nurka peitnud?»

«Jäta juba, tädi,» ütles Maia tüdinult. «Käisime jah restoranis. Mis siis sellest. Ega me enam koolilapsed ole.»

«Ei see su noormees saa palju aega õpetaja hoole alt ära olla,» lausus tädi, hoolega Aini silmitsedes. Aga poisski sai aru, et noomimine oli rohkem kombetäitmiseks mõeldud.

«Lähme, Ain, toome puid,» käskis Maia. Tädi ütles talle järele, et andku ta oma noormehele esikukapist kittel peale, muidu määrib ennast ära.

Väljas oli selge, külmetanud, hahetas.

«Magasime sisse,» pomises poiss süüdlaslikult.

«Ei.»

«Mis — ei?»

«Ma ei hakanud sind üles ajama. Muidu veel mõtled, et ma tõega kardan.»

«Noh, ja arvad, et su tädi usub, et me niisama tudisime?» tuli Ainil jälle norimistuju.

«Uskugu või mitte, tean ise, mis teen,» vastati juba puukuuri luku kallal õiendades.

Ain viis säärase sületäie, et tädi ahhetas ja arvas, et aitab sellest ühest küll. Ain võttis kitli seljast, tammus natuke jalalt jalale ja pomises siis Maiale poolküsimisi, et ta läheb pealegi.

«Palju kell juba on?» Maia vaatas üle ukse esimehe kabinetti, mis nüüd, valguse käes, kiiskas lakist ja kirendas vaipadest, ütles:

«Ma pean kah enne kaheksat panga ukse taha sappa jooksma.»

Ain ütles Maiale alles nüüd, et peab kell üheksa «kuskil olema» ja ta ei tea, kaua tal seal aega kulub.

«Oh, ega ma enne kümnet nagunii hakkama saa,» vastas Maia, tundmata selle «kuskil» vastu lähemat huvi. «Tule siis pank, seal saame kokku.»

«Vaadake, et te riigi rahadega uuesti kõrtsi ei lähe,» pistis tädi oma hoiatuse vahele. «Kas sinusuguseid pliksid vähe selle pärast vangi on pandud.»

«See raha, mis ma pangast toon, on minu jaoks sama hea kui muu paber,» vastas Maia solvumata.

Kui uurmaakri aknale seatud ajanäitaja kolmveerand üheksale ligines, hakkas Ain komitee sihis lonkima. Teed sinna ta teadis — kui teda talvel komsomoli võeti, käis ta seal bürool. Noh, aga tookord polnud midagi teadmatut ootamas. Tänapäevane minek oli just selle teadmatuse pärast kuidagi ebameeldiv.

Kui ta päralt jõudis, nägi ta, et komitees töö juba käis. Alumisel korral suures toas oli mitmeid laudu, igaühe taga istus keegi, kirjutas või seletas midagi telefoni. Ja lõhn oli siin seesama mis tolles artelli kontoris. Ain seisatas ukse juures ja alles tükikese aja pärast päriti temalt lähema laua tagant, mida ta tahab.

«Ei mina taha midagi, teil pidi minule midagi öelda olema,» vastas Ain iseteadvalt. Küsija, umbes tema iga, aga lühem ja igati nigeram noormees, uuris Aini nagu midagi meenutades, siis küsis:

«Kutsuti?»

«Noneh.»

«Vimb?»

«See mu nimi.»

Nüüd tõusti laua tagant, pisteti harali sõrmedega käsi Aini sihis.

«Tere. Kaljapulku.»

Nimi oleks muuet väärinud, aga või sa nii tähtsas paigas seda tohid.

«Tule.» Kaljapulku väljus toast, lippas üle-astme-sammuga teisele korrale ja seal ütles ukse ees, mille tähtsust rõhutas samasugune pruun polster kui artelli esimehe omalgi:

«Oota natuke. Esimene sekretär tahab sinuga kõnelda, ma vaatan, kas tal aega on.»

Kaljapulku kadus ukse taha, õige varsti paotas selle ja tegi peaga sissekutsuva liigutuse.

Kui Ain küljetsi kabinetti kobis ja oma tere ära kohmas, ei vastanud laua taga istuv laiaõlgne mees talle esialgu üldsegi. Ta vahtis poissi puurivald, nagu temast läbi vaadata püüdes. Ka Kaljapulku ei teinud suud lahti, juhtis Aini laua juurde istuma, ise toetus ühele seinäärde seatud rohketest toolidest.

«Noh, kuidas elu ka läheb?» küsis sekretär äkki ja

õige omamehelikult — Ain oli valmistunud millegipä-
rast hoopis kurjemaks pärimiseks.

«Mis tal ikka viga,» pomises Ain kohmetult.

«Nii.» Sekretär tõusis, hakkas, käed seljal, laua ja
akna vahet mõõtma. Ta kandis harilikke viigipükse ja
säärikuid, ja see alandas Aini silmis otsekohe tema
autoriteeti — õige mees kannab ju säärikuid ikka ainult
kalifeedega!

«Organisatsioonis oled juba veebruarist peale.» Sek-
retär seisatas, toetus kätega lauale, uuris jällegi Aini.
Ain vaikis, tundis ennast selle pilgu all ebamugavalt.
«Pidasime siin aru ja otsustasime — aeg on sind edu-
tada komsomolitöele. Valimiste ajal näitasid üles häid
organisaatorlikke võimeid, oled rahvakaitserühma liige.
Niiviisi. Muidugi, staaž on sul alles väike, kogemusi
napivõitu, aga pole viga, kohapeal vanemad seltsimehed
aitavad. Nii et — oled nõus?»

«Aga kuhu?» Muud ei mõistnud Ain otsemaid küsida
ega kosta.

«Õige!» Sekretär naeris ja lõi endale peoga otsaette.
«Selle kõige tähtsama unustasingi. Oleme otsustanud
sind saata Oorgu valda komsorgiks.»

«Ma ei tea, kus niisugune vald asubki,» pomises Ain.

Sekretär päris, kust Ain ise pärit on, ja kui kuulis,
et Ain on turbatööstusse tulnud hoopis naabermaakon-
nast, ütles, et pole midagi, Oorgus elavad samasugused
inimesed kui mujalgi ja Ain kui maapoiss harjub seal
kärmosti.

«Ma ei tea...» pomises Ain. «Talvel käisin trakto-
ristide kursustel, suvel lubati masin anda... See mind
huvitab...»

«Vot kui hea, et tehnikat tunned!» hüüatas sekretär
tunnustavalt. «Sest mis on suurema osa komsomoli-
kaadri viga? Tehnikat ei tunne! Ise tean oma kogemus-
test. Jah, see on väga hea, et traktorit tunned,» noogu-
tati uuesti. «Praegu, kui läheneme massilisele kollektivi-
seerimisele, otsustab tehnika külas kõik.»

«Ma tahaks ikka ise... masina peale... Suvel lubati,
kui uusi traktoreid juurde saadakse.»

Sekretär silmitses teda mõne viivu ja ta nägu väljen-
das kannatlikkust.

«Vaata seda noormeest seal seina ääres,» viitas ta.

«Seltsimees Kaljapulk, meie orgosakonna juhataja. Tunneb suurt huvi ajaloo vastu. Tahtis ülikooli minna. Aga meie ütlesime talle: siin on sind praegu rohkem vaja. Meie töö on ühtlasi ka komsomoliülesande täitmine. Niisugused on lood.»

See oli argument, millele ei võinud leiduda mingit vastuütlemist — selliselt kõlas see sekretäri suust. Seni vaikinud Kaljapulk tõusis äkki ja tuli kiiresti laua juurde.

«Ma tahan veel niipalju sulle öelda,» pöördus ta Aini poole, «et Oorgu ei ole harilik vald. Banditism on seal alles likvideerimata. See, kelle asemele sa sinna läheksid, tapeti kahe nädala eest. Lasti rahvamajas maha.»

«Noh,» naeris sekretär, «ega sa, Kaljapulk, seda meest argpüksiks pea? Sa vaata talle ikka otsa, sina aga vahid ainult pabereid.» Sekretär jätkas kalgil häälel: «Jah, see pole mingi saladus, et klassivõitlus külas on terav ja nõuab ohvreid. Aga ärgu need saatanad lootku, et kommunistlikud noored araks löövad!»

«Ma tahtsin, et Vimb tõelist olukorda teaks,» ütles Kaljapulk, ja Ainile tundus, et jonnakalt.

«Värisevale vennikesele poleks me niisugust ettepanekut tegema hakanudki,» sõnas sekretär. Ta muutus korraga ametlikumaks, kui küsis Ainilt: «Noh, kas oleme rääkinud? Oled nõus?»

«Võib-olla tahab Vimb enne järele mõelda,» ütles orgosakonna juhataja ruttu.

«Ma . . . jah . . . mõtleks järele,» pomises Ain.

Sekretär puuris uuesti oma oherdilise pilgu temasse ja Ain tundis ennast äkki läbipaistvana, uskus, et sekretär näeb selgesti tema hirmu — hirmu selle tundmatu, ähvardusterohke Oorgu ees.

Ain pidas iga asja pärast värisemist puhtaks mõtte-tuseks. Ela, kuni hing sees, küll ots tuleb nagunii! See oli paslik põhimõte. Ent nüüd, kui temalt nõuti, et ta ise omal tahtmisel läheks ohtu, hakkas kogu ta olemus tõrkuma. Ta kartis. Ja et seda endagi ees salata, tuli appi mõte: «Mis pagana pärast peaksin ma sinna minema . . .»

Ta vaatas maha, ta peitis silmi sekretäri uuriva vaate eest.

«Mõelda tahad,» kordas sekretär lõpuks aegamisi. «Mis ikka. Mõtleva peab. Aga meie olime sõja ajal just sinuvanused, kui meid, kommunistlikke noori, välja kutsuti ja küsiti: «Oled sa nõus sakslaste tagalasse minema?» Kas arvad, et me ei teadnud, mida see tähendab? Teadsime väga hästi. Aga mõtlemisaega me ei vajanud. Meie jaoks oli mõeldav üksainus vastus.»

Ain ootas lausa igatsusega, et Kaljapulk nüüdki midagi ütleks, mis tema kõhklemist õigustaks. Kuid Kaljapulk vaikis. Ja kui see üldine vaikimine juba õige kaua, Aini meelest päratult kaua oli kestnud, lausus sekretär aeglaselt, oma sõnadele kaasa noogutades:

«Noh, mis ikka . . . Nähtavasti on Vimb pikema mõtlemisega, kui arvata oskasime. Olgu siis. Me ei hakka praegu meelde tuletama, mida tähendab komsomolidistsipliin, me anname sulle aega aru pidada. Oorgu peab seni ilma komsorgita olema, aga mis teha. Sina, Kaljapulk, oled sellega kindlasti päri?»

Kaljapulk ei vastanud seegi kord. Sekretär silmitses mõlemat poissi nii nagu täismees lapsi, siis ütles otsustavalt:

«Teeme nii, Vimb, — kolme päeva pärast ütled oma sekretärile, mis sa välja mõtlesid, ja tema teatab meile. Oled nõus?»

«Hea küll,» pomises Ain ja vaatas ringi, nagu küsides, kas ta nüüd võib tõusta ja minna. Sekretär ulatas talle käe.

«Loodan, et jääme nägemiseni.» Kui Kaljapulk Aini kannul lahkuda tahtis, sõnas talle: «Sina jää natukeseks siia.»

5

Tänavale jõudes ütles Ain valjult iseendale:

«Jama.»

Ja hakkas linnasüdame sihis tagasi lonkima.

Säh sulle lõbusõitu . . . Äsjaolnu ja öine liitusid mingiks vastikult ahistavaks seguks. Piinavalt häbi oli nüüd meenutada, kuidas ta öösel kedagi laetud tuki ette ihkas, kuidas Maiat sõimmas . . . Ja sekretäri juures, ütle mis sa ütled, lõi lihtsalt vedelaks.

«Jama!» veenis ta ennast kähku. «Mis häda minul sinna ronida, eks mingu ise.»

See rahustas veidike.

Aga kas see, kelle asemele teda saata tahetakse, oli kohalik poiss või kah sinna saadetud? . . .

Huvitav — kui ta kolme päeva pärast ära ütleb, kas siis hakatakse teda sundima sellesse kuradima Oorgu? Või hakatakse Matrossovist ja «Noorest Kaardiväest» rääkima? Heake küll, komsomoli tema astus, nõukogude võimu poolt tema on, aga ennast selle pärast ära koksata lasta ta siiski ei kavatse.

Märkamatul oli Ain pangahooneni jõudnud, läks raskest uksest sisse, ronis teisele korrale, kus asus operatsioonisaal. Siin oli rahvast paksult ja Ain vaatas abitult ringi, aga juba haarati tal käisest.

«Pimedaks oled jäänud või — ma jõllitan sulle otsa, sa ei tee väljagi.» Maia naeris, siis seletas, et nende sõit osutus asjatuks. Kassaplaan olevat ümber tehtud ja neid ilma jäetud. Kuid Maia ei paistnud see sugugi kurvasvatat.

«Ma ootasin sind kui hingeõnnistust,» vadistas ta. «Ei julgenud enne ära minna, kui sa tuled, ja kõht läks kole tühjaks. Nüüd kõigepealt sööme kuskil.»

Meenus Ainilegi, et täna oli pala alles suhu saamata. Kuid oma nõusolekut väljendas ta üpris ükskõikselt.

«Või käisid sa juba?» oletas Maia.

«Ei ma ole kuskil käinud,» kohmas poiss tusatujuliselt.

«Ikka veel vihane, jah?» osatas tüdruk.

«Mille peale . . .»

«Teada, mille peale,» muigas Maia, küljetsi trepist alla astudes.

«Eks sa oelnud kohe, et nii . . . põhimõtteline oled,» vastas Ain ikka tusatsedes. «Ah noh, jätame selle,» lisas ta sealsamas tüdinult.

Maia seiras teda veidi imestunult, aga ütleva midagi ei hakanud. Nad jõudsid mõni maja edasi asuvasse söök-
lasse, istusid nurka, Ain otsis menüü, ulatas selle tüdrukule ja ütles, et tema ei taha muud, kui joob pudeli õlut.

«Tohoh, kas need mõnisada grammi sulle tõesti nii rängasti mõjusid?» pilkas Maia.

«Ei taha lihtsalt. Mis kell meie rong läheb?»

«Kaksteist kümme. Aega meil on, mõtlesin ajaviiteks mõnesse poodi minna. Mis muud ikka teha.»

Poiss urgitses laudlina külge kuivanud toiduplekki.

«Kuule,» küsis ta äkki, «sa tead Oorgu valda?»

«Oorgut?» kordas Maia imestades. «Miks ma ei tea, Oorgu on meie lähedal, ma olen sealse rahvamajas peolgi käinud.»

Poiss pidi võpatama, kui rahvamajast kuulis.

«Mis see Oorgu sulle äkki korda läheb?» tahtis Maia teada.

«Inimene peab oma maakonda ometi tundma. Täna tuli äkki välja, et mina ei tea, kus sihuke paik üldse asub.»

«Kui soovid, tule mulle külla, viin sind sinna paika ninapidi sisse.»

«Seal oli komsorgile ots peale tehtud. Ega sina seda poissi tundnud? Oli ta teie kandi poiss?» päris Ain nagu kogemata.

«See oli üldsegi tüdruk, minu iga,» vastas Maia ja haigutab äkki. «Ei lasknud inimest magada! Tüdruk, hästi musta verd.»

«Oli ta kohapealt tüdruk?» kordas Ain oma küsimust.

«Ei. Kust ta tuli, seda ma ei tea, minul temaga mingit pistmist polnud. Pidi ta, loll, sinna ronima.»

Ain mõtles: see tüdruk, keda nüüd enam pole, — külalaps kutsuti teda niisamuti komiteesse ja Kaljapulku juhtis ta trepist üles kabinetti ja seal ta kuulis, kuhu teda saata tahetakse. Kas pidi Kaljapulku ka sellele tüdrukule seletama, mis koht see Oorgu on? ... Ja missuguste sõnadega tema seal vastas?

Ain oleks ei tea mida andnud, et tänast päeva olematuks muuta. Aga see päev oli. Oli — järsk, nõudev, selgimatu ...

«Saad sa aru ...» Poiss oli tahtnud endamisi mõelda, aga sõnad tulid kuuldavale. Maia silmitses teda küsivalt.

«Mis asja sa täna sedaviisi mõmised?» tahtis ta poissi nokkida.

«Saad sa aru, kes on meist see loll, kes tark,» lõpetas Ain oma mõtte.

«Naljakas oled mul täna ... Pole sa enne sedaviisi heast peast targutama tikkunud,» noris Maia ühtesoodu.

«Ju ma hakkas kah lolliks minema,» vastas Ain.

«Mismoodi siis sina?» kihistas Maia, aga sealsamas otsustas pista: «Kuidas mina põrunud olen, seda sa mulle öösel seletasid.»

«Siis sa oskased tõsine olla, nüüd millegipärast enam ei oska,» ütles Ain.

«Selle-eest oled sina äkki nii kole tõsine, et hoia kohe. Sa pole üldse enda moodi täna, mis sinuga õieti lahti on?» küsis Maia ja vaatas poisile tunnistades otsa.

«Elumured,» vastas Ain ja püüdis muiet näole manada.

«Kust need nõnda äkki sulle kaela sadasid?»

«Ülepea oleks vist parem olnud aastat kümme hiljem sündida,» sõnas Ain nagu endamisi.

«Oleks kena küll, ma oleksin siis alles kaheteistaastane, noorus hakkaks uuesti otsast pihta,» lõõpis Maia, kuid lisas juba tõsisemalt: «Kas seda päris parajat elamiseaega tulebki.»

Sellest ütlemisest läks Aini meel ühekorraga kergemaks, nagu oleks ta leidnud enda jaoks üliväga tähtsa tõe.

«Eh, ükspuha, tulgu või hullem,» ütles ta valjult, väljakutsuvalt ja otsustavalt. Ja tühjendas suurte sõõmudega õlleklaasi.

1967

PAREM ÄRATUNDMINE

Seitse aastat polnud Felix Kruusa Irenet enam näinud. Ja nüüd kohtas teda linnakeses, kuhu ta sattus mõneks päevaks õige juhuslikult. Väikelinna mehhaniseerimiskooli jaoks tehtud ühiselamu projektis oli ilmsiks tulnud mingi arvutusviga, ja kuna projekti autorid olid juba kinni järjekordse hirmus kiireloomulise tööga, saadeti tema asja klaarima. Ta oli õhtul kiirbussiga kohale jõudnud, võõrastemajja toa võtnud (see paiknes teisele korrale viiva trepi all, iga tulija-mineja astumine oli talle üliselgesti kuulda) ja oli läinud postkontorit otsima, et kodustele oma õnnelikust päralejõudmisest telefoni abiga teadust anda. Juhatatud sihis liikudes sattus Felix Kruusa valvekauplusest mööduma ja talle meenus, et sigaretid on otsakorral. Ta astus sisse. Ostjaid oli kaupluses vähe. Paremal pool, kus müüdi viina ja suitsukraami, seisis paar nokastanud meest. Toidukaubad olid vasakul, seal paistis üksainus ostja. Felix Kruusa aju registreeris selle fakti, ja siis ta kuulis, kuidas toidukaupade poolel müüja oma ainsalt ostjalt küsis: «Pool kilo tahtsite?» Felix Kruusa vaatas vilksamisi üle õla, sest hääl tuli tuttav ette. See müüja oli Irene.

Natuke määrdunud kitlis, endisest võib-olla natuke täidlasem. Felix Kruusa maksis ruttu sigarettide eest ja kiirustas kauplusest välja.

Seitse aastat pole ju eriti pikk aeg. Aga kõik, mis nende vahel kord juhtus, oli Felix Kruusale tundunud juba kauge, juba veidi häguse minevikuna, mis enam ei häirinud, ei erutanud, ainult ajuti lihtsalt meelde tuli.

Ent nüüd oli see psühholoogiline distants otsekui rikutud, Felix Kruusa vaimne tasakaal häiritud ja tal polnud

korraga enam tahtmist minna kaugekõnet tellima, et siis kolme minuti vältel jutustada naisele oma päralejõudmisest ja pärida temalt kõigi koduste — naise, Trygve ja ämma tervise järele. Ja postkontori asemel astus Felix Kruusa linnakese moodsasse, kõigiti pealinna mõõtu-desse ponnistavasse restorani. Tellis õhtusöögi ja sada grammi konjakit. Kui ta oli esimese pitsi tühjendanud, andis sellest äkilisest kohtumisest johtunud pinge lõpuks järele ja ta arutas, et miks pidi ta poest peaaegu et pagema — kas poleks ta võinud hoopis juurde astuda, öelda Irenele tere kui vanale tuttavale kunagi ja küsida, kuidas ta elab. Mõtles selle võimaliku talitusvariandi läbi ja tuli siis otsusele, et õigem oli siiski nõnda, nagu ta loomusunniliselt talitas. Muidugi oleks Irene rõõmsa näo teinud, aga kahtlemata oleks ta sisimas piinlikkust tundnud. Sest ega saanud ju temagi nii ruttu unustanud olla, k u i d a s nad tookord lahku läksid.

See oli tollel sügisel, just seitse aastat tagasi.

Ja Felix Kruusale väga ootamatult.

Irene oli suvevaheajaks vanematekoju sõitnud, siia, sellesesamasse väikelinna. Pidi Felixile kirjutama, aga see kiri jäi saabumata. Ja kui Felix Kruusa Irenet esimesel sügisel õppepäeval instituudis nägi, märkas ta tütarlapses mingit muutust. Irene pilk oli talle alati meenutanud selget, aga jahedat suveilma, kuid nüüd oli selles midagi sooja ja unistavat. Kui Felix Kruusa tütarlapselt küsis, miks ta ei kirjutanud ja Tallinnasse jõudes isegi ei helistanud, vastas Irene õlgu kehitades:

«Polnud midagi kirjutada.» Ja lisas väga asjalikult ning otsustanud inimese toonil: «Olgu nüüd nii, Felix, et me enam kokku ei saa.»

See tuli nõnda järsku, et Felix Kruusa ei osanud muud kui pomiseda:

«Kuidas siis niimoodi . . . Me ju . . . Ma ju . . .»

Just enne suvevaheaga oli ta Irenele mõista andnud, et ei kavatse temaga niisama käia, vaid tal on kindel ja tõsine siht. Irene polnud küll selle peale midagi öelnud, aga mõistma ta ju ometi pidi, millest on jutt.

«Olgu peale,» vastas ta nüüd kärsitult. «Sellega on läbi, mõistad.» Ja jätkas peaaegu paluvalt: «Sain kodus ühe poisiga tuttavaks, muud pole siin midagi.»

«Ah nõnda,» pomises Felix Kruusa.

Ja sellest peale instituudis kohtudes nad ainult tere-
tasid. Vahepealset aastat nagu ei eksisteerinudki.
Novembripühade ajal pidas Irene kodulinnas pulmi. Ja
paar nädalat hiljem toimuski see nende viimane kokku-
saamine. Kopli trammis, linnasõidul. Vagun oli pool-
tühi, Felix Kruusa ei märganud Irenet enne, kui oli juba
peale roninud, ja nüüd ei aidanud muu, kui tuli ligi
astuda ja sõnada:

«Kuulsin, et sa olid mehele läinud. Luba endale õnne
soovida.»

Irene võttis Felixi käe valmisoluga vastu.

«Aitäh.» Alles veidi aja pärast küsis ta tasakesi, et
üंबरolijad ei kuuleks: «Oled sa mulle väga pahane,
et ma niiviisi . . .»

«Miks? Oh ei!» Tramm oli jõudnud Sitsi peatusse,
naistevägi ründas vagunit ja surus neid platvormi
nurka, teineteise ligi. Kuni see trügimine kestis, suutis
Felix Kruusa vastuse oma mõttes lõpuni formuleerida.
«Igaüks elab oma parema äratundmise järgi,» ütles ta.

Need olid tema isa sõnad, aga poeg võis neid korrata
kui omi.

Irene pigistas ühe suunurga kokku. See tähendas, et
ta häälestus irooniliselt.

«Parema äratundmise järgi — kui kenasti öeldud,»
kordas ta. «Tead mis, Felix, — kui meie sinuga abiellu-
nud oleksime, oleks meist tõesti kole korralik paar tul-
nud. Üks laps ja kord nädalas kodused koosviibimised.
Tead, ausalt öeldes, ega see perspektiiv mulle siis vas-
tumeelt polnudki. Oleksid sa mulle enne vaheaega
päris abiellumissetpaneku teinud, ega ma vist poleks
sulle korvi andnud. Oleksime hakanud elama mõistvas
ja truus abielus. Ja mõttetus. Meie vahel ei olnud ju
armastust.»

Ta kiskus kinda uuesti kätte.

«Pole tarvis sellest rääkida,» ütles Felix Kruusa
ainult ja kuni Balti jaamani seisid nad kõrvuti kui vöö-
rad, vaikides. Siis hakkas Felix Kruusa ukse poole nih-
kuma ja ütles hüvastijätuks:

«Ela hästi, Irene.»

«Püüame,» naeratati talle nagu väljakutsuvalt vastu.
Mõni nädal pärast seda lahkus Irene instituudist, tei-

selt kursuselt — perekondlikel põhjustel, nagu käskkirjas seisis.

Felix Kruusa ei salanud enda ees, et Irene kaotamine tabas teda valusalt. Kui ta Irenet ka ei armastanud, meeldis tütarlaps talle igatahes väga. Irene sobis ülitäpselt selle juba keskkoolipäevil salamisi valmismõeldud kujutlus-tütarlapsega, kelle ta ükskord pidi tooma rohelisse majja mändide all. Selles meelekujus oli tütarlaps pikka kasvu, sale ja blond, ja just niisugune oligi Irene. Muidugi ei pidanud Felix Kruusa silmas ainult välimust. Teda oli õpetatud inimeses ennekoike hindama tema sisemist rikkust ja moraalselt ilu, ja ka neid nõudeid suutis Irene täita paremini kui ükski teine neist tütarlastest, keda Felix Kruusa oli seni kohanud ja keda ta oli jälgida võinud.

Felix Kruusa sai muidugi aru, et ka Irene ei saa olla mingi ideaaltütarlaps, vaid ka temal on ilmingimata omad iseloomuvead. Kuid Irene osutus sootuks tasakaalutumaks, kui Felix Kruusa aimatagi oleks osanud. Sest ainult tasakaalutusega oskas ta seletada Irene äkilist meelemuutust ja ülepeakaela meheletormamist. Irene ütles, et see olevat armastus. Ent kas nii kiiresti, paarikolme kuuga, on võimalik oma tunnetes täit selgust saada? Ning peale selle... Kord oli isa öelnud sõnad, mida poeg hästi meeles pidas: «Armastus on võimas ja kaunis tunne, kuid paraku, mu poiss, ei garanteeri armastus sugugi inimeste sobivust aastatepikkuseks kooseluks, vastastikust mõistmist. Armastust sütitab vastassoo väline võlu, kuid igapäevase ühise elu jaoks on palju tähtsamad iseloom, huvialad, mõttelaad. Kõike seda peab arvesse võtma.»

Jah, igaüks elab oma parema äratundmise järgi, aga kas vaatas Irene tol korral siiski küllalt tähelepanelikult tulevikku? Ta abiellus armastuse pärast, mis on muidugi kiiduväärt, aga kas seesama ei toonud teda lõppkokkuvõttes valvekaupluse leti taha, kõige igapäevasesse, hingetuimendavasse eluproosasse?

Felix Kruusa hoidus sinna juurde mõtlemast joodikut meest ja kasimata lastekarja. Ei, küllap on Irenest saanud tavaline ja sugugi mitte õnnetu abielunaine. Kuid tookord, seitse aastat tagasi, ei olnud ta tavaline!

Jah, elu on paradoksaalne.

Nõnda arutledes maitstes Felix Kruusa konjakit.

Siis ta mõtles, et mõni teine tema asemel tunneks nüüd kahjurõõmu ja rahuldust. Ja tal oli endast hea meel, sest tema nõnda ei tundnud.

Felix Kruusa kutsus kelneri, maksis arve, lisas viisteist kopikat jootraha. Oli ülim aeg postkontorisse minna. Nüüd võis ta seda teha täiesti rahulikult.

Aga kui ta tänavale astus, tundis ta äkki igavust. Otse ahastamapanevat igavust. Oli hakanud vihma sadama. Felix Kruusal tuli tahtmine restorani tagasi minna, ennast täis juua. Tõeliselt, ilma millelegi mõtlemata ja kaalumata, kas see oleks mõistlik tegu või ei.

Felix Kruusa tammus hetke paigal, ohkas siis ja läks sinnapoole, kus teadis postkontori asuvat.

1965

KÜLL NAD IKKA VÕIVAD JUUA

1

Tuba on mattunud tihedasse suitsu, nagu ajaks ahi sisse. Aga ei ahjul ole viga midagi, mehed tossutavad nii vägevasti. Suits on kibe, võtaks harjumata silmad kihelema, sest kes siin kallima tubakakraami peale raha hakkab raiskama.

Mööda seinääri seisavad toas mitmes mõõdus ja mitut värvi puuvoodid, millest üks on istumispaigaks laua ligi tõmmatud. Laua ümber on platsi võtnud viis meest. Peetakse kolhoosi ehitusbrigaadi senise juhi Martin Saarniidu lahkumispidu.

Üleeile oli Saarniit koos Peetersooga, kolhoosi enda ehitusmehega, äkki juhatusse kutsutud ja esimees ütles talle ameti üles. Pidi selle Peetersoole üle andma.

Nüüd on see sündinud, mehel viimased palgarahad käes ja hommikul on ta siit läinud. Aga ta ei taha oma tublisid alamaid niisama maha jätta, vaid nagu kord ja kohus.

Brigaad on peaaegu tervenisti koos. Peetersood ei hakanud Saarniit kutsuma. Pole ta enne suurt seltsija olnud, nüüd ei vaja Saarniit teda siia ammugi. Kalvo, teine kolhoosimees, pidi tulema, aga pole näha. Kuid tema aset täidab edukalt Manivald Jaanus, autojuht.

Lahtilaskmise-teatega brigaadi tagasi tulles oli Saarniit uljalt kuulutanud: «Minusugune mees tööta ei jää, olgu nad mureta!», aga nüüd paistab haledameelne. Nüüdes taskunoaga heeringal pead otsast, kõneleb ta valjult ja natuke heldinult: «Kahju on teid, mehed, maha jätta, aga pole oma teha.» Heidab heeringapea nurgas seisvasse prügipange ja asub saba kallale. Ise küsib: «Oelge nüüd ausalt — olin ma mõni sant mees?»

«Mis sa muidu küsid — olid mees, nagu üks mees peab olema,» vastab Manivald Jaanus agarasti. Tal on

täna esimest korda seljas uhiuus, õmbluskohtadest alles silunemata nahkjope. Rääkides uurib ja silitab ta oma ammuigatsetud rõivatüki käist.

«Tõsiõige jutt sul, sohver,» toetab Jaanust juba parajalt nokastanud Vidrik Tobreluts. Brigaadis on tema kõige eakam, sellepärast peab ta sõnadel ka kaalu olema. Vähemalt arvab ta ise nõnda.

Saarniit on rahul, ta arutab juba mitmendat korda, kus teda head otsad ootavad. Lubab, kui ennast sisse seadnud, teada anda. «Teist võtan iga mehe vastu!»

«No ega meie ennast kah kamandada ei lase!» võtab kuraasi Tobreluts. «Puges ülemuseks, aga ärgu ta hakaku...»

See on Peetersoo aadressil öeldud. Ütleja ise vaatab väljakutsuvalt ja toetust otsivalt ringi. Ta pilk jääb pidama Oskar Prundmanil, keda vend Oskariks kutsutakse, sest ta on adventist. Väliselt pole küll sugugi palvevenna plaani — ta on tugev, sooniline ja tõsine mees. Kuid enne iga söögikorda peab ta omaette palvet ja laupäeviti teda tööle ei saa. Ta ei pruugi viina ega sealiha ning pärast palgasaamist viib ta linna oma jutlustajavennale kopikapealt kümnenda osa, ülejäänud läheb naise kätte.

Ka Prundman istub lauas, kuigi ei meki midagi ja vaikib. Tal pole lihtsalt kuhugi mujale minna.

«Hei, vend Oskar, kas uus ülemus laseb sul enam laupäevi pidada?» hõikab Tobreluts talle üle laua.

Prundman teeb kogu kehaga häiritud liigutuse, aga suud ei ava.

«Minu arust pole meil ka Peetersooga häda midagi,» seletab brigaadi noorim, lüheldane ja laisavõitu väljanägemisega Pärtel Suur, endal silmad poolpilukil. «Kas me teda siis ei tea või.»

Saarniidule see jutt ei paista eriti meeldivat. Ta näikse ootavat, et keegi nüüd tema võimeid meelde tuletab, aga Tobreluts võtab varatalvisest rõskusest rames-tunud häälega laulujoru üles. Saarniit pistab talle pilgeni klaasi nina alla ja Tobreluts vaikib sedamaid nagu imik, kellele emarinda pakutakse.

Oskar Prundman krõmpsutab soonilisest lihast vorsti.

Ilm on nagu oma unerahu pikendamiseks taeva katnud tihedate pilvedega ja poole üheksaks koguneb valgust vaevalt sedajagu, et silm hakkab toas midagi seletama.

Prundman on ärkvel juba seitsmest saadik, mil Saarniit minekut tegi. Harilikult on Prundman laupäeviti läinud sellesama varase bussi peale, mis Saarniidu siit ära viis, aga täna ei paista tal kuhugi kiiret.

Pärtel on ka ärkvel ja sööb lauatsal üleeilsest keedust jäänud kartulisuppi. Sööb otse potist, kärmesti limpsides, sest lusikas on pisike. Jupiga tänasessegi ulatunud pillerkaar paistab nüüd tusana ta silmist.

«Hei, Tobreluts, aja ennast ükskord üles!» hõikab ta nurka. Vastuseks on vaevane nohin. Pärtel kihistab naeru — sellist asjakäiku võis oodata. Pärast kõvemat viinapruukimist vea Tobrelutsu või taliga voodist välja.

Pärtel Suur seab lusika leivatükile nõrguma ja tõstab tühjaks tehtud poti pliidiotsale.

«Küll Peetersoo Karla sulle elu sisse ajab, oota,» ennustab ta ja poeb kõrge kraega kampsunisse.

«Ah hakkab kupjaks kohe,» annab Tobreluts endast nüüd selgemat elumärki.

Poolest saadik jäätunud akende taga hahetab juba tugevasti. Üle otsmise akna vilksatab vari ja mõni hetk hiljem astub sisse Kaarel Peetersoo, uus brigadir.

Ta on pikk mees, ukseava ei lase teda ilma kummaridumata läbi. Kõnnak ja kogu hoiak on tal kangevõitu — liigesepõletiku tagajärg. Tal on lai, kuid lage nägu, sest sügavale kadunud silmad ja väheldane suu ei suuda tasakaalustada laiü põski, kõrget otsaesist ja pikka, ettepoole tungivat lõuga.

Ehkki ta tee on alati viinud siitkaudu, on ta hommi-kuti vaid harva ühiskorterisse sisse astunud. See tuleb kohe kõigile kolmele ette. Ukse juurest Peetersoo edasi ei liigu, vaid sõnab pärast teretust napilt:

«Et siis... Silm juba seletab... Hakkame minema või...»

«Ju me seda ise kah mäletame,» pomiseb Pärtel Suur, tõmmates ehituskooli vormijopet kampsunile otsa.

Peetersoo näib kohmetuvat.

«Nojah, aga Vidrik alles pikali,» tähendab ta sunnitud naeratuslega.

Kuid Tobreluts seletab pahuralt, et tema tervis on sant, ta teeb oma päeva homme tasa.

«Hakkan vend Oskarile seltsiks, tal muidu üksipäini igav toksida,» seletab ta ja Peetersoo päriselt nõutuks tõmbuv pilk pöördub Prundmani poole.

«Ah jaa, sul ju kah täna...» sõnab ta meelehärmiga, mis Prundmani segadusse ajab. Laupäevane töölt ärajäämine on talle alati piinlikkust valmistanud, nagu talitaks ta nõnda laiskusest. Pole avitanud ka pühapäevane kahe mehe eest vihtumine. Piinlik on tal nüüdki ja ta vaatab kõrvale.

«Ohoo!» taipab Pärtel. «Kes sinna tööle siis üldse minemas ongi? Kalvo ei pidanud ju kah täna nägu näitama.»

Jah, Kalvo küsis juba tunaeile päeva vabaks. Kuidas teda saigi keelata, kui mehel siga veristada.

Ja tuleb tõesti välja, et tööleminejaid polegi õieti.

«Lähme, kui palju meid on,» ütleb Peetersoo ja pöördub sealsamas Tobrelutsu poole, kes, käed pea all, avasilmil läbirääkimisi jälgib: «Mis sul siis õieti viga?»

«Oled tohter või? Haige, ja kõik.» Tobreluts mühatab pahandatult.

Ja Peetersoo vakatab. Ainuke, kelle poole tal veel pöörduda on jäänud, on Pärtel Suur. Temale Peetersoo kohmabki:

«Eks hakkame pealegi minema. Vaatame, mis me seal kahekesi ette saame võtta.»

«Äh, nalja kah ei maksa teha,» ajab Pärtel vastu. «Parem läheme siis juba kõik homme, täna olgu püha. See ju meie endi teha.»

«Täitsa mõistlik jutt,» toetab Pärtlit Tobreluts, ja Prundmangi vaatab julgemalt brigadiri poole.

Peetersoo peab nagu endaga aru ja lahkub, enam sõnagi ütlemata. Lahkub üksipäini, nõnda nagu tuligi, — nagu oleks meeste juurde niisama, jutupuhumiseks sisse astunud.

Ühiskorteris jääb peatselt pärast brigadiri lahkumist rahulikuks. Tobreluts on uuesti uinunud ja norskab valjult. Pärtel Suur on samuti voodis siruli, kuid tema silmad on avakil. Tema on ainult õhtuti unine, hommikul tal seda head kauaks ei jätku.

Poiss püüab midagi meelepärast mõelda, aga pähe kipub hoopis muu. Pärtel on lastekodu poiss, sealt läks ehituskooli, koolist saadeti rajooni ehituskontorisse. Pool aastat oli ära, kuni meistriga tüli tekkis. Juhtus parajasti ühe kolhoosiesimehega baaris kokku, see kutsus enda juurde. Nii ta hulgub juba kaks aastat ühest kandist teise. Ehitusmehi otsitakse maal tikutulega, ei tingita väga, kui brigadir tehtud tööd tegelikust suuremaks mõõdab või mõned päevad sekka viinavõtmiseks kuluvad. Parem ikka kui päris ilma meesteta. Ja Pärtel on säärase lahtise eluga siinamaale rahul olnud. On näinud paiku ja inimesi, raha on kah tulnud. Tõsi, veel kergemini on see ka läinud, aga Pärtlil pole kahju. Pärtel põlastab kopikakoisid ja hoiukassasse mootorrattavõi autoraha korjajaid. Tema on kogu oma noore elu ilma mingi varanduseta elanud, padjagi pea alla ja teki katteks on andnud kroonu või kolhoos. Ja suurem jagu teenitud rahast on kulunud väljategemiseks enesele ning teistele või plikadele kompvekkide ostmiseks. Ikka kiloga kohe.

Et mis sa sellest elust ikka saad! . . .

Nõnda armastas Saarniit öelda ja Pärtel õppis temalt need sõnad. Nüüd on Saarniit läinud. Pärtlil pole ta lahkumisest kahju, sest ta nägi ju küll, kuidas Saarniit kõike enda poole kiskus. Säärased mehed pole samuti Pärtli meele järgi. Ja kui üks niisugune nüüd kadus, siis aamen talle kaasa. Ei, Saarniidu äramineku pärast Pärtlile küll lollid mõtted pähe ei kipu.

Mõtteid õieti polegi. Lihtsalt sant tunne on millegipärast. Millestki oleks nagu puudu. Kogu selles elu kel-lavärgis.

Pärtel Suur keerab ennast voodis äkiliselt kõhuli, surub pea patja ja suleb silmad.

Jõuaks, kurat, juba õhtu, saaks magama! Homme läheks tööle, siis ei kipu lollused meelde.

Äkki kuulevad mõlemad ärkvelolijad raskete, kirve-silmaga antud hoopide kaja.

Pärtel tõstab pea, ja et Tobreluts parajasti täisregistrid lahti laseb, pörutab talle vihaga:

«Kurat, jäta oma norin ükskord!»

Tobreluts ehmub ärkvele, vaatab siia ja sinna, pomiseb:

«Mis lahti?»

Keegi ei vasta talle. Siis hakkab temagi teadvusse jõudma ehituselt kostev tagumine.

Tobreluts kuulatab, kuulatab, otsib siis suitsu ja kõkutab:

«Eheh, meie uus brigadir on päris ilmüksinda tööle hakanud.»

Agaga nagu kogu mehe olemine, nii ka ta kõkutus on hädisevõitu.

«Anna mulle kah,» nõuab Pärtel ja saab paberossi sõrmede vahele. Kui seal ka tuli otsas, sõnab ta omakorda: «Kurat, sai ju räägitud, et homme teeme päeva tasa.»

«Ah, tahab näidata, kui hoolas ja korralik tema on ja missugused voostrid kõik teised,» põlastab Tobreluts läbi haigutuse. «Kuule, Pärtel-poiss, ole täitsa ja jookse käi poes ära, too midagi. Sellest eilsest kastmisest pea nagu roostes. Raha annan mina.»

Pärtel on juba valmis harjumuspäraselt tõusma, sest poodijooksmine on ikka tema kui noorima amet olnud, aga äkki valdab teda kõhklus. Talle tuleb meelde, et poe poole muudmoodi ei pääse, kui tuleb Peetersoo silma alt läbi minna.

Ja Pärtel vastab pahuralt:

«Kui tahad, mine ise, mul pole häda.»

Tobreluts teeb imestunud näo.

Põmm! põmm! põmm! kostab iseäranis selgelt.

Kõik kolm meest kuulatavad. See põmmutamine ajab oma pealetükkivusega vihale ja teeb ühtaegu ebakindlaks.

«Kus nüüd on töökangelane platsis,» uriseb Pärtli äraütlemisest tusane Tobreluts.

Ta läheb välja hädalist asja õiendama. Pärtel hakkab mööda tuba käima ja ainult Prundman istub ühteviisi

oma koiku nurgas. Pärtel vaatab teda ja mõtleb: «Oleksime nagu kõik adventistideks hakanud.»

Nagu ta seda mõtelda jõuab, tõuseb Prundman kärmesti voodilt ja hakkab ennast kiirustades riidesse top-pima.

«Kuhu sina hiljaks jääd?» imestab tuppa naasev Tobreluts. «Ega äkki Peetersoole paariliseks ometi?»

Seda poleks maksnud küsida — Prundman ajab ju puhast palitut, mitte tööriivast selga.

«Katsun linna pääseda, peret vaja vaatamas käia,» pomiseb Prundman kuidagi vabandamisi.

«Ah kardad, et naine hakkab mõne teise vennaga suhteid looma?» irvitab Tobreluts. «Ega nalja ole, maa-pealsed lõbud maitsevad kõigile ühte viisi.»

Prundman jätab vastuse võlgu ja teeb minekut.

Tobreluts otsib söödavat, vaatab ka pudelid üle, aga neist veel midagi leida on asjatu lootus.

Natuke aega polnud ehituselt midagi kuulda, aga nüüd lajatab seal jälle nagu kiuste valjud hoobid.

Oleks Peetersoo sant mees olnud, oleks võinud tema tagarääkimisega oma meelt lahutada, aga selleks pole ta kurivaim kah mõistnud õigel ajal põhjust anda.

«Ei tea, kui hakkaks midagi vaaritama?» pärib Tobreluts, ent Pärtel on seegi kord turris. Tema ei tahtvat.

«No mis me siis peale hakkame?» pärib Tobreluts ja ärritub sedavõrd, et unustab oma pohmellis olemise. «Või tahad sinna minna?»

Ta osutab põidlagaga ehituse sihis.

«Kui senini pole läinud, ei maksa nüüd kah enam,» vastab Pärtel pärast väikest viivitust.

Tobreluts kiidab selle mõtte heaks.

«Las taob, kui tahab,» ütleb ta võidurõõmsalt, justkui oleks värsketele brigadirile vingerpussi saanud mängida.

Põmm! Põmm! Pramm!

Küll taob, nagu terve brigaadi eest... Nii paneb tõega lae üksipäini lõpuni...

Pärtel pole kunagi paugukartlik olnud, aga nüüd sunnib iga kauge lajatus teda pisut kühmu tõmbuma, nagu kardaks ta, et need hoobid on tema pihta sihitud. Ja seesmiselt on veelgi sandim tunne kui ennist koikus.

«Sa siis ei taha ikka poodi minna?» nuiab Tobreluts uuesti.

«Miks sa ise ei lähe?»

«Pole viitsimist.»

«Mul kah ei ole.»

«Sa ikka noorem, noh.»

Pärtel ei vasta, jääb akna alla seisma, vaatab välja. Seal pole näha midagi peale lume. Lumi ja lumi.

Pärtel hakkab mööda tuba kõndima. Nagu intelligentne inimene. Einoh, ausõna, selle tänase päeva eest jookseks küll ei tea kuhu. Ja selle tagumise eest.

Aga minna ei mõista niisugusel tunnil kuhugi. Ning Pärtel Suur saab aru, et ei jää üle muud kui ikkagi Peetersoole paariliseks kõmpida. Olgu natuke narr või kuidas tahes, aga ikka parem kui säherdune vahtimine ja kuulamine. Nagu su lagipähe taotaks kogu aeg.

Pärtel ütleb Tobrelutsule:

«Kuule, ma siiski lähen ja löön kah mõne naela.»

Tobreluts on ennast juba tagasi voodisse visanud, imestab sealt:

«Alles ju rääkisime, et...»

«Äh!» katkestab Pärtel vihaselt. «Mis sa sellest vahtimisest kasu saad! Oleks suvine aeg, siis veel.»

«Mind ära oota,» pomiseb Tobreluts tagasihoidvalt. Aga Pärtel tõmbab juba jopet uuesti selga, seab soni pähe (talvemütsi ei tunnista ta põhimõtteliselt) ja astub välja.

Ilm on külmem, kui arvata võis. Pärtel topib käed taskusse ja longib jalgrada pidi tööpaiga poole. Peeter-soo jäljed on lumekirmel selgesti näha ja enesele märkamatult püüab poiss oma sammud Peetersoo jälgedesse astuda.

Kui ta pärale jõuab ja Peetersoo teda silmab, ei tule neil mingit muud juttu, kui Pärtel küsib, kas ta hakkab laudu üles lae peale kandma või ronib appi naelutama, ja Peetersoo vastab, et hakaku ta esialgu kandma. Nüüd on ehitamas juba kaks meest.

4

Kaks meest on ehitamas, ja rohkem neid ei tule. Kui esimees lõuna paiku siia silma peale viskama sõidab, läheb ta üsna pahuraks. Aga kui Pärtel brigadiri ase-

mel seletab, et nad täna nokitsevad niisama, õige tööpäev on neil homme, mil kõik palvevennad ja seaveristajad platsi ilmuvad, muutub leebemaks. Küsib, kas Saarniit ikka sõitis ära.

«Läks tema,» kinnitab Pärtel.

«Noh, siis on hästi.» Eks esimees muidugi taipab, mis eelmisel õhtul toimus. «Siis on hästi,» kordab. Ja lisab suuremeelselt: «Täna laupäev, võiksite varsti ära lõpetada. Kui tahtmist on, astuge kontorist läbi. Saate läinud kuu rahad kätte, mis veel saamata.»

«Ah juba täna antakse!» rõõmustab Pärtel.

«Mõtlesid, et jätan ilma või, et panen oma tasku?» uriseb esimees, kuid ilma kurjuseta. «Ainult — teie kahekesi. Preemiaks nii-öelda. Teised saavad uue nädala sees.»

Kui esimees läinud, lõhuvad mehed veel tunni jao tööd teha, siis ütleb Peetersoo:

«Ei tea, vist tõesti aitab. Kaovad veel kontorist minema, jääd ilma.»

«Aga sa ise?»

«Ei minul ole kiiret, eks ma saa siis, kui teised mehed.»

Kontoris on rahvast küllaga. Eks ikka rahasaajad. Manivald Jaanus oma uhkes jopes on platsis.

Ja Matteuse Valli ka... Kes Jaanusega käib.

Matteuse Valli on natuke üle kahekümne, Pärtliga enam-vähem ühte iga. Ta on tugevat kasvu, aga sellegipoolest ei paista rohmakana — ta on nii parajasti välja mõõdetud ja ilusti ümarikult kokku pandud. Ka näost pole tal viga — suu ja silmad üksi sihukesed, et... Pärtlil käib kuum sutsakas kuskilt rinna alt nabani välja. Ainult need silmad ei õgi kedagi, neil oleks kui mõtlemiseloor ees.

Aga sabas seisavad nad — Valli ja Jaanus — eraldi... Poiss ei paista Vallist üldse välja tegevat. Pärtel jälgib seda võõritsemist lootusrikkalt.

Kassapidaja on raha üle lugenud ja maksmine läheb lahti. Järjekord liigub jõudsasti. Kui Matteuse Valli oma lüpsmisetasu kätte saab, ei lähe ta otsemaid uksest

välja, vaid vaatab Manivaldist möödudes poissi justkui ootavalt. Aga see uurib samal ajal hoolega enda ees seisja karvast kukalt. Valli läheb, seisatab ukse juures ja vaatab veel korra tagasi, aga siis ta kaob, ust kõva rapsakaga kinni tõmmates.

Kui ka Manivald Jaanus on rahakaks meheks saanud, tuleb ta Pärtli juurde, küsib:

«Noh, kuidas hommikul oli?»

Pärtel lööb käega. Mis ta oli, mis ta olla sai.

«Tööle ikka läksite?» pärib Jaanus targema inimese üleolekuga. Sest tema, kui saab, võtab viina ja teeb kõike muudki kaasa, aga ikka parajasti, ikka parajasti. Ei ole tema veel ennast käpukile joonud ega lõhnadega inspektori küüsi jäänud.

«Kes läks, kes mitte,» mõniseb Pärtel vastu tahtmist. Teiste kuulates ei taha ta noid asju arutada. Nagunii neil joomarite kuulsus.

Järjekord nihkub edasi ja Manivald Jaanus niisamuti.

«Palju sul saada on, sa tead?» küsib ta.

«Ei tea. Palju sina said?»

«Üle kuuekümne raasike. Talveaeg, sõite vähem.»

Jälle kuuldu ta ütlemises üleolekut, sedapuhku puhutama ja etema töö mehe üleolekut.

Pärtel ei vasta, aga Manivald Jaanus seisab truisti ta kõrval edasi. Kui Pärtli kord jõuab, jälgib ta, kuidas teine allkirja maalib, ja ütleb kassapidajale:

«Mis sa koonerdad, kas sul sellest paberist kahju või, viska paar viielist pealekauba.»

«Ajad mul lugemise segamini,» noomib kassaneiu.

Jaanus topib käed jopetaskusse, nihutab kõhu natuke ette ja irvitab.

Pärtlil pole soovrist palju vähem saada, aga Jaanust see ei paista eriti häirivat. Praegu pole ju see päris teenimiseaeg.

Nad lähevad üheskoos välja varasesse hämarikku ja siin ütleb Jaanus, enne vilksamisi ringi vaadanud:

«Kadunud, jumal tänatud!»

«Kes?» pärib Pärtel taipamatult.

«See lehmälüpsja ikka, kes muu.» Jaanus lirtsatab läbi hammaste. «Nagu takjas küljes. Kuule!» Jaanus tõmbab Pärtli käistpidi ligemale ja tasandab häält. «Tead mis, astume poest läbi, võtame nuija põue ja

lähme minu poole. Teeme õige üks laupäeva õhtu lauluga, mis? Aga et mu vanaeit urisema ei hakkaks, ütleme talle, et pühitseme sinu sünnipäeva. Kust tema teab, kunas see sul õieti on.»

«Minugi poolest,» on Pärtel pikemata päri. Sest mida paremat tal ette võtta jääbki. Ja tahaks kangesti lähemalt kuulda, kuidas tal Valliga asjad on, kas niisama tülis või päris läbi.

Poodi pole kaugele minna ja poiste sammud pöörduvad nagu iseenesest sellele tuntud teele. Aga sihtkoha lähedal puude all jääb Manivald Jaanus seisma.

«Kurat teab, äkki on see lits kah sinna ilmunud...» pomiseb ta. «Kuule, mine käi üksi ära, ma ootan seni siinsamas,» ütleb ta Pärtlile.

«Kuidas sa's nii araks oled jäänud,» põlastab Pärtel.

«Ega siis kohe arg olda, aga noh, ei taha teisega õien-dada.»

«Kurat sinuga,» heidab Pärtel tigidalt ja läheb juba, kui Manivald Jaanus talle järele hüüab:

«Ma maksan oma osa pärast sulle ära.»

«Mis asja!» Ega Pärtel esimest korda mitme kõri jaoks oma raha eest osta. Ja seda teab ta ka, et Jaanus kooner on, katsub ikka teiste arvel juua.

Poes on rahvast ohtrasti nagu palgasaamise päeval ikka. Kuid on siis siin enne juhtunud, et janused mehe-pojad peavad leiva-, tangu-, seebi- ja margariinitahtja-tega ühes sabas seisma. Pärtel trügib õppinud kombel kohe leti ette ja ulatab moodsalt punajuukseliseks muu-tunud müüjanäitsikule viierublalise.

«Pista üks poolik.»

Ehitusmehed on siin sagedased kunded, Pärtel eriti, ja müüjaga ammu head ärisuhted sees. Ei pea Pärtel nüüdki oma soovi täitmist kaua ootama.

«Missugust — seatappu või pealinna?»

«Anna pealinna.»

Kes siis palgapäeval koonerdab, liiati kui nii lahke nooriku käest osta tuleb. Pärtel topib pudeli põue, tagasisaadud raha ilma vaatamata taskusse ja astub hooletul sammul uksest välja.

Paarimehel on jõudnud selle lühikese ajaga juba külm hakata. Ta on kühmu tõmbunud ja keksib jalalt jalale.

«Said?»

«Sain, miks ma's ei saanud.»
«Oli ta seal — Matteuse plika, noh?»
«Ei vaadanud.»
«Kurat temaga. Lähme.»

5

Manivald Jaanuse juures kodus pole Pärtel siiani käinud. Pole kutsutud. Teab ainult, et autojuht elab emaga koos, õed-vennad on tal linnas. Aga kui Pärtel köögist edasi kutsutakse, näeb, et ega siingi matsi moodi elata — toad moodsat mööblit täis, raadio seisab ühes nurgas, televiisor teises.

Manivaldi ema ei paista sugugi kuri olevat. Surub isegi Pärtlil kätt tema tähtsa päeva puhul ja lubab kohe midagi viina peale vaadata. Poisid seni kannatagu.

Manivald paneb televiisori tööle. Tükk aega jupsib nuppudega, sest saatja on kaugel ja iga ilmaga hästi ei näe. Kuid lõpuks hakkab silm üht-teist seletama. Tuleb mingi etendus. Manivald jälgib natuke aega, ja kuigi Pärtlile on televisioonipilt uudiseks ning ta vaataks päris hea meelega, keerab Manivald pilli uuesti tummaks.

«Ah, jama. Laseme parem maki pealt midagi jooksmas.»

Tuleb välja, et tal pole tavaline raadio, vaid magnetofoniga. Manivald seab lindi tähtsa näoga peale, vajutab platsudes klahve alt ja ülevalt, ja hakkabki kostma muusikat missugust.

Manivald teeb laua juurde tulles puusaliigutusi, kahetseb:

«Paar plikat oleks ära kulunud.»

«Eks sa kutsunud Matteuse-tüdruk kaasa, mis sa ootasid,» püüab Pärtel nõökamise moodi ütelda.

«See on minevik juba.»

«Mis teil siis juhtus?» ei saa Pärtel ennast pidama. «Valli ju kena plika, vaata teda eest või vaata tagant.»

«Kena jah, einoh, mis tal viga,» muigab Manivald. «Aga uss.»

«Noh?» Nüüd ei saa Pärtel tõesti aru.

«Sa vaata — siinsel elamisel pole väga viga, mis?»

Manivald Jaanus näitab käega ümberringi ja Pärtel noogutab. «Noh, eks Vallike vaatas kah, et pole viga, et siia võib ennast sisse seada. Ühel hommikul kuulutas, et ta ei lähegi enam siit ära, mina meeldivat talle nii kangesti. Eks ole, nagu ma ei teaks, mis talle meeldib. Organiseerisin talle kiire mineku. Nüüd katsub teistmoodi — nüüd räägib, et ma olla talle paika seadnud. Ma vastasin külma rahuga, et seda mingi seletagu tohtritele, küll tohtrid selle asja ära klaarivad. Sa ütle, mis valu mul peaski olema saist võtta — ema teeb kodus kõik ära, mul pole mingit muret. Noh, ja kui ma ükskord kellegi võtan, siis ikka tükkis teistsuguse kui Matteuse-plika. Mul praegugi paremaid pakkumisi. Nii et kui sul huvi on, võid minu poolest Valli üle võtta. Voodiloom, ma ütlen, on ta esimene sort.»

«Lojus.»

«Nojah, ma sedasama . . .»

«Sina oled lojus. Lojus.»

«Kuule-kuule, sa ikka vali . . .»

«Lojus.»

Pärtel Suur astub pimedusse. Alles siin nõõbib jopehõlmad kinni. Ja külm õhk teeb nagu kainemaks, ehkki viinapudel jäi lauale puutumatuks.

Pistis pröökama nagu ärganu . . .

Aga nagu see päev tal algas sandisti, nii ta paistab ka lõppevat.

Matteuse Valli on küll esimene tüdruk, kes Pärtlile on rohkem kui lihtsalt meele järgi. Ta on Vallit isegi pelgama hakanud, ja see pole enam sugugi normaalne. Sest poisse, kes plikaid kardavad, on Pärtel alati ja ikka tossikesteks pidanud. Tossikesteks ja ehmatiteks.

Valli pärast on ta Manivald Jaanust salakesi kadestanud. Ja lootnud, et äkki paneb Valli sellele sohvri näole sule sappa. Noh, või et lähevad omavahel lihtsalt raksu.

Nüüd ole lahke, seltsimees Pärtel Suur, — see on nüüd sündinud ja talle otsesõnu pakuti Vallit. Et võta ta ja tee temaga, mis tahad.

Kui vähemasti võiks jätta uskumata, et Valli ennast Jaanusele nõnda kaela kauples. Aga Pärtel aimab, et

sedagi see kuradi autojuht ei luisanud. Või peaaegu ei luisanud.

Loll! Selget seltsi tola!

Pärtel Suur keerab järsult sammu lisades poe poole.

Kraamisaba seisab endist viisi. Aga on siis seda enne juhtunud, et janused mehepojad peaksid leiva-, tangu-, seebi- ja margariinitahtjatega ühes sabas ootama.

«Pista üks poolik.»

«Missugust — seatappu või pealinna?»

«Anna, mis ise tahad.»

Otse poetrepil joob poiss pudeli peaaegu tilgatumaks, viskab selle ülekäe raagus põõsasse.

Ja veel hilisel tunnil kostab küla vahel räuskav laul:

«Elu võib küll peesse minna . . .»

«See on see ehituse pealt poiss,» ütlevad asjatundlikumad hääleeraldajad. «Küll nad ikka võivad juua, sa issa ristike!»

1965

ANNA JA PROUA

«Teil siis nüüd siin toas elekter ka sees.»

«Kaks aastat käisin majavalitsuses. Ei saanud, ei saanud.»

Proua ohkab, nagu neid elektrisaamise-vaevu tagantjärele meelde tuletades.

«Ah sina, Anna, elad Tallinnas. Sellepärast pole sind näha olnud. Mina mõtlesin, et ära surnud või...»

Anna naeratab. Ta suu on hammastest üsna lage, aga nägu paistab nooruslik.

«Ei minul, proua, pole häda ühti. Tervis päris korras alles.»

«Nii, siis on hea, siis on hea,» noogutab proua. Tema istub ümarike seljapatjadega diivanil, mida ta ka magamisasemeks tarvitab, külaline väikese laua ääres toolil. Jutuvahedes silmitseb Anna uudishimulikult tuba: kunagi elas ju tema siin.

«Härra ikka ka ... elus või?» küsib külaline ettevaatlikult.

«Ei, tema lahkus siit ilmast juba mitu aastat tagasi,» kostab proua ja pärib omakorda: «Aga sina, Anna, läksid enne sõda vist mehele? Enam ei mäleta hästi. Üks paistis sul siia ikka käivat?»

Kunagine siitmaja teenija noogutab.

«Siis me jah abiellusime. Enne sõda just. Esimesel mail oli see, kui väikest pidu pidasime. Hommikul oli hästi ilus ilm, lõuna ajal läks külmaks ja hakkas sadama.»

«Ei mäleta seda,» pomiseb proua.

Mõlemad vaikivad. Külaline on toasilmitsemise järele jätnud. Nüüd pühib ta rutakalt silmanurgast ja räägib:

«Mees läks mul neljakümne esimesel, kohe selleksamal

aastal, laevaga mere põhja. Nüüd poeg juba suur. Tahab naist võtma hakata. Nii see elu käib.»

Ta katsub naeratada.

«Ah tõesti,» imestab proua hästi püüdlikult. «Jah, need aastad on tõesti nii ruttu läinud, et...»

«Tulin proua juurde, et proua mulle selle teenistuse kohta paberi annaks,» jätkab külaline proua sõnadele kohe otsa. «Pensioni jaoks on vaja, muidu ei tule staas täis.»

«Ah tõesti,» imestab proua jälle. «Kas siis pursuide teenimine kah sinna loeb?»

Ta muigab veidike. Tema suu on hambaid täis. Kõik pole küll enam ehtsad.

«Ikka loeb,» vastab külaline tõsiseks jäädes. «See oli ju ka töö.» Ja hetke pärast lisab: «Raske töö, kui proua seda ikka mäletab.»

«Aga ma ei maksnud sulle ju halvasti, Anna,» lausub proua selle meenutamise peale leebe etteheitega. «Viimati said vist kakskümmend viis krooni kuus, söök oli sul prii, ja ma andsin sulle oma vanu riideid ka.»

«Andsite küll, proua,» kinnitab külaline. «Aga ma olin kui ori. Ei saanud ma ühtegi vaba õhtut, ja hommi- kul vara pidin ma jalul olema. Ja ma rääkisin teile siis mitut puhku, et minu tuppa, siia tuppa, ka elekter sisse pandaks. Igal pool majas oli, isegi pööningul rippus pirn, aga mina pidin õli põletama. Seda ka proua palju ei lubanud, haisu pidi ajama.»

«Nojaa,» venitab proua. «Aga elekter oli sel ajal ju väga kallis, kas Anna siis seda ei mäleta.»

«Need asjad on proual hästi meeles,» tähendab Anna. «Aga kas proua seda ka mäletab, kuidas proua Riia rannas suvitas ja tuhat krooni härra käest kaasa sai ja kuu aja pärast pidi härra veel järele saatma.»

«Kust sina seda tead?» on proua veidi segaduses.

«Härra ise rääkis mulle. Härra ikka rääkis minuga vahel, kui ta natuke võtnud oli ja kui tal halb tuju oli. Proua mäletab, et ma ainult viimases lõpus sain teilt kakskümmend viis krooni, enne sain kakskümmend. Kui proua käest juurde küsisin, siis proua ütles, et kust ma võtan, aga härra pani juurde. Härra ütles siis mulle: «Tead, Anna, rahapuudust minul ei ole, raha on minul küll. Aga õnne mu majas ei ole.» Nii ta just ütles.»

«Eks ta mõnikord rääkis kõiksugust, kes seda ei tea,» jääb proua väliselt rahulikuks. «Viin võttis tal aru peast, tegi vahel niisuguseid tükke, et häbi oli pärast inimeste hulka minna.»

«Ei, härra ei olnud siis purjus, ta oli päris kaine kohe,» kinnitab Anna kangekaelselt. «Härra polnud halb inimene, ajas ikka vahel minuga juttu ja . . .»

Nüüd proua kähvab, sest tema kannatus on otsas:

«Ah mina olin siis halb inimene, tähendab? Ja tuled ise minu käest tõendit paluma!»

«Ega ma paluma tulnud, ma tulin küsima,» saab Anna oma ehmumisest ruttu üle. «Ma võiksin tunnistajatega kah seda teenijaaega tõestada, aga mõtlesin, et tulen küsin kõige enne proua enda käest.»

«Mis proua ma enam olen,» ühmatakse. «Või proua . . .»

«Harjunud juba sedaviisi, vanast ajast,» vastab kunagine teenija.

«Siin ma elan, selles toapugerikus, ja ole õnnelik, et seegi jäeti, et Siberisse ei saadetud. Üheksa rubla kuus seda va hooldustoetust . . . Kui sugulased ei aitaks, sure või nälga . . .»

«Kas teile pensioni ei maksta? Aastaid ju juba?» küsib Anna.

«Kes minule maksab! Mina pole ju töötanud. Pole staasi, nagu sa ütled. Ekspluataator.»

«Kas ma siis saan teie käest selle tõendi?» küsib Anna pärast väikest vaikimist.

Proua vaatab ainiti ja pikalt oma ammust teenijat — kohvikeetjat, lauakatjat, pesu- ja põrandapesijat, pühkijat-nühkijat, asemekohendajat, seljasügajat, kingaviksjat, kübaraharjajat, ahjukütjat, ukseavajat.

«Pole sulle pead praegu käepärast. Tule õhtul uuesti, siis saad. Oota, mis ajal ma su teenistusse võtsin? Mis aastal see oligi?»

«Kolmekümne neljandal, proua. Just jaanipäevast peale. Ja neljakümnendani. Augustini.»

«Seda ma mäletan,» pomiseb proua, tõuseb ja kustutab elektri. Sest hommik on käes ja väljas valgeks läinud.

Nii et sulle ei meeldi, kui mind kolhoosis aiva pere-meheks hüütakse. Nagu ei olekski ma kolhoosi esi-mees. Aga las hüüavad pealegi. Mina, kui teada igat-sed, tahangi siin peremees olla.

Sa ära jõllita midagi. Ma püüan sulle seda asja klaa-rimaks rääkida. Ega ma küll usu, et sa päriselt minuga päri jääd, ajan ju säherdust hirmsat isikukultuse hai-suga juttu. Aga kuula ikka.

Tead sa ka, et kolhoosi sattusin ma esimest korda asjameheks jumala juhnil kombel. See on küll ammune lugu, aga puutub siia, nii et kannatust.

Viiekümne esimese aasta kevadel juhtus see. Mis ma siis olin, kakskümmend üks just sain. Noor poiss, ei noh. Maipühad olid parajasti läbi, puudel pungad paisumas ja veri vemmeldamas. Tulin töölt oma saapavabrikust ja arutasin, et mis sellel ilusal õhtupoolikul ette võtta. Kui kuu aja eest parteikomitees vastuvõtmisel käisin, nägin seal päris kihvti plikat. Sekretäri sekretäri. Tead küll, kes sekretäri ukse ees istub ja kedagi sisse ei lase. Sihuke paras pipstükk oli, punase peaga. Mulle punase peaga plikad sel ajal meeldisid. Kui tookord vastuvõt-misel ootama pidin, ajasin temaga kenad jutud maha, ei tal paistnud tutvuse vastu midagi olevat. Noh, ja sellel laupäeval mõtlesin, et kui lähen ja proovin sidemeid tihendada. Tõmbasin lipsu ette, valge plekkmantli selgä ja läksin. Aga nagu ma komiteesse sain, nagu plikale tere jõudsin ära öelda, hüppas Markelov, esimene sek-retär, oma kahekordsete uste tagant välja. Ja kohe minu käest pärima, mis asi mind siia tõi. Ei ma osanud muud kui mõmiseda. Markelov ütleb: «Hea küll, sellest rää-gime teine kord, aga täna anname sulle, noorele kom-munistile, parteilise ülesande täita. Mine saali ja oota

seal.» Ma mõtlesin, et säh sulle laupäevaõhtut ja tiivariipsu. Ei tea, kas plika sai aru mu hingeseisundist, igitahes ta muigas natike. Mul sai süda ta peale täis, ei vaadanud ta punase pea poolegi enam, kobisin, kuhu kästi. Seal ootas juba hea hulk mehepoegi. Niipalju kui mina neid tundsin, olid nad kõik minust tähtsamates ametites ja sitsisid üpris rahulike nägudega. Küsisin ühelt salakesi, et mis meist saama hakkab. Saadetavat kolhoosidesse volinikeks. Oh sa kurat! Kuidas siis nii, minu ülemused ei tea õhkagi ja... Mees lohutas, et esmaspäevaks olevat me juba tagasi. Kolhoosides olla pärisvolinikud platsis, meie läheme pühapäevavolinikeks. Tallinnast tulnud üks vänge asjamees, tema käsk see olevat, ja nüüd otsitakse mehi kokku. Kirusin omaette, et istunud ta Tallinnas vähemalt esmaspäevani oma naise-laste juures, võtnud sada grammi ja läinud kinno, mis ta siia tormas. Aga noh, vaevalt temagi oma lõbuks ja rõõmuks tuli, ju temalegi käsk anti.

Nii me istusime ja ootasime ligi tunnikese, kuni täisjagu mehi kokku saadakse. Siis lõpuks ilmus Markelov selle kõrge Tallinna asjamehega ja teatas, et meid saadetakse kolhoosidesse ülesandega organiseerida pühapäeval massilisi künni- ja külvitöid. Mina pidin minema «Uude Teesse». Küsisin, kus sihuke asub. Ärgu ma muretsegu, autoga viiakse mind sinna pärale, öeldi.

Aega ei antud niipaljukest ka mitte, et oleks teised ürbid saanud kodus selga tõmmata. Nii ma sõitsin kui peiuipoiss — valge tolmumantel seljas, kaabu peas, ainult lipsu võtsin eest ära ja toppisin taskusse. Nojah, aga kuniks see sõit kestis, kuniks juht teised volinikud tee peal laiali laotas ja minuga üksinda edasi tortsutas, hakkasin oma saatusega leppima ja mõtlema, et mis mul seal «Uues Tees» õieti ette võtta. Et ma pärisvoliniku teadsin platsis olevat, see tegi olemise natuke kindlamaks, aga kui mind saadeti, ju siis pidi ühest vähe olema ja mina pidin kah midagi tähendama.

Sest vaata, esimest korda elus täitsin ma voliniku vastutusrikast ülesannet, nagu Markelov mulle õnnistuseks ütles.

Seni kuni ma tähtsaid mõtteid mõlgutasin, sai mets läbi ja küla hakkas pihta. Autojuhi sõnade järgi pidi-megi «Uues Tees» olema. Ega ma just esimest korda

maale sattunud, oli enne sõda karjas käidud ja šefiks oldud, oskasin kohe näha, et pole see kant varem jõukas olnud ega ole praegugi. Väikesed majaosmikud, põllud nagu põlled. Seesugust küla oli oma paar kilomeetrit, kuni viimaks suurem maja vastu tuli. Seal pidas juht masina kinni, ütles, et oleme päral ja et head aega. Mina soputasin ennast natuke ja marssisin siis kõva samuga kontorisse. Seal istuvad kaks meest ja vahivad mulle tüdinud nägudega vastu. Ühte ma tundsin, oli linnas lehe toimetaja, siin oli ta volinik. See pärisvolinik. Teine pidi muidugi esimees olema. Ütlesin neile, kes mina niisugune olen ja mida mul siit vaja. «Ahah,» ütles Raag, see toimetaja, «rajoonikomiteest helistati, et tulete. Ega midagi.» Tõusis, andis kätt, esimees ei viitsinud niigi palju, istus laua ääres edasi ja vahtis aknast välja. Istusin siis kah ja ootasin, kunas mult küsitakse mu ülesande kohta, ja siis laon lagedale, mis siin homme vaja korda saata. Aga keegi ei küsinud, ja siis hakkasin ise omaalgatuslikult seletama, nagu Markelovi käsus seisis: täna õhtul kohe juhatuse ja brigadiride koosolek kokku kutsuda ja ülesanded homseks ära jaotada. Homse jooksul vaja kolmkümmend hektarit üles künda ja viisteist hektarit täis külvata. «Teame,» ütles Raag. «Brigadirid peavad varsti tulema.»

«Lolliks läinud või — kolmkümmend ja viisteist,» tegi esimees oma suumulgu esimest korda lahti. «Meil ei kanna põld veel meestki hästi, traktorid emtejotist tulemata.»

«Mõni põld ikka kannab ka,» lausus volinik selle peale.

Ja jälle vaikisime ja vahtisime nüüd juba kolme mehega aknast välja, nagu olekski seal midagi näha olnud. Nii me kokutasime oma pool tundi vähemasti, kuni üks lahti läks ja läkiläkis ning kasukas vanamees sisse kobis. Ust ta enda järel päriselt ei sulgenud, küsis:

«Et kutsutud oli või?»

«Nojah,» kostis talle esimees hästi mornil moel. «Ootame Mägra kah ära.»

«Ma mõtlesin sauna minna,» ütles läkiläki vastu.

«Küll sa jõuad, Markson, ega meil kaua lähe. Kui Mäger ainult tuleb.»

«Mäkra oli ennist poe juures näha, mis tulijat temast,» pomises läkiläki tusaselt.

Esimees vaatas Raagi ja küsis, mida teha.

Raag lõi jälle käega ja ütles, et vaja tal kuriloomal kõrvad pihku võtta. Ju ta Mägra kõrvu mõtles. Ütles siis läkiläkile, et nõndamoodi, seltsimees brigadir, et homme on vaja pühapäevak korraldada, kõik hobused ja tööjõulised inimesed põllule saata, üles künda päeva jooksul kakskümmend hektarit ja täis külvata kümme. Näitas siis näpuga minu peale ja lisas, et see seltsimees tuleb appi tööd organiseerima.

Markson ei teinud minust väljagi, võttis nüüd lõpuks oma läkiläki peast, vaatas sinna sisse ja ütles, et nii palju küll ei saa.

«Mis sa vaidled, kui sulle öeldi,» kargas esimees talle turja.

«Miks ma's ei vaidle, kui ma sihukest käsku täita ei saa,» pomises Markson kangekaelselt. «Maadki pole nii palju kuiva.» Ta pani läkiläki tagasi pähe ja paistis mineja mehe moodi. Esimees tahtis nähtavasti valjemat häält teha, aga Raag sai enne teda küsida:

«Hea küll, seltsimees Markson. Muidugi, need märjad meeoleolud pole millegagi põhjendatud, aga... Nii... Oelge, kui palju te jõuate?»

Markson hakkas omaette pobisema umbes sedamoodi, et: «Lanni põldu on kolm vakamaad, Metsaveere jagu kaks...» Tükk aega pobises, kuni ütles, kui palju nad jõuavad: künda na seitsme ringis, külvata viis hektarit. Ma tahtsin peale hüpata, et mis sa, mees, mõtled, aga Raag oli jälle see, kes liberaalselt vastas:

«Hea küll, seltsimees Markson. Aga need arvud olgu siis ka kindlasti täidetud.»

Markson küsis hoopis:

«Kas siis nüüd võib sauna minna, või on veel midagi?»

«Ei enam midagi, võid minna,» andis esimees loa. «Ohtul astu inimeste juurest läbi, et nad hommikul vara väljas oleksid.»

Markson läks. Mina kõhklesin, ei teadnud, kas kaasa minna või maha jääda. Aga kuna mulle midagi ei öeldud ja ma ennast enam kuigi tähtsana ei tundnud, jäin edasi istuma.

«Teab seda Mäkra, tuleb ta või ei tule,» pomises esimees.

Mäger ilmus poole tunni pärast ja kohe võis aru saada, et aur on poe juures kõvasti üles aetud.

«Tere, ülemused!» pöörutas ta lustakalt. «Mis siin sündima hakkab?»

Raag rääkis talle hästi viisakalt ära, mis homme ees seisab — künda kümme, külvata niisama palju hektareid.

«Oleme rääkinud!» hõiskas Mäger, nagu oleks rõõmusõnumit kuulnud. «Künname ja külvame, ihhahaa ja uhhahhaa.»

«Kuule, sa ikka pea meeles, kus sa oled,» noomis teda esimees.

«Noh, mis, mis ma ütlesin?» imestas Mäger solvunult.

«Olgu peale. Aga nüüd mine ilusti koju, maga ennast välja ja homme vara olgu töö käimas. Tuleme kontrollima.»

«Jeest!» Mäger lõi käe kõrva äärde ja tuuris ukse taha.

Esimees ütles tuseselt:

«Läheb edasi jooma, ei sellest mehest asja ole.»

«Homme läheme kahekesi tema brigaadi,» vastas Raag.

Esimees mõnises midagi, tõusis siis ja ütles, et läheb kah ära koju, et üks hommikul näe, mis saab.

Meie Raagiga ööbisime sealsamas kontoris. Ühte tuppa oli meiesuguste vandersellide jaoks paar taluvoodit veetud, linnad isegi olid olemas. Koristajamuti käest saime kõhutäidet.

Hommikul ajas Raag mind varahakul üles. Päike just parajasti tõusis. Raag juhatas, kus Markson elab. Küsisin, mida ma seal õieti tegema pean.

«Noh, kohapeal näete, missugune olukord paistab. Nii et vaadake ise.»

Nii ma siis läksingi ise vaatama. Oma valge ürbi ja linnakingadega. Hea, et teed olid juba kuivanud, pääses ikka läbi.

Markson elas küla viimases lõpus, kus tee juba ära kippus kaduma. Rääkisin enne, et vägevaid talusid polnud ma seal ühtegi märganud, aga Marksoni elamine paistis siinsetegi mõõtude järgi kehvemat sorti olevat.

Pisike, ilma õige vundamendita maja, laudauberik, kuhu hädapärast paar-kolm lehma võisid mahtuda. Astun sisse, näen: brigadir istub köögis söögilaua ääres ja ajab rahumeeles habet. Nagu poleks pühapäevakut olemaski. Ja minu, tähtsa voliniku ilmumine ei tähendanud talle mitte vähematki. Kiipis aina oma kõhnu põski hoollega edasi. Tahtsin juba kõva häält teha, aga tuli meelde, mida Raag oli mulle soovitanud. Küsisin siis üpris tagasihoidliku moega, kas seltsimees brigadiri arvates poleks aeg liikuma hakata.

«Kuhu?» küsis seltsimees brigadir.

«Eile teile ju räägiti,» tuletasin mina meelde. «Töö vaja käima panna. Kontrollida, juhtida...»

Nojah, mis veel, see ei tulnud pähe. Mis sa ikka tahad, volinikuks olemise staaž alles vähene.

Brigadir vaatas seinal lonkivat kella, siis mind ja vastas südamerahuga, et natuke vara alles, neil algab töö kaheksa paiku. Aga ega siis asjamees võinud ometi nõusse jääda sellega, mida väiksem vend talle ütles. Hakkasin urisema, et miks kell kaheksa, miks pühapäevaku puhul varem ei alustata. Tuleb kõik jõud rakendada, ja ikka nõnda edasi. Markson vaatas mulle otsa ja küsis südamerahuga: «Kuule, noormees, mis kell sina pühapäeval tööd alustad?»

Ei ma osanud selle brigadiriga enam mõhkugi peale hakata. Läksin siis ise kontrollima ja juhtima.

Paar maja Marksoni juurest tagasi näengi üht suure habemega vanameest õue peal õiendamas. Lähen ligemale, vaatan — rakendab hobuseid adra ette. Andsin jõudu, küsisin, et kuidas on, kas päevaülesanne on seltsimees kolhoosnikul teada. Vanamees vastu: üks nii palju kui jõuab, nii palju teeb. Jutt kõlas kahtlaselt. Ja kui hoolsamalt vanamehe toimetamist vaatasin, hakkas veelgi kahtlasemat silma — vanker ja ader ja muud riistad olid vanamehel kodus, nagu peaks oma üksik-talu edasi. Ahaa, mõtlesin, vaata, mida see brigadir siin soosib! Olin oma valvsuse peale päris kohevil.

Astusin veel mitmesse õue sisse ja pea igal pool nägin kas põlluleasutajaid või juba töö kallale hakanud inimesi. Ja paistis sedamoodi, et mitte ainult too esimesena ettejuhtunud habemik ei võta riistu-rakmeid ja vahest hobustki oma kuuri alt või oma tallist. Jah-jaa,

mõtlesin, imelik kord on siin, vaja Raagile asjast ette kanda. Sellest mõttest tundsin ennast natuke vajalikumana. Sest mis moel ma peaksin tööd organiseerima, sellest ma küll aru ei saanud. Tööle mindi ilma minuta, seda oli näha. Ja ju nad minust paremini teadsid, kuhu kellelgi minna ja mida teha. Paaril korral pärisin kontrolli mõttes järele. Oma tööots oli igapähele. Ainult päevanormi mitte ühelgi. Ikka: «Eks nii palju kui jõuab.» See oli muidugi korralagedus. Ja kui ühe põllu serval brigadiriga uuesti trehvasin, nõudsin temalt selle kohta aru.

Marksonil oli endist viisi läkiläki peas, aga kasuka oli koju jätnud. Niipalju tuli ajaga kaasa.

Tead, mida ta vastas? Hirmus rahumeelega vastas ta: «Meil on kogu aeg nõnna olnud.»

Ja enne kui ma õiendama sain hakata, kahmas ta juurdesõitnud vankrist viljakoti ja asus seda külvi-masina juurde tassima. Ise ta haaras ka ohjad, ja nüüd polnud tal kõrvaliste isikute jaoks enam kõrvu.

Ausalt öeldes oleksin minagi selle ringihulkumise asemel kuhugi käed külge pistnud, aga volinikul ei pas-sinud nagu. Minu ülesandeks oli organiseerida. Mida kuradit sa siin organiseerid, mõtlesin.

Nii ma seisin seal põlluäärel ja vaatasin pealt, kuidas teised tööd tegid. Ja äkki, usud, igatsesin kangesti tagasi oma tsehhi, nahalõhna ja nugade-lekaalide juurde.

Aga ma seisin vaprasti seal põlluveerel edasi, hiljem käisin mujal kah. Organiseerisin...

Noh, mis sellest nii pikalt rääkida. Kuidagi sain ma selle päeva õhtusse ja tegime koos Marksoniga kokku-võtted ära. Tuli välja, et tõesti, nagu eile Markson lubas, nii oli ka tehtud: kündi seitsme ringis, külvi viis koma üks. Pagana mees, mõtlesin.

Pean tagantjärele üles tunnistama, et kõigist minu poolt brigaadis täheldatud puudustest hoolimata hakkasin ma sellest läkiläkikandjast juba lugu pidama. Aga sellest ma talle arusaadavalt ei hinganud.

Marssisin kontorisse tagasi. Raagi tuli tükk aega oodata. Kui ta lõpuks ilmus, paistis mees kangesti tülpinud olemisega. Kui küsisin, palju siis Mägra brigaadis ära tehti, sülitas ta suure liraka. Mäger olnud püha-päeva läbi kah veel joonud, esimees hakanud oma aia-

maad kündma ja polnud teisigi töömehi palju märgata. Paar hektarit küntud ja teine sama palju seemendatud. Mina keksisin oma brigaadi saavutustega. Volinik pomises:

«See mees hoiabki kolhoosi jalul.»

Sain aru, et see on öeldud Marksoni kohta, ja ruttasin oma valvsaid tähelepanekuid jagama. Raag kuulas mu ära, ei teinud teist nägugi. Siis äkki muigas.

«Huvitav,» ütles, «minule hakkas niisamuti see korralgedus kõigepealt silma.»

«Kuhu küll esimees vaatab,» vastasin, hää l täis püha pahameelt.

«Esimees ei vaata kuhugi. Teda kas on või ei ole, see on ükspuha.»

«Kord on siin tõesti käest ära,» kuulutasin.

«Kord . . .» venitas Raag vastu. «Mis õieti tähendab — kord? Mägra brigaadis on tõesti kõik ohjad ja rangid ühes hunnikus, selle poolest on seal kord, Markson jättis need inimeste kätte ja ei nad kao ega lähe katki nagu Mägral. Ja hobused on Mägral ühes laudauberikus kõik koos, nagu kord nõuab, aga pole neile õieti alla panna ega ette anda. Markson jättis osa loomi inimeste kätte söödale. Noh, teevad enda jaoks kah nendega tööd, mis sellest. Ega nad võõrad ole, oma kolhoosi rahvas. Ja kevadeks on tal kõik hobused jõus. Nägite ise. Ja tööle minnakse seal ilma pikemata. Sest teatakse, et ega Markson muidu nõua. Nii on k o r r a g a lood. Kahju, et te Mägra brigaadi korda ei näinud, võiksite kõrvutada. See see viga ongi, et me jagame küll kuhjaga igasuguseid käske ja korraldusi ja nende täitmise järele valvame nagu miilitsad, aga kas tuleb neist kuskil kasu või hoopis kahju, selle peale me suuremat ei mõtle.»

Nõnda see lehemees mu valvsusele põõna pani. Omavahel, nõnda-öelda eraviisiliselt. Viiekümne esimesel oli ju lugu. Lehes ta oma tähelepanekuid jagama ei tõtanud, see on õige. Aga sai juba sellal aru, et maamehe arukust vaja rohkem usaldada. Maamehi on muidugi kah igasuguseid, eks Mäger oli kah maamees. Praegu on ta brigadirist ammu lahti, töötab neil ehituse peal, ma vahel tunnen huvi. Kuid siinamaale on temasuguseid veel oma jagu ametis. Kästakse tal ristikupõllud üles künda — künnab. Kästakse ristikut kõik põllud täis teha —

teeb. Vähemalt lubab. Kui joomise vahelt aega saab, siis teeb kah. Saab mõne lüpsjaga soojad suhted sisse, jagatakse selle lehmadele jõusööta, nii et lõhki kipuvad minema, teiste omad nosigu paljast põhku. Pole tema asi, teda huvitab ainult tema enda äraelamine.

Aga ühe asja jätsin ma siia maale ütlemata: väljaspool selle «Uue Tee» kontorit nimetasid kõik Marksonit peremeheks. Esimees oli esimees, Mäger oli Mäger, aga Markson oli peremees. «Kuule, peremees, kui me nüüd õige...» Sedaviisi.

Ja nüüd räägin sulle selle ära, kuidas minust siin peremees sai.

See oli see ruutpesiti kevad, võib-olla mäletad. Kõik lehed ja mehed muust ei rääkinud kui ruutpesiti kartulipanemisest. Sellega pidi kogu põllumajanduse äraarvamata kõrgele tõstma, nii et hakka veel tagasi hoidma. Ja mina just värske esimees. Parteikoolist just tulnud, pea tarkusi täis. Meile anti plaan — kolmekümnel hektaril kartulid ruutpesiti maha panna. Igavene larakas, kui meeles pidada, et kolhoos oli sel ajal alles väike. Noh, aga mina muidugi usku täis, et kui kangesti peale käiakse, ju siis on tõesti hea ja kasulik asi. Ja panin omakorda pressi peale. Mõni mees just Mägra moodi nõus: «Jeest.» Aga teised, mahajäänumate meeoleoludega mehed vastu: «Mis nende ruutudega jantida, katsume niisamagi kartuli maha saada.» Neile meeoleoludele ma muidugi järele ei andnud. Noh, ma ütlen — kui see mahapanek päriselt pihta hakkas, nägin unes kah kõike ruuduliselt. Pole praegugi meie põllud teab kui suured ja siledad, aga sellal olid veel päris lapid. Ja siiraviira sopilised. Eks sa tee sinna ruute!

Aga maha me nad panime. Nii nagu plaan ette nägi. Ja rajoonist tuli kiitust kohe kuhjaga. Oh sa mu meie, ma olin siis uhke! Vaata, mõtlesin, mida võib korda saata, kui kõik jõud suunata peaülesande täitmisele.

Tehtud mees olin. Einoh. Tervelt kaheks nädalaks. Kuni see meie ruudukartul üles tõusis. Küll tõusis teine harvasti! Ootasin ikka, et äkki tõuseb veel, äkki sattus seeme liiga sügavasse või juhtus mõni muu viga. Aga ei olnud sealt enam midagi tõusmas. Ja oleks siis nad vähemalt ruuduski olnud, oleks silmalegi hea vaadata

olnud. Sinkadi-vinkadi kasvasid mu taimekesed. Ei pääse ei traktoriga, ei hobusega muldama.

Vaata, nii ajavad need nüüdisaja moonakad asju. Aruanne kui ponks, enda kõht ja rahakott ei kannata, muu mingu, nagu läheb.

Kartuli keerasin ma sedaviisi lõrri. Suvi tuli vihmane — mäletad, Tallinna uputas? Mis siis veel meie madalaid maid rääkida. Aga rukis kasvas meil sügiseks ilus, kurat ise teab, mille varal. Ainult kohe mure — kuidas teda maita aita saada. Juhatuse koosolekul üks mees tähendas hästi ettevaatlikult, et küll siis inimesed põllule tulevad, kui teavad selle eest ka kindlasti midagi saavat. Et kui lubada iga koristusel tehtud normipäeva eest mõni kilo leivavilja, siis oleks rukis nädalaga hakis.

Mina ütlesin selle peale hapu häälega: «Nojah.» Mehed said kohe aru, mida see minu nojahhitamine tähendama peab. Ja kõigil oli ühekorraga kui punn kurgus. Ning tüdinud näod peas, vahivad ukse poole. Et mis me siin ikka arutame, nagunii...

Tahtsin põrutada, et mis te nina vingutate — minul tuleks ju vastutada, kui säärast rasket seaduserikkumist lubaksin, mitte teil. Sel ajal võis siis mingit lisatasu oma voliga maksta, kus sa sellega! Ikka ainult nii, nagu määrus ja seadus ette nägid.

Aga ise tundsin küll, kui väärt ettepaneku mees tegi. Need mõned tonnid vilja, mis lisatasuks läheksid, tuleksid kiirema ja hoolsama koristamise läbi kolhoosiaita kuhjaga tagasi, ja inimesed saaksid oma väljateenitud jao.

Aga vaata — paljugi, mis kasulik, kuid pole lubatud.

Siis hakkasin ennast sõimama: ah sa ei julge, aga kartuli julgesid küll vussi keerata. Mees tahad olla, esimeheks hakkasid, aga värised!

Ja et mitte taganema hakata, põrutasin ruttu välja: kui juhatus nõus, siis nii teemegi. Ainult — et oleks vaikus majas. Et keegi kuskil ei iitsataks. Sest kui kumu rajooni jõuab, ei söö seda suppi enam keegi. Ega ma kindel olnud, mis näo need mehed teeksid, aga karta võis, et mitte just magusa.

Noh nii. Pilgutasime üksteisele silma ja läksime laiali. Ülejärgmisel päeval hakkasime rukkiga pihta. Kombaine oli sellal ainult mõni üksik ja needki ei võtnud pika kõr-

rega vilja. Inimeste peale oli ainus lootus. Ja kui ma siis vaatama läksin — jumala eest, ma ei teadnudki, et meil kolhoosis nii palju rahvast üldse olemas on. Kõik olid platsis, viimased voostrid kah. Ei läinudki nädalat, nelja päevaga saime oma rukkipoollud kokku.

See, kas sa tead, ehmatas endagi ära. Ei julgenud aruannet rajooni saata, kartsin, et tulevad kontrollima või kogemusi üle võtma ja kellegi käest kuulevad tõe ära.

Aga kibeles ikka kah... Aruande saatsime seitsmendal päeval minema.

Ja järgmise lõuna paiku Markelov prauhti platsis. Küsis na nelja silma all — öelgu ma otsekohele, palju meil tegelikult rukist lõigatud on. Ja kui ma kinnitasin, et tõesti on kõik hakis, siis ta sai vihaseks.

«Kuule, Noormaa,» ütles ta mulle, «ma ei tulnud praegu kontrollima, vaid räägime ausalt. Kui sa natuke juurde luuletad, ma ei ütle midagi. Aga nii nagu sina, see on liig.»

Mõtlesin äkki — pagan, kellega ma pimesikku mängin! Mõlemad oleme kommunistid, aga ei usalda teineteisele ikka veel tõtt rääkida! See mõte võttis kogu ettevaatuse ära, ja ju ma tahtsin natuke uhkeldada ka. Uskuma panna selle mehe, et ega me nii väetid vennikesed pole, nagu ta paistab arvavat. Nii ma siis ise olingi see, kes saladuse välja rääkis.

Vaatan, Markelov ajab silmad kaussi. Noh, mõtlen, nüüd oleme omadega vahel. Kui niimoodi vahitakse, siis peab väga koledat kuulnud olema. Kirusin ennast, et teisi hoiatasin, aga endal suu ei seisnud kinni. Oleksin pidanud, mõtlesin, alles siis talle rääkima, kui lisatasu välja makstud ja asjal kriska peal.

Aga seletasin edasi. Kui alustatud oli, ei siis kõlvanud pooleli jätta.

Markelov pistis mööda tuba ringi silkama, nagu oleks tal kuskilt kangesti sügelema hakanud, aga kratsida ei söanda. Marssis sedaviisi siis kah veel, kui mina jutud ära lõpetasin. Tükk aega ainult nohises, viimaks kirus:

«Kuradi mees!»

Istus siis prantsti toolile ja hakkas mind poolsosinal sõimama. Ütles, et kust ma selle õiguse võtsin, et üheski põhikirjas ega määruses pole niisugust asja lubatud.

Ja et see, millega ma hakkama sain, on põllumajandusliku artelli põhikirja jäme rikkumine. Nagu ma seda ise poleks teadnud!

«Aga rukki saime selle jämeda rikkumise abil esimesena kokku,» panin oma trumbi vastu. «Kui kevadel kartulipaneku untsu ajasin ja kolhoosile ja riigile kahju tegin, miks sa siis sõimama ei tulnud?»

Ega ma salga, natuke kõhe oli mul ikka kah. Aga kõige hullem, mõtlesin, oleks nüüd mõkutama hakata. Lao aina vastu, raiu oma, sul on ju õigus! Nii ma tegin.

Markelov hüppas jälle püsti, laskis kui puuris ringi. Ja muudkui vandus, et ma olevat üks kuradi mees. Sosinal kogu aja, kõvasti ei söandanud, kartis kõrvalisi kõrvu.

Seletas, et me rikume kõige jämedamalt töö tasustamise printsiipi. Noh, ma olin kah poliitökonoomiat raasike õppinud, teadsin, mis asi see töö tasustamise printsiip on. Aga seda teadsin veel paremini, et ega paljas printsiip kõlba inimestele palgaks ette pista.

Hammustasin Markelovile aina vastu. Ja mul tekkis sihuke tunne, et kuigi määrused ja põhikirjad on minu vastu, on minu poolt hoopis tähtsamad seadused. Ja veel arvasin aimavat, et Markelov tunneb ennast iga kord libastuvat, kui mõnele oma määrusele toetada tahab.

Markelov ütles, et ma ajavat demagoogiat ja ärgu ma arvaku, et ma midagi avastasin selle pealemaksmisega. Alles möödunud suvel saanud nad otsuse selle kohta, kuidas ühes rajoonis hakatud parteikomitee ja täitevkomitee teadmisel ja isegi salajasel soosimisel karjatalitajatele igakuist rahalist palka maksuma. Väljastpool kehtestatud normipäevatasu. Nagu vabrikus kohel! Nagu riiklikus ettevõttes. Selle eest jäid mitu meest oma ametist ilma ja said karistuse sisse.

«Ära muretse,» ütlesin selle peale. «Mina sinu kaela ei hakka ajama. Mina tegin ja mina vastutan.»

Markelov istus laua taha, võttis pea käte vahele, nagu järglases pettunud lapsevanem.

«On tarvis tööd õigesti organiseerida, siis ei tule niisugused mahhinatsioonid meelde,» asus ta mind õpetama.

«Eks katsu, organiseeri,» urisesin vastu.

Siis jõllitas Markelov tükk aega enda ette ja lõpuks ütles ülemuse kombel, et olgu kohe homme see seadusvastasus tühistatud.

«Ei,» vastasin mina.

«Tahad, et sind büroole kutsutaks?» ütles Markelov kurja häälega.

Einoh, oleks tõesti ime olnud, kui ta seda öelnud poleks.

«Kas või. Selle vilja maksame me inimestele välja. Tehke mis tahate, pange või mind kinni. Ma andsin kommunisti sõna. Ja kuni ma siin esimees olen...»

Tahtsin öelda, et kuni ma siin esimees olen, mina seda sõna ka pean. Aga Markelov ei lasknud mul lõpetada, kargas turja:

«Ära demagoogiat hakka tegema — kommunisti sõna!»

«Just, kommunisti sõna ei tohi olla demagoogia,» ütlesin ma vastu.

Markelov sattus jälle nagu vastu seinale. Rääkis siis nõnda: kui seda lubatud pole, tähendab, see pole mingil põhjusel ikkagi õige. Juba tasasemalt rääkis seda. Lisas: «Sina näed ainult oma pisikest rukkipoõldu, ei oska vaadata oma nina eest kaugemale.»

Ma vastasin: «Minu arust see on just õige vaatamine, kui ma kõigepealt näen oma pisikest rukkipoõldu ja kartulivälja. Meie asi on mõelda, kuidas neilt saaki saada, aga kuidas Ukrainas või uudismaadel saadakse, olgu sealsete meeste mure.»

«Ühesõnaga, sina tahad, et sul oleks voli käes — mis pähe tuleb, seda sina teed,» tuli Markelov jälle sellesama jutu juurde tagasi. «Maksad igapähele, kui palju heaks arvad, muudes asjades niisamuti? Ja ärgu kellelgi ütlemist olgu? Aga kas see pole anarhia moodi, mis?» pani Markelov teooriat mis valu.

Mina vastu — me ei taha muud, kui et meil oleks voli nõnda talitada, kuidas kasulikum ja parem. Muud midagi. Markelov ütles, et ilma korrata ikkagi ei saa, ja need asjad ei ole nõnda lihtsad, kui minule paistab. Ja olgu säärane omavolitsemine mul viimane kord, muidu ei jää parteikomiteel tõesti muud üle kui minu küsimus bürool arutusele võtta. Aga seda tänast juttu, ütles, meie

vahel nagu pole olnud, ei tea ja ei ole midagi kuulnud. Ainult et jäägu see viimaseks korraks.

«Aitäh sellegi eest,» ei osanud ma suud pidada.

«Sa ootasid vist, et ma sulle ordenit lähen nõudma,» sai Markelov mu peale uuesti pahaseks. Aga ju ta südames end päris puhtalt ei tundnud, ega ta muidu ennast mu ees küürima hakanud: «Saa aru, mina ei ole neid seadusi teinud, mina ei saa neid ka olematuks muuta.» Tõsi ta ju oli, aga ikkagi... Seadused on kah inimeste tehtud ja nende inimeste nägu, kes neid teevad. Vanaks jäävad nad samuti, ega siis midagi igavest ole.

Vaata selle üle Markelov vist ei mõelnud.

Ühesõnaga — ilma pikema jututa — võit jäi meile. Aasta pärast, kui lisatasusid ametlikult soovitati, kiitis Markelov mind mitut puhku — et kui ettenägelik ma olnud. Tühja ma ettenägelik olin. Julgesin teha seda, mis silmanähtavalt kasulikum oli. Aga miks ma julgesin? Kartma hakkasin, sellepärast. Ülevalt pähesaamist kartsin endist viisi, aga seda, et oma kolhoosi rahvast alt vean, seda kõvasti rohkem. Kuhu sa hing pääsed! Tuli põrutada otse, kuigi keelumärk oli ees. Ja vaata, sellest rukkikoristamise ajast mind kolhoosis peremeheks hüüdma hakatigi. Enne mitte. Ja ütlen sulle omavahel — kogu aja kardan, kas mind äkki kuidagimoodi teistviisi nimetama ei hakata. Mõne teise sõnaga. Või sellesama sõnaga, aga teise kõlaga. Kogu aja hoian kõrva kikkis. Sest ma tean, et ega ole see nii lihtne ja ühetoimne sõna ühti. Aga see on õige sõna. See on pagana tarvilik sõna.

Sina usu või ära usu.

Aga nüüd ma ütlen — lähme magama.

Nad olid eelmisel päeval lahku minnes kokku rääkinud, et Aet tuleb õhtupoolikul, nii nagu töölt pääseb, randa. Olevil algas puhkus. Olev pidi juba hommikust peale seal peesitama. Ta lubas ennast enam-vähem rannakohviku ette sisse seada, et Aetil poleks tema otsimisega vaja vaeva näha.

Ilmad püsisid teist nädalat selged ja neile ei mahtunud nagu pähegi, et taevataadi tuju võib muutuda. Kuid järgmine hommik oli pilvine, kuigi vihmatu, ja tusaseks jäi taevas õhtuni. Aeti kaaskannatajad-kontorisistujad kahjurõõmutsesid linna ummistanud patisakste üle; Aet mõtles, kas tal tasub randa minnagi. Ta ootas — äkki on Olev talle töö lõpuks vastu tulnud. Tänaval nägi ta küll Brigitta meest, kes oma kaasat truudusetuses kahtlustas (mitte just põhjusega) ja teda kõikvõimalike (kuid ikkagi ebapiisavate) vahenditega valve all hoidis. Olevit aga polnud. Tema Olev Uba, kellega Aet juba mitmendat kuud kurameeris.

Hetke seisatas Aet kõheldes tänavanurgal. Otsustas siiski igaks juhuks rannas ära käia. Ega seda kuulekat poissi tea, äkki ootab tõepoolest...

Rand oli peaaegu tühi. Mõned üksikud entusiastid sulpsid tiinas, praegu nii ebameeldiva väljanägemisega meres.

Ja Olev oli tõesti platsis. Ta istus riietuskabiinide esisel betoonrinnatisel ja vahtis enda ette. Aet tahtis talle ligi hiilida, aga poiss kuulis või aimas ta lähene-mise ära, tõusis kähku püsti, mõlema käeseljaga ist-mikku liivast puhtaks pühkides.

«Tulid ikka,» ütles ta kergendustundega.

«Pidin juba koju minema, aga mõtlesin, et kes sind lolli teab.» Aet tonksas poissi oma uue käekotiga ja nad

hakkasid kõrvu rannakohviku sihis sammuma. Liiv säilitas hiljutise üleüldise peesitamise jälgi — lamamislohe, konisid, pudelikorke, jäätiseümbriseid.

«Leidsid õige aja puhkusele jääda,» nõokas Aet.

«Pole oma valida. Muidu oleksin oodanud, kunas sind oleks lastud.»

«Soo,» tegi Aet. «Ja mis siis oleks juhtunud?»

«Noh . . . Oleksime koos rannas käinud kas või.»

«Minu puhkus on alles septembris. Siis käiakse seenel, mitte enam rannas.»

Nad jõudsid rannakohviku ette. Siin Olev äkki seistas ja tegi ettepaneku, et nad sisse läheksid.

«Niimoodi! . . .» Aet tegi õlgadega liigutuse, mis pidi tähelepanu juhtima ta riidetuse igapäevasusele.

«Mis sellest,» vaidles Olev. «Praegu alles varane aeg, muusikat ja tantsu veel pole, istume natuke niisama . . . Noh, minu puhkuse sissejuhatuseks kas või.»

Aet tegi õlgadega veel ühe ebamäärase liigutuse, aga see tähendas juba, et temale on ükspuha, ja see omakorda tähendas nõussejäämist.

Suur jagu laudu olid vabad. Lõunaaeg oli möödas, õhtused lõbutsejad veel tulemata. Nad istusid akna alla, ja kui ettekandja peaaegu kohemaid nende soove küsima tuli, tellis Olev Aetile kaks kooki, mõlemale kohvi ja kakssada grammi konjakit.

«Kõige paremat, mis teil on,» ütles Olev. Aet tõstis imestades kulme — Olev, see kokkuhoidja ja laristamise-põlgaja!

«Mu härra, millest selline lai joon?» päris Aet, kui ettekandja eemaldus.

«Ah noh . . . Puhkuse algus . . . Mis seal ikka . . .» Noormees pomises neid sõnu nagu vabandamisi.

Aet pooleldi ohkas ja pooleldi haigutas, otsis siis käekotist peegli ning uuris, kuidas ta soeng välja näeb.

«Üks tähtpäev on täna veel,» lausus Olev natukese aja möödudes vihjamisi. Aet jäi teda küsivalt silmitsema. Temale ei tulnud mingit tähtpäeva meelde.

«Neli kuud tagasi, siinsamas rannakohvikus,» püüdis Olev talle abiks olla.

Mis oli neli kuud tagasi? Neli kuud tagasi oli aprill . . .

«Ah jah!» Aet pani käekoti kinni. «Kas sellest on tõepoolest nii palju aega möödas?»

«Tuleb välja.» Olev kiskus pikkade tõmmetega odavat sigaretti ja silmitses Aeti nõnda üksisilmi, nagu oleks temas midagi seninägematut märganud.

Neli kuud... Täheandab, mõni päev rohkem kui neli kuud tagasi läks tal kodus televiisor rikki, ja kui Aet seda töö mainima juhtus, pakkus poolsõbranna Margot oma kauget sugulast parandajaks. Too sugulane pidi töötama ülekandejaamas ja asja tundma. Ilmuski too sugulane Margoti kõlistamise peale kohe selleksamal õhtul platsi, tegi pilli kärmesti korda, aga rahast keeldus. Ta tulnud sugulase palvel, ütles. Aet ei osanud muudmoodi arveid klaarida, kui kutsus Margoti koos noormehega rannakohvikusse. Sinna ta tuli. Oli alguses kinnine, aga aegamööda muutus lõbusamaks. Viis Aeti ja Margotit vaheldumisi põrandale ja avaldas ühe tantsu ajal lootust, et Aeti televiisor jälle varsti rikki läheb. Aet arvas, et selle järele pole mingit tarvidust. Noormees vastas, et ta pole oma töö headuses päriselt kindel ja igaks juhuks helistab paari päeva pärast Aetile, küsib järele, kas Tallinn ikka paistab. Aet ütles: «Helistage pealegi.»

Kui ta tõepoolest kahe päeva pärast helistas, paistis Tallinn endist viisi hästi. Sellel teemal polnud neil midagi rääkida. Aga kumbki ei pannud toru ära. Pärast pikki ja ülimalt kohmakaid manöövreid teatas noormees lõpuks, et ta ostis kaks piletit «Laine» kontserdile ja kas Aet ei tunne huvi.

«Võib ju ka,» vastas Aet, mitte sellepärast, et oleks sellest ligilöömisest kangesti suurt rõõmu tundnud. Pigem sai ta aru, kui kangesti tema nõussejäämist oodati, ja see meelitas omajagu. Lõppeks, arutas Aet hiljem, pole see Margoti sugulane küll päriselt tema maitse, on natuke liialt lühikest kasvu ja jässakas, aga siiski on ta päris meeldiv poisterahvas, ja miks ka mitte...

Nüüd siis oli Olev juba tervelt neli kuud tema jaoks meeldiv poisterahvas olnud. Jah, just nõnda. Aeti suhtumine oma varasematesse kavaleridesse oli alati muutusi läbi teinud: alguses õhin ja ahin, vaata et päris armumine kohe, siis tüdimine ja tüllimine. Aga Olev oli algusest peale kuni siiani ikka ühtviisi meeldiv poisterahvas. Ei vähemat ega rohkemat.

Ettekandja tõi tellitu ja nad jõid oma tutvuse tähtpäeva puhul.

Siis vahetasid nad mõned tühjad laused, lihtsalt et ei peaks vaikima. Korraga ütles Olev:

«Meie süsteem hakkab kooperatiivelamut ehitama.»

«Kui huvitav, mõtle ometi.» Aet vaatas aknast välja, kus paistis ikka seesama hall, otse sügiseselt tuhm päev.

«Ma andsin avalduse.» Olev haaras konjakiklaasi oma suurde pihku, nii et see sinna üleni kadus.

«Soovin õnne,» vastas Aet. Siiski, seesugune norimine polnud temast kena. Margoti kaudu teadis Aet, et ta kavaler pesitseb läbikäidavas toauberikus, kuhu Olev polnud Aeti siinamaale katsunudki kutsuda. Ilmselt häbenes ta oma viletsat elamist.

Ometi ei saanud Aet lisamata jätta:

«Raha peaks sul olema.»

Õnneks — seekord õnneks — oli Olevi mõtlemine liialt sirgesihiline, et vihjet taibata. Või polnud tal mahti taibata. Ta heitis üle laua kuidagi piinatud pilgu.

«Raha mul nii palju on, et saaks sisse maksta, aga...» Olev kõhatas, ajas enda sirgemaks ja jätkas juba otsustunult: «Lugu on see, et ma tahan kolmetoalist, aga nii suurt ei taheta üksikule inimesele anda. Nii mulle öeldi.»

«Issand. Oma raha eest, ja ei saa.»

«Ma seletasin, et kavatsen perekonda luua. Aga nemad vastasid, et selle jutuga on neid küllalt ninapidi veetud, et võtku ma enne naine ära, siis nad annavad mulle kolmetoalise.»

Tuli välja, et hoopis tema, Aet, oli taipamatu.

«Noh,» ütles ta äkki valjemalt, kui oleks tahtnud, «siis ei jää sul vaesekesel üle muud kui endale tõesti kaasa otsida!»

«Kas sina siis ei taha mulle tulla?» küsis Olev äkki kangesti abitult.

«Sa ei ole mulle ju ettepanekut teinud,» ütles Aet ja vaatas jälle aknasse.

«Noh, ma siis teen nüüd.»

«Issand, ole tänatud. Ma juba kartsin, et jäängi äkki vanatüdrukukuks. Kaksikümmend kaks on viimane taks.»

«Keda sa nõnda pilkad,» sõnas Olev, aga kahklemisi.

«Keda teist kui iseennast. Ainult kas see pole liiga

suur au — saada korteriorderi aseaineks?» Aet muigatas.

«Sedamoodi polnud see mõeldud,» hakkas Olev vabandavalt seletama. «Ma ei oleks sulle seda veel üldsegi nii ruttu rääkinud, ma lootsin, et võib-olla hakkad sa minusse teistviisi suhtuma...»

«Kuidas — teistviisi? Kas ma olen sinusse halvasti suhtunud, mu kallis Olev?» Aet vangutas lahvvalt pead.

«Sa ei ole minusse suhtunud halvasti. Aga mitte nii, nagu...»

«Mitte nii nagu sina minusse, eks?»

«Kas või.» See oli öeldud väljakutsuvalt. «Just sellepärast ma oleksin viivitanud. Aga nüüd see korterijama tuli peale.»

Teisel pool lauda hakati äkki itsitama.

«Aeduba,» öeldi.

«Mis asi?» Olev oli valmis solvuma, seda võis ta näost aru saada.

«Aeduba,» kordas Aet. «Minust tuleks aeduba. Aet Uba. Meie klassist üks plika läks mehele Lustile. Tema on nüüd lustinaine. Minust saaks aeduba.»

«Naljakas, eks ole?» Olev vaatas altkulmu.

«Naljakas muidugi.»

«Sa lihtsalt ei taha mulle vastata.»

«Mina? Ei taha? Tead, ma ei mõista vastata, kui aus olla. Ma oma pikkade juhtmetega pole mitte aimatagi osanud, et sa võiksid niisuguse idee peale tulla. Mind naiseks tahtma!»

«Mis selles nii imelikku on?» Olev ei varjanud enam oma solvumist.

«Imelikku pole vist tõesti vähematki, aga ju ma arvasin, et ega mind nagunii keegi tahtma hakka. Mis abi-elunaine minust ka saaks, kulla Olev! Sa ikka mõtle, ära ole pimedusega löödud, ära tee viga sisse. Süüa ma teha ei oska, pesupesemise vastu tunnen ületamatut antipaatiat, sellevastu armastan ringi lasta... Aitab sellestki.»

«Ma tean sind küll,» ütles Olev, näpuga mööda lauaplaati vedades.

«Tead. Ja usud muidugi, et küll elu minusugustki õpetab. Aga kas ma tahan õppida? Võib-olla mulle meeldibki just niimoodi elada? Kui näiteks sina mind

ära tüütad, vaatan endale uue kavaleri, aga kui sulle tuleksin, poleks enam miskit valikuvõimalust. Aja surmani ühega läbi.»

«See, mis meeldib noorest pärast, jääb hiljem liiga väheks.»

«Nii et sinul hakkab väheks jääma, eks?»

Olev ei vastanud, ta jõllitas tusaselt enese ette. Nüüd mõtles Aet, et ju ta läks oma vastuhaukumisega natuke liiale. Sest ühes ei maksnud kahelda — kui Olev juba abiellumissetepanekuga lagedale tuli, siis pidi see tal igapidi läbi kaalutud ja tõsiselt mõeldud olema. Ja... kes teab...

«Lepime nii kokku, et ma ütlen sulle mõne päeva pärast, mis ma välja mõtlen,» sõnas Aet armuandvalt. «Mõtlen ise ja kuulan ära, mida ütleb mu armas vanaema.»

«Mida tema ütleb, see on ette teada.» Juba leebunud Olev tõmbus uuesti pilve.

«Mida siis? Huvitav oleks teada.»

«Noh, ikka et — kas siis minusugune teie seisusega sobib.»

«Ah nii. Aga tead sa ka, mida mu vanamamma tõeliselt ütles, kui kuulda sai, et sa meie televiisori eest hoolitsemisega ei leppinud: «Jumal tänatud, et ükskord ka korralikud noormehed su vastu huvi on hakanud tundma.»»

«Ei ta nii ütelnud.» Olev paistis päris liigutatuna.

«Säh sulle. Ei usuta ka. Aga hea küll — mis seisusest sa mind õige arvad olevat? Minu vanaisa oli natuke tähtsamat sorti tohter, ja muud midagi. Minu isa aga lasksid sakslased maha, see võta samuti teatavaks.»

«Sellest mulle Margot rääkis,» kohmas Olev.

«Näed siis. Ja kui nii võtta, oled sina minust rikkamgi, sul on raha kolmetoalise korteri jaoks, meil vanaemaga küll poleks.»

«Ega ma rikkusest räägi.»

«Millest siis?»

«Uhkusest... Või kuidas seda nimetada.»

Aet kehtitas õlgu.

«Kui ma ennast kangesti uhkeks oleksin pidanud, poleks ma sinuga üldse käima hakanud. Ole ikka loogiline.»

Ju see oli veenev argument, sest Olev jäi vait. Aet silmitses teda pilguke aega ja tundis ennast äkki lõbusaks muutuvat. Niisama, ilma õige põhjusega.

«Kuule,» ütles ta, «sa ära jälle vihasta, aga ma ikkagi ei mõista, kuidas sa sihukese imeliku mõtte peale oskasid tulla! Mina pole ju hoopiski see, keda sinule vaja läheks.»

«Missugust naist siis sinu arust minule vaja läheks?» küsis Olev, ennast rahulikult sundides.

«Noh... Mina kujutaksin ette hoolast ja hoidlikku perenaist.»

«Aga mina,» vastas Olev aegamisi, «tahan sind sellepärast, et sa mulle meeldid, ja muu mind ei huvita.»

«Praegu võib-olla tõesti ei huvita. Aga kui supp jääb keetmata ja püksid pole pressitud, siis...»

«Sa pead mind ei tea kelleks, Aet,» sõnas Olev nii valuliselt, et tüdruk ruttas ütleva:

«Olgu, hea küll, ma jätan järele. Lase mul mõned päevad endaga aru pidada, eks ole, ja siis räägime uuesti.»

2

Õhtul koju jõudes ei maininud Aet vanaemale vihjamisigi, et tal on väljavaateid endale teine nimi saada. Vanaema jaoks oleks see üliväga erutav ja põhjalikku läbiarutamist nõudev uudis ja sellega tasus lagedale tulla vaid juhul, kui ta tõepoolest võtaks Olevi pakkumise tõsisele kaalumisele. Siiani aga oskas ta sellele mõelda pigem kui naljakale juhtumile. Ta polnud põhimõtteliselt põrmugi abiellumise vastu, kuid Olevit ei olnud ta tänase pärastlõunani üldse mitte taibanud oma tulevase mehe arvesse võtta. Miks, seda ei mõistnud ta praegu endale isegi seletada. Ju lihtsalt ei vastanud standardile. Ja õigupoolest Aet kavaldas, kui vanaema võimalikust reageeringust Olevile rääkis. Ta polnud sugugi kindel, et vanaema seesuguse väimehe rõõmuhõiskega oma rinnale suruks. Nagu juhtumisi aeg-ajalt poetatud vihjetest sai Aet ammu aru, et vanaema loodab tema meheleminekust seni täitumata ootuste osalistki täideminekut. Temast, doktor Pullati lapselapsest, pidi ju ometi midagi saama! Aga doktor Pullati lapse-

laps lõpetas abituuriumi kringlitega, ei pääsenud edasi õppima mujale kui Põllumajanduse Akadeemiasse, ja sealtki tuli kohe esimesel aastal ära. Ja on lihtlabane ökonomist. Kui nüüd doktor Pullati lapselaps teatavaks teeks, et läheb mehele televisioonitehnikule, oleks vanaema kindlasti lõplikult temas pettunud, kuigi ei näitaks seda välja. Sest vanaema saab ometi aru, et parem siiski televisioonitehnikule minna kui vanatüdrukus jääda. See veel puuduks, et doktor Pullati lapselapsest kõigele otsa vanatüdruk saaks! Aga lootusi, mis temale kord pandud, ei täidaks ta siis karvavõrdki.

Kuid tal oli ometi mitu päeva aega aru pidada, ja miks pidi ta kohe esimesel õhtul sellega oma pead vae vama! Aet heitis kulunud nahkdiivanile, mis kunagi oli seisnud tema vanaisa kabinetis, ja hakkas Margoti käest saadud moeajakirja lehitsema. Hiljem vahtis televiisorist filmi. Film oli vilets, aga pilt ülihea, ja vanaema ei jõudnud selle eest Olevit ära kiita. Tõepoolest, säärast oskajat kavaleri polnud Aetil varem juhtunud olema. Olev sai kõigeaga hakkama — seadis korda nende pesumasina, kohendas logisema hakanud ukse uuesti tihedaks, pani vannituppa pesukuivatamise resti üles. Niisuguseid noormehi, teadis vanaema kinnitada, pole tänapäeval kuigi palju.

Näed, tuleb välja, et Olev on peaaegu et haruldus...

Järgmine päev tuli uuesti päikeseline. Lõunavahes läks Aet koos Margotiga kontori õuele seatud puhkenurka näo peale päikest laskma. Ja seal rääkis Aet endalegi ootamatult poolsõbrannale ära, mida ta eelmisel õhtupoolikul Olevi käest oli kuulnud.

Margot ei paistnud üldsegi üllatuvat. Poosi muutmata ja silmi avamata pomises ta veidi kui uniselt:

«Sellele poisile võid rahuliku südamega minna.»

«Aga armastus?» venitas Aet samas toonis.

Nüüd seadis Margot ennast korralikult istuma.

«Räägid nagu koolilapse juttu,» ütles ta peaaegu et pahandavalt. «Armastus... Armastus on niisama amelelemise jaoks, aga kui sa selle oma armastusega pead ühte elu elama, siis sa alles näed, mis ta õieti väärt on. Ma ei räägi muidu, ma räägin iseendast. Mina ju läk-

sin suurest armastusest mehele, ja mis sellest tuli.»

Aet teadis, mis sellest oli tulnud. Oli ju tema see, kel-
lele Margot oma mehekese mustadest tegudest kurta
tavatses.

«Miks sa siis ise tark ei olnud, nüüd ainult räägid,»
ütles Aet.

«Aru tuleb ikka tagantjärele. Armunult ollakse pime-
dad kui kassipojad, mõeldakse, et mudimine ja musita-
mine ongi kogu elu. Tühja. Kui minu teha oleks, mina
ei laseks ühtegi armunud paarikest perekonnaseisu-
ameti uksest sisse. Oodaku, kuni mõistus tagasi tuleb,
siis alles otsustagu seda asja.»

«Aga kui ei tulegi tagasi?»

«Mis asi? Mõistus?»

«Jah. Kui armastus ei lähegi üle ja mõistus ei tulegi
tagasi?»

«Ei seda maksa karta.»

«Ja sina siis arvad, et Olev oleks mulle paras paar.
Huvitav. Miks sa nõnda arvad?»

«Ma ei ütelnudki, et ta nimelt sinule ja ainult sinule
paras oleks,» õiendas Margot loiult. «Ta oleks igale
enam-vähem mõistlikule tüdrukule paras paar. Ta pole
mingi kehkats...»

«Juba aitab, edasi ma tean: ta on majanduslik, ta on
see ja teine... Sul pole tarvis teda mu ees kiitma
hakata.»

«See pole kiitmine.» Margot laskus uuesti pingil
poolküllakile, et päike paremini näkku paistaks. «Pea
ainult silmas, et tihtipeale see, mis kurameerimisel poisi
juures ei meeldi, võib abielus just meeldima hakata.»

«See kõik on kena ja võib sulaõige olla,» venitas Aet,
«aga millegipärast ikkagi ei kutsu mind ta tiiva alla.»
Ja Aet tegi, nagu haigutaks.

«Ise tead, mina sind agiteerima ei kavatse hakata.»

Aet ütles, et ärgu ta sellest nende jutust ainult teis-
tele naistele kuulutama mingi.

«Ole mureta,» ütles Margot.

Õhtul lesis Aet jälle diivanil ja luges. Vanaema triikis köögis ning tuppagi tungis kuumenenud pesu meeldivat hõngu. Kui helistati, jooksis Aet avama. Ta nägi ukse taga kaht pikajalgset nelja-viieteistaastast kooliplikat, kes läbisegi ja ujedalt pärisid, kas nad saaksid kokku Aet Pullatiga. Aet oli millegipärast veendunud olnud, et helistaja on Olev, ja nüüd ei teadnud ise, kas ta on rõõmus või pettunud, kui oma kosija asemel võõraid tüdrukuid nägi. Ta ütles, et tema on Aet Pullat, ja kui tüdrukud selle peale üksnes kõheldes ja ootamisi edasi seisis, kutsus nad sisse. Ju nende jutt pidi niisugune olema, mida üle ukse aetud ei saa. Aet pani oma ootamatud külalised diivanile istuma ja jäi ootama, mida nad temalt tahavad. Tüdrukud ei saanud jutualustamisega kuidagi hakkama ning alles Aeti julgustamise peale sõandas vanem tüdruk, kes kandis juba täismoodsat soengut ja oma kurekoibade otsas peenikese kontsaga importkingi, nende külaskäigu eesmärgi ära rääkida: nende kooli pioneerimalev otsustanud oma ajalugu uurima hakata ja nad saanud teada, et enne sõda olnud neil esimeseks pioneerijuhiks Valter Maask, ja «tema pidi teie isa olema», lõpetas tüdruk oma seletamise.

Jessas... Oleks seda teadnud, oleks... Aga mida sa ikka oleks — küllap anti plikadele käsk teda üles otsida, ja nad oleksid nagunii teda muudkui otsinud.

«Kes teile seda ütles?» küsis Aet, lihtsalt et mingit moodi reageerida.

«Meile rääkis seda üks seltsimees Leevand, tema tundis teie isa enne sõda, sellel ajal,» tegi nüüd ka teine, noorem ja kohmetum tüdruk suu lahti.

«Siis, kulla lapsed, peaksite sedagi teadma, et ma oma vanemaid ei saa üldse mäletada, ja mida peaksin ma teile oskama rääkida,» sõnas Aet ettevaatlikult.

«Jah, aga... Me mõtlesime, et... Kui mitte muud, siis teilt isa fotot paluda.»

«Ah fotot,» ütles Aet kaalutlevalt, siis otsustas: «Ma pean otsima, te istuge seni, eks?»

Tüdrukud noogutasid kergendatult. Ju nad polnud niisugustki vastutulelikkust oodata julgenud.

Perekondlike fotoalbumite hoiupaik asus tagumises, vanaema toas. Niipea kui Aet seal kapis otsima asus, oli vanaema kohe tal järel.

«Mida need lapsed sinust tahavad?» küsis ta pool-sosinal.

«Tulid mu isa kohta pärima. Koolist saadetud. Taht-sid ta pilti.»

«Soo...» Vanaema häälest kostis hämmeldus. «Kust need nüüd äkki... Kust nemad teda teavad?»

Aet seletas vastumeelselt ja napolisõnaliselt, kes need plikad on ja kuidas nad siia oskasid tulla. Seni leidis ta kord tema emale kuulunud nahkse fotoalbumi üles. Aetile meenus, et oli õige tükk aega möödunud sellest päevast, kui ta viimati siia sisse oli vaadanud. Ja meenus ka muu — veel peaaegu täiskasvanuna ei teadnud ta ema albumi olemasolust. Vanaema oli selle ta eest ära peitnud.

«Üksainus päevapilt sinu isast on, ära seda neile ära anna,» hoiatas vanaema.

«Aga võib-olla ongi parem, kui just annan?» küsis Aet vanaemale üksisilmi otsa vaadates. «Need tüdrukud tahavad, et ma oma isast neile midagi räägiks. Aga mida ma neile räägin? See natuke, mis ma tean, on teistelt, mitte oma kodus kuulnud. Sinu ja vanaisa jaoks polnud teda nagu olemaski. Nagu oleksin ma neitsist ilmale tulnud. Pühast vaimust. Mis siis seda piltigi enam hoida!»

«Tema tõi meie perekonda õnnetuse...» pomises vanaema kui ammu pähekulunud kinnismõtet. «Tema oli süüdi, et sinu ema nii noorelt surema pidi.»

«Aga kes oli selles süüdi, et ta sinna Tartu laagrisse saadeteti?» küsis Aet ärritunult. «Tema, jah, on paljuski süüdi. Tema on selles ka süüdi, et mina üldse olemas olen.»

Vanaema seadis sõrme suule ja osutas vaigistavalt elutoa poole.

Aet ei olnud kavatsenudki vanaemaga pikalt sõnema hakata. Ta tõstis albumi lauale ja asus pakse hallikaid lehekülgi lappama. Ammustelt, mitmes suuruses fotodelt vaatas talle vastu alguses pikuke, aga leheküljelt leheküljele aina sirgum tüdruk. See foto, kus ema oli esimest korda koos isaga üles võetud, oli kleebitud ühele viimastest kasutatud lehekülgedest. Pilt oli teh-

tud rannas ja alla oli ilusa käekirjaga maalitud: «7. juuni 1940.» Aet märkas, et võte oli tehtud täpselt sellesamas kohas, kus nad eile Oleviga kohtusid.

Ja siinsamas oli ka pruunikaks toonitud portreevõte isast.

Oigust öelda — tavaline nägu. Ülearu siledaks kammitud juuksed, etteulatuv laup, kitsad lühikesevõitu huuled, luised põsed...

Aet tõmbas pildi albumist natuke rapsakalt välja, nii et see äärepealt katkema pidi. Jättis albumi lahtiselt lauale. Möödus tummalt vanaemast, kes ikka ühes paigas seisis, nagu midagi oodates.

Toas ulatas ta pildi moodsa soenguga tüdruku kätte.

«Õnnetuseks on see meil ainus, päriselt ma seda teile anda ei saa,» ütles Aet juba peaaegu sõbralikult. «Kui teil vaja on, lasen ma koopia teha.»

Tüdrukud justkui ei kuulnud teda, vahtisid fotot ahne uudishimuga, siis vaatasid selle tagakülge. Nüüd meenus Aetilegi, et sinna olid kirjutatud pühendussõnad. Kuid missugused, see oli tal ununenud.

«Aga... Aga...» Teist korda tegi noorem tüdruk suu lahti. «Kas me võiksime ka teie ema pilti näha?»

«Miks teile seda?» küsis Aet ülearu järsult. «Tema ju pole teie koolis mingi tegelane olnud.»

«Me niisama... tahtsime ainult näha,» pomistas tüdruk ja läks kuni plussikaeluseni punaseks. Aeti ajas see hädiselt varjatud uudishimu juba muigama.

«Hea küll,» sõnas ta armulikult, «mul ei ole kahju, ma võin teile näidata, kui te nii väga soovite.»

Emapilt polnud vaja albumist otsida. Niikaua kui Aet mäletas, seisis ema suur raamitud foto seinariivil. Aet oli harjunud fotot seal nägema, nagu oli harjunud õhtust merd kujutava maaliga toa vastasseinas, kogu põrandat katva, tükati juba kulunud beežika vaibaga jalge all. Nüüd võttis ta foto peaaegu argset kätte vahele. Ema silmad vaatasid otse tema omadesse. Mis värvi silmad emal küll olid?

Aet naasis rutakal sammul oma noorte külaliste juurde, kes tema sisseastumisel millegi üle ägedasti sosisklesid. Teda märgates tüdrukud vakatasid ehmunult. Aet ulatas neile foto ja tüdrukud võtsid selle kohmetult, üheskoos vastu.

«See on minu ema,» ütles Aet seisma jäädes, nagu sellega mõista andes, et kauaks ei kavatse ta pilti nende vahtida jätta.

«Kui ilus...» sosistas moodsa soenguga tüdruk.

Aet muigas, võttis laualt isa foto, et selle tagaküljele jäädvustatud pühendussõnu meelde tuletada. «Kui saatus meid ka lahutaks — ära unusta mind!» Sedamoodi pühendusi armastavad kirjutada romantilised neiuke- sed, mitte aga poisid.

«Noh, kas vaatasite ära?» küsis Aet. «Ma saan aru, et kui teid minu juurde saadeti, siis te pidite tulema, aga nüüd pole mul enam kuigi palju aega, pean kuhugi minema, ja kui teil on minult veel midagi küsida, siis küsige. Ah jah, te tahate fotost koopiat... Ma lasen selle teha, nädala pärast võite tulla ja kätte saada, eks?»

Tüdrukud noogutasid, siis vaatasid teineteist, nagu vastastikku julgustades, ja jälle oli moodsa soenguga tüdruk see, kes küsis:

«Aga kas see on tõsi — teie isa sõber rääkis meile... Teie isa polnud sellepärast sakslaste eest ära läinud, et ei olnud teie emast lahku jääda tahtnud?»

«Kuulge, tüdrukud,» ütles Aet rangelt. «Ma ei usu, et teid minu juurde niisuguste küsimustega saadeti.»

Mõlemad vaatasid maha, noorem punastas jällegi. Aga Aet mõistis äkki, et see polnud paljas uudishimu, mis neid sundis sääraseid küsimusi esitama, — nad tahtsid millestki neile väga olulisest aru saada.

Ning sealsamas mõtles ta: ei nende eas ega hiljem pole ta endalt küsinud, mis õieti sundis isa siia jääma, mis sundis ema sõitma Tartusse teda vaatama. Miks ta küll niisugune... ükskõikne on olnud?

Alles tüki aja pärast märkas Aet, et ta peab midagi vastama, vähemalt midagi neile plikadele ütleva.

Ta istus.

«Ma rääkisin teile, et ma ei tea oma vanemaist kuigi palju,» alustas ta. «Kes teab, kuidas see kõik oli. Mulle on räägitud nii, et mu isa ei kartnud endale halba juhtuvat, sest ta oli telefonijaamas tööl ja käis teie koolis pioneere juhatamas, muud ei midagi. Oli see nii või oli nii, nagu teile on räägitud, mina seda ei tea. Noh, seda te muidugi kuulsite, et nagu sakslased sisse tulid, pandi

ta vangi ja oleks siinsamas maha lastud, aga mu vana-
isa oli tuntud arst ja tema palve aitas niipalju, et ta
viidi meilt ära Tartusse ja alles seal tapeti järgmisel
aastal ära.»

«Ja kui teie ema teda seal vaatamas käis, siis olla ta
lahtise auto peal külmetanudki, nii et jäänud tiisi-
kusse?» küsis noorem tüdruk, jälle ilmselt mujalt kuul-
dule kinnitust ihates.

«See oli tõesti nii,» ütles Aet.

Kui ta uuesti pilgu tõstis, nägi ta: tüdrukud istusid
ligistikku ja vahtisid üksisilmi fotot noorest, ilusast,
edevavõitu neiust, kes oli elanud kunagi ammu, nende
jaoks olemata ajal. Nad vahtisid üksisilmi ja Aetile tun-
dus, et kadetsevalt.

1968

TÜHMIK

Elmar Arus oli alles sovhoosi osakonnajuhataja juures, kui uksele koputati ja kohe sealt ka sisse tuldi. Arus tundis ära Vaima Kriisa korteriperenaise.

«Seltsimees miilitsamees,» ütles too vabandavalt. «Mul läks meelest küsida — mis ma nüüd nende tüdruku asjadega peale hakkam?»

«Tõsiõigus,» meenutas Arus. «Asjad ka... Oodake, palun, natuke aega, ma tulen teiega kaasa, korraldame ära.»

Kui naine ukse ettevaatlikult kinni tõmbas, koputas Elmar Arus paberossi otsast tuha maha ja noogutas märgiks, et ta juhatajat jälle kuulab.

Juhataja, juba vanem kõhn mees, rääkis närviliselt oma juttu edasi:

«Nojah, te võite nüüd muidugi oma protokollid kirjutada, et me ei loonud Kriisale küllalt häid elamistingimusi, ei ümbritsenud teda, nagu seda öeldakse, kogu kollektiivi tähelepanuga.» Juhataja püüdis vist näidata, et professionaalne stiil talle tundmatu pole. «Lubage siiski tähendada, et Kriisa polnud ammu enam laps, kes ei tea, mida ta teeb või mida temaga tehakse. Ja kui ta tuli, ei jätnud me teda siin põrmugi saatuse hooleks. Aitasime talle korterikoha muretseda, ma isiklikult käisin mitmes peres rääkimas. Arvate, et linnast väljasaadetud tüdrukut ootas igal pool lahke vastuvõtt? Kus sa sellega! Kuni ta palka polnud saanud, andsime talle omahinnaga piima ja liha, kümme rubla rahalist toetust. Muide, teate, mis ta selle kümne rublaga tegi? Sõitis linna, ostis seal endale kivid kõrva. Räägime mis me räägime kasvatamisest ja mis asjadest, aga kui täisnimesel endal aruraasu peas pole — mismoodi sa teda kasvatad? Linnas peaks ju selleks palju paremaid või-

malusi leiduma, aga seal ei osatud muud kui tüdruk lasta käest minna ja siis meie kaela saata — et olge teie nüüd head mehed ja sünnitage ta ümber. Imelik lugu küll! Sellest veel vähe, et me linnainimesi toitma peame, olgu me veel nende praagi parandajateks kah. Kas see ikka see kõige õigem meetod on, seltsimees uurija?»

Elmar Arus oli osakonnajuhataja mõttekäiguga sisimas täiesti nõus. Aga ta ei unustanud, et ta esindab siin seadust, ja sellepärast vastas tagasihoidlikult:

«Jah, muidugi, see linnast väljasaatmine on kahe teraga mõõk.»

«Pole see mingi mõõk, see on enda kaelast ärasokutamine, vaat mis see on. Et las maamats näeb vaeva.»

«Linnast sundväljasaatmist põhjendatakse vajadusega katkestada parasiitliku elemendi sidemed teda ümbritseva keskkonnaga,» seletas miilitsamees, aga tema sõnades ei kuuldunud veendumust oma argumendi ammendavuses.

«Noh, ja nägite, mis sellest välja tuli.»

«Niisugust traagilist lõppu ei ole vähemalt mina enne kohanud. Need, kes oma elu ise on lõpetanud, on olnud teistsugused inimesed, teistsuguste põhjustega.»

Osakonnajuhataja ägedus kustus.

«Kui mulle linnast teie juurest helistati, et niisugune asi juhtus, ei uskunud ma alguses kuidagi, et see tõesti enesele otsa pealetegemine võib olla. Arvasin, et ta kas purjus või lihtsalt segase peaga astus kogemata bussi ette.»

«Ei. See tehti ruttu selgeks. Ta oli juba paarkümmend minutit varem katsunud isekallutaja ette hüpata, aga siis said inimesed ta pidama. Oleksid nad meid informeerinud ja teda seniks jälgima jäänud! Paari tunniga oleks ta kindlasti maha rahunenud. Nojah, mis neid olekseid enam arutada,» loobus Arus.

«Ja pidi ta linnas just niisuguste metsaliste kätte juhtuma,» kahetses juhataja omakorda. «Kas neile siis tõesti midagi ei tehta?»

«Kummagi mehe tegevuses, niipalju kui kaudsete tõendite põhjal õnnestus kindlaks teha, pole kuriteo koosseisu, ja järelikult ei saa neid ka kohtulikule vastutusele võtta. Teine asi on ühiskondlik hukkamõist...»

«Aga nemad olid ometi need, kes ajasid tüdruku rataste alla, mis koosseisu siin enam vaja!»

«Inimlike tunnete järgi on see nii. Seadus aga tunnistab üksnes fakte, tõsiolusid. Mehed kohtlesid Kriisat toorelt, see on kindel. Aga nad ei sundinud teda kaasa tulema. On tunnistaja, kes kinnitab, et Kriisa tuli lõbusas tujus, oli juba joobnud, naeris suure häälega. Ei saa juttu olla ka muusugusest vägivallast. Kohtulik eksperitiis tuvastas küll, et temaga on hulle tempe tehtud, aga vägivalla tundemärgid puuduvad ja mehed kinnitavad, et nemad olid liiga purjus, nemad ei mäleta midagi. Seda ma ei usu, aga mis see aitab. Ei saa kindlaks teha ka mõnitamise fakti.»

«Nõnda et mehed tegid oma sigadused ära, ja ausad poisid pealegi,» ei rahunenud juhataja. Arusele tundus, et see tema aina ägenev pahameel tundmatute linna-joodikute vastu pole päris siiras ja on mõeldud enda õigustamiseks.

«Kuidas nende aususega lugu on, see on iseasi,» ütles miilitsamees ja tõsis. «Pean nüüd minema, Kriisa perenaine ootab. Ma teen ta järelejäänud asjade kohta akti ja jätan sinna hoiule, kuni mõni pärimisõiguslik sugulane ilmub.»

«Meil ei õnnestunud kedagi välja kutsuda, peale ema ei tea tal kedagi olevatki,» ütles osakonnajuhataja ja tõsis samuti. «Aga ema tast ei hoolinud, seda teadis Kriisa sõbranna öelda.»

«Akt tuleb teha igal juhul. Nii, ma tänan, loodan, et ei teki vajadust nii pea jälle siia sõita.»

«Selle vastu pole minulgi midagi,» naeratas juhataja kergendatult. Võib-olla oli ta kartnud, et uurija teda ei tea milles süüdistama hakkab.

«Siin kogu ta varandus on,» ütles perenaine, tõstes kapi tagant nurgast lagedale pungil täis kunstnahast kandekoti. «Palitu veel, see on varnas. Jumal näeb, mina pole siit midagi omale võtnud. Vaima oli mulle küll viimase kuu eest võlgu, aga olgu sellega. Ei mina hakanud tema asju puutama.»

«Peab kõik kirja panema,» ütles Elmar Arus ja seletas perenaisele, kuidas asjadega edaspidi jääb.

«Nojah, aga kui keegi tuleb ja siit midagi ära varastab?» kahtles perenaine.

«Kui keegi varastab, siis teatate meile, me otsime üles. Noh, mis siin siis on?»

Olid kaks üpris märdunud voodilina, paar kleiti, karp, kus vati sees lebas kuus napsiklaasi, ja pisike hele-roosast plüüsiist karu, siis veel pesu ja kosmeetilist pudi. Kui kõik see kraam oli juba laual ja kirja pandud, tõmbas Arus koti põhjast välja hariliku kulunud koolivihiku.

«Päevik,» ütles ta hämmeldunult, kui oli sinna sisse vaadanud.

«Midagi ta jah vahel õhtuti siin kirjutas, mina mõtlesin, et poistele kirju,» sõnas perenaine.

«Teeme nüüd nii,» ütles Arus läbematult. «Teie vaadake, kas kõik on õigesti kirja pandud, ma seni tutvun selle vihikuga, siis kirjutame üheskoos aktile alla.»

Perenaine võttis Aruse käest kõhklemisi ja nagu kartes esemete nimekirja, Arus aga pidas paremaks välja trepile minna, et seal segamatult ootamatu leid läbi lugeda. Oli isegi kuidagi võõrastav, et niisugune tüdruk nagu Kriisa võis päevikut pidada. Aga seda ta oli teinud, selles polnud kahtlust. Kirjutatud oli pliiatsiga, üllatavalt ilusa käekirjaga. Mida seal küll imestada — ankeediandmetes oli ju Vaima Kriisa hariduseks märgitud üheksa klassi, lisaks kutsekool, ja koolipingist ei saanud ta kuigi kaua eemal olla . . .

Elmar Arus hakkas kiirustades lugema.

1. okt. Kohvrid kätte ja «Võitu». Juhataja on väga tore mees, kahju, et vanavõitu.

2. okt. Tutvusime sigalaga. Töö paistab olevat roosiliselt kerge.

3. okt. Esimene päev tööl sigalas iseseisvalt. Brigadir jagab ohtralt õpetusi. Juba on loodud tutvused poistega. Vello aitab puid lõhkuda. Kolisin korterisse. Perenaine paistab olevat tore inimene. Vello käis ehal, magan lakas.

4. okt. Kell on 6. Kui kole on tõusta! Aga kui palju lootusi! Täna sain siis ämmaemandaks! Üheksa väikest! Töö polegi nii väga raske. Käisin Helga pool. Lõbus lesk, juba jõudnud mehel olla ja lahku minna. Temaga ei hakka kunagi igav. Rääkis siinsetest inimestest.

Ei tea, kas nad nii hullud kõik on, nagu temale paistab. Vello jälle ehal.

5. okt. Rihime Helgaga juhatajat ja brigadiri. M. tõi autoga jahu ja tal on nagu kahju lahkuda sigalast. Juhataja oma «frauga» tõi mulle kummikud. Kahju, et tušši ei mängitud, selline tseremoonia! Öunu on palju, selle eest hoolitseb Vello.

6. okt. Täna käisid suured saksad, kõik on korras! Öhtul tants. Menu võrdlemisi suur! Helga armus järjekordselt.

7. okt. Kõigil on pühapäev, meil aga tööpäev. Helga rääkis mulle Meinhardist. See poiss meeldib mulle veidi, sest tal on mootorratas.

Öhtu on veel ees. Hommik möödus suurepäraselt. Unu käis sigalas. Öhtuks on planeeritud (minul ja Helgal) külaliste vastuvõtt. Tulevad Unu ja Meinhard. Kell on 16. Läheme tööle. Helgal on hirm tuleviku ees. Meinhard ei suitseta! Ha-ha-haa! Braavo, Vaima, sulle rohkem jääb!

Noh, nii, öhtu käes, poisid kohal nagu kellavärk õieti! Mängisime kaarte ja magama. Poisid olid veidi aega lauas ja lahkusid koju magama.

9. Täna siis käisin kodus. Ahvi kiirusel kõik hilbud kokku, natuke toidupoolist ka kaasa ja tulema, et aga keegi ei näeks. Nii, nüüd siis sõidan piki maanteed. Juht peatas auto ja läks lahti kärakavõtmiseks, muidu oleksin ära külmunud. Öhtul riidlesime Helgaga nagu koerad. Homme jälle tööle.

10. okt. Täna on kino, aga mul pole raha, Helgal ka. Poisid meile ei tulnud.

11. Meinhard ütles, et ei jõudnud eile tulla meile. Täna lubas kindlasti. Noh, näeme. Oo, kui hirmus! Juba tulid, aga meie veel sööme laua taga... Täna sai siis järjekordselt viina. Jõime nelja peale ühe «pooliku». Tuju on ülim. Küll on täna minul ja Helgal juttu. Poisid on vist juba meie mölast tüdinud. Mängisin 2 lugu pilliga ja hakkasime kaarte mängima. Nüüd lähme juba magama. Täna töotasime, et jätame suitsetamise maha! Ha-ha-haa!

12. Terve hommiku kiskusime, üks näe, mis öhtu toob.

23. okt. Kui kaua pole juba kirjutanud. Pole lihtsalt aega ja vahel pole jälle viitsimist. Ei tea, süda on kogu

aeg nii raske. Saatust on inimese kätes, aga mina ei oska oma saatust juhtida. Kui elu naeratab, siis vussin mina kindlasti selle ära, aga kui kõik on pahupidi, siis oskan jälle korraldada oma elu nii, et tulevik on lausa roosiline. Elu paistab praegu nii tühine ja kuhugi ei taha minna. Laupäeval Helga käis kinos ja tantsimas, aga mina oma mõtetega olin terve öö ja pool pühapäevast päeva ka veel üksi.

Õhtul loen palju, õpin veidike inglise keelt, ja ruttu, ruttu magama, et hommikul jälle tööle minna. Ainukeks rõõmuks on veel see, et seapõrsad on jälle terved ja tugevad...

24. Võtsin südame rindu ja kirjutasin Rossile. Ei tea, kas saab vastust või ei.

26. Soo, üks päev jälle varsti õhtul! Emiseid poegib väga palju, ja nagu rahvas räägib, meil raha jookseb, ei see ole paha. Tänane suursündmus on see, et saame avanssi. Juhataja küsis, kas 25—30 rbl. aitab. Jah muidugi aitab!

Homme on laupäev, ei tea, kas minna tantsima või mitte? Aga eks pärast paistab.

27. Laupäev. Hommik on kohutavalt raske peale viinavõtmist. Kämpuli maas tööle ja sirgelt kahel jalal tagasi. Tantsuõhtu tore-tore, lõin Meinhardi Mildalt lõplikult üle. Mafaldale tegime jubedat pätti. Magasime öösel klubis. Meinhard tegi 172 pirueti, aga ... ilma nagu elajas.

Rohkem seda päevikut polnudki, ainult ühele pooleks rebitud lehele oli kirjutatud:

Palu oma tahtejõult abi ja ära enam jumalaile palveta, sest nemad ei pöördu inimeste hüüdude peale! Seal sa nüüd nutad nagu argpüks! («Salambo»)

Edasi tulid tühjad leheküljed, kuni nende vahelt pude-nes välja kirjutusmasinal trükitud kiri.

Naiskodanik!

Te olete väga rumal ja naiivne tüdruk, kui mõtlete, et dr. Ross teid tõesti tahab. Olete võib-olla veel nii roheline, et ei tunne mehi?!

Tal on naine ja poeg. Vahetevahel elab nende juures ja vahel seikleb ringi nagu ikka mehed otsivad kerge-meelseid tüdrukuid. Peale teie on tal veel teisi armukesi, keda ta regulaarselt külastab — kuid ta tüdineb kiiresti kõigist. Nagu isegi võite märgata, et ta ka teist on ammu tüdinenud. Olete ju lihtne tüdruk ja ei sobigi oma naiivse iseloomuga sellisele mehele.

Peale selle on ta väga raske iseloomuga inimene ja teie talle üldse ei sobi. Arvate, et naeruga saate teie elust läbi — ei, kallis laps, nii jääte elus just vahele, kui kõike võtate kergelt ja naeruga — olete lihtsalt lapsik.

Arvate, kust ma tean teie väljasaatmise aadressi? Dr. Ross näitas mulle teie viimast kirja ja ütles, et see lits muudkui tikub tagasi linna.

Teil on nii must minevik — olge ettevaatlik — et teil veel halvemini ei läheks, ja ärge toppige oma nina teiste perekonnaasjadesse, vastasel korral peab teid ajalehte panema kõige teie musta minevikuga teie isiklikus elus. Palun jätke minu kihlatud mees rahule. Me abiellume kevadel, kui ise olen nõus. Õppige mehi tundma, et nad võtavad sealt, kust saavad, kes end peale määrab, ei ütle nad kunagi ära.

Elmar Arus pistis selle anonüümse kirja päeviku vahele tagasi, asutas juba tõusma, et tuppa naasta, aga ei teinud seda, mõtted ei lasknud teda lahti.

Lõppude lõpuks oli ta siia sõitnud rohkem vorminõuete täitmiseks. Liiga selge oli enesetapu fakt ise ja ka selle motiivid enam-vähem välja selgitatud: depressiooniseisund pärast pikka purjutamist. Või mis erilist atestatsiooni Vaima Kriisa enam vajaski, kui ta mõne kuu eest oli Tallinnast välja saadetud kui parasiitlik ja kõlbeliselt laostunud isik.

Elmar Arus oli lugenud Kriisa väljasaatmise otsustanud kohtuistungit protokollit. Ka seal paistis kõik standardikohane: tüdruk oli paari aasta eest kutsekooli lõpetanud ja ligi aasta õpitud ametit pidanud, aga siis vabrikust lahkunud, mõne juhusliku töötasa vahetanud ja peatselt muutunud kindla elu- ning töökohata isikuks, nagu protokollikeel seda seisundit määratles. Rahvakeeles on teistsugused tituleeringud käigus...

Vaevalt saigi kohus mingit teist otsust teha, kui ta tegi.

Ja kõik oli selge. Arusele oli kõik selge kuni järsu, ootamatu, julma lõpuni bussirataste all. Kuipalju ka seletada seda depressiooniseisundiga, ei osanud Arus kuidagi ühendada seesugust hingelist masendatust tolle portreega, mida talle pakkusid kohtutoimik ja Kriisaga tema viimse öö veetnud kahe mehe seletused. Need ei teadnud juhtunust midagi, ja kui nad ühekaupa uurija ette toodi, olid nad vähem ehmunud Vaima Kriisa surmast kui kartusest, kas mitte neid süüdistama ei hakata. Tüdruk olevat ise neile sööklas, kus nad pärast tööd õlut jõid, ligi tulnud ja küsinud, kas nad ei tea mõnda autot «Võidu» sovhoosi poole sõitvat, istunud pikemalt palumata lauda, joonud agarasti veini sööklas ja pärast korteris, tantsinud, laulnud, noh, ja pidanud ennast täiesti litaka kombel üleval. Nemad mõlemad olid kah täiesti purjus, ei mäleta enam, võib-olla keegi neist tegi tüdrukuga tõesti liiga palju nalja, aga kui niisugune mürgel käib ja plika kõigega päri, pea siis lollusigi ei või juhtuda, seltsimees uurija peaks aru saama.

Elmar Arus noomis ja hoiatas mõlemat, laskis aga pärast protokollu koostamist minna. (Vaevalt nad pattu kahetsema läksid, ei paistnud seesugused.) Ta ei kahelnud aga, et meestele võis Vaima Kriisa just niisuguse mulje jätta, nagu nad temast rääkisid. Ent säärane hoolimatu lõbutseja — ja depressiooniseisund . . . Muidugi, võimatut polnud selles küll sugugi . . .

Ja kui ta toimiku lõpetamiseks Vaima Kriisa väljasaatmisekohta sõitis, tegi ta seda rohkem vormitäiteks kui lootuses, et ta siit suuremat selgust saab või et ta täidab tühimiku, mis vägisi kippus jääma Vaima Kriisa ettekujutusliku portree ja tema poolt astunud meeltheitnud inimese sammu vahele. Toimikule polnud see tühimik oluline, seal seda õigemini öeldes üldse ei eksisteerinud. Sinna oli vaja veel vaid andmeid selle kohta, kas Vaima Kriisale olid tema väljasaatmiskohas loodud normaalsed elu- ja töötingimused, kas oli midagi tehtud tema õigele teele suunamiseks. Senised jutuajamised olid Arusel lasknud protokollu kirjutada, et elamistingimused olid üldjoontes normaalsed, kollektiivis aga oli Vaima Kriisa jäetud omapead. Kuid Arus mõistis ise, et

need olid paberisõnad, mis midagi ei seletanud. Tähtsam oli tal tõdeda, et ka siit ei leidnud ta eest teistsugust pilti Vaima Kriisast, kui tal juba kujunenud oli. Tõsi, Helga Ronimois, seesama Helga, kellest ta nüüd ka päevikust luges ja kes oma elukommetega samuti ei hiilunud, nuttis Aruse pärimiste peale ja kinnitas, et Vaima olnud hea tüdruk, hea südame tüdruk. See kõlas kenasti ja võis üsna tõeligidane olla, aga sellest ei muutunud palju.

Ning kõik oleks jäänud nii selgeks ja segaseks, kui see oli, kui mitte toosama päevik.

Tühimikku polnud enam. Ja ka seda, juba kindlad kontuurid omandanud portreed kergemeelsest tüdrukust polnud enam.

Ja alles sellel hetkel, üksiku talumaja trepil, tajus uuriija Elmar Arus täiel jõul, mis õieti oli juhtunud.

1965

ÕSITI ON KAHJULIK MÕTELDA

1

Kui Maret Rattiste oleks aimanud, kes teda telefoni juurde tahab, oleks ta vist küll öelda lasknud, et teda parajasti pole. Aga Maret ei aimanud, ta jooksis selle üheksateistkümnenda sajandi käest päranduseks saadud ime ja nuhtluse juurde ja küsis natuke kärsitult: «Noh?»

Kuid kõrva juurde surutud elektromagneteis ei toimunud mingeid vooluvõnkeid, membraan püsis paigal — Maret Rattiste ei kuulnud vastuseks muud kui tasast kahinat. Ta kordas kärsitult: «Kes see helistab? Halloo! Kui räägite automaadist, siis vajutage nupule.»

Nüüd talle vastati — ebalevalt, natuke kui ehmatautlki:

«Sina, Maret? Ma ei tundnud sind häälest hästi ära.»

«Mina sind ka,» vastas Maret ootavalt.

«Tõesti?» Millegipärast tegi see teisele torutarvitajale head meelt. «Ma siis tutvustan: Sigrid Pajupuu, neiuna Kask.» Ja ta puhkes naerma.

Ah see kasest pajuks muutunud Sigrid...

«Kust sa räägid?» küsis Maret ja vaatas kella — oli kolmveerand neli, tööaja lõpuni jäi veel veerand tundi. Ei olnud raske oletada, miks ta kunagine töökaaslane helistab just niisugusel kellaajal.

«Siit, postkontori juurest... Kuule, minu rong läheb alles kolme tunni pärast, ma mõtlesin, et pole sind enam kaua näinud. Paar aastat vist...»

«See viimane kokkusaamine oli, kui ma õigesti mäletan, ülelâinud suvel. Kuhu sa kadunud olid? Kas tõesti ei käinud vahepeal kordagi Tallinnas?»

«Käisin mõned korrad, aga... Alati oli nii kole kiire...»

«Väga tore, et lõpuks siiski suvatsesid minu olemasolu endale meelde tuletada.» Maret püüdis rääkida para-

jal määral etteheitvalt. «Ja sul on täna vist isegi mahti minuga kokku saada?»

«Sellepärast ma helistangi. Kuule, sina tead paremini öelda, kus kohal.»

««Moskvas»,» vastas Maret otsemaid. «Sa palun mine sinna ette, pärast nelja on seal raske kohta leida. Ma jõuan veerand tunniga niikaugele, et võin tulla.»

Sigrid oli selle kohtumispaigaga päri, seletades, et ta pole rekonstrueeritud «Moskvasse» veel saanud. Maret pani toru ära, läks oma laua juurde ja hakkas seda kraamima. Dekoorateljee juhataja seltsimees Uhsai jälgis oma alluva distsipliinivastast tegevust vaikse etteheitega.

«Tallinnasse tulnud sõbranna helistas; muide, kolleeg,» ei hakanud Maret mingit viisakat ettekäänet välja mõtlema. Ta klõpsutas sahtlid lukku ja hakkas kitlist välja ronima.

«Ärge vähemalt seda unustage, et homme lõunaks peavad kaupluse kujundus-eskiisid valmis olema,» tähendas juhataja leebelt.

«Saavad valmis,» vastas Maret tüdinult.

Väljas oli sulaks läinud. Õnneks ei sadanud.

«Kuhu ma torman,» ütles Maret enesele ja aeglustas nimme sammu. Las sõbranna Sigrid ootab.

Sõbranna... Kui Sigrid viiekümne kaheksandal talle sinna pärapõrgusse ametiõeks tuli, sai neist tõepoolest midagi sinnapoolset. Ja sealsete inimeste hulgas oli see ka loomulik. Nende huvid ja maitset ja arusaamad olid seal parajatele erinevustele vaatamata ometi kui omaette maailm, nad olid kui kaks lähestikust saart tühja mere sees, ja seal pidid nad teineteisele vajalikud olema, kuigi nad kunstiinstituudis polnud teretutvusest kaugemale jõudnud. Aga nende ühine töö riidevabrikus ei kestnud kaua, sest juba talvel tuli Maret ära Tallinnasse, Sigrid jäi temast vabrikusse maha, ja jäigi, on pärast Kolessova pensionileminekut ülendatud vanemkunstnikuks, on korraliku naisterahva kombel parem hilja kui mitte kunagi mehele läinud, endale kaks last soetanud ja maja ehitanud. Ja on nad selle lahkujäämise järel teineteisest puudust tundnud? Tema, Maret, igatahes mitte. Oli see ju olude sunnil sündinud sõbrannasus, mis olude muutudes pidi oma aegapidist loomu-

likku surma surema. Ja nõnda see oligi neil läinud. Alguses nad otsisid kokkusaamisi, saatsid teineteisele õnnesoovikaarte, siis said kokku juba pooljuhtumisi, kaarte saatsid endist viisi, siis ei saatnud kaartegi enam ega sattunud justkui saatuse tahtel tervelt kaks aastat kokku, ka juhtumisi mitte... Sigridi ootamatu helistamine tundus tuha peale puhumisena.

«Ah, mis ma pahutsen,» püüdis Maret oma tuju üles turgutada. «Kuulen uudiseid, ja ega Sigrid mõni issanda õnnetus ole.»

Õigupoolest mõistis Maret oma pahutsemise tõelist põhjust — talle ei meeldinud kellegi teise pärast oma plaane äkitselt muuta. Kuigi tal polnud tänasel õhtul kavas olnud muud kui vaid oma õmbleja juurest läbi minna, häiris see ootamatu kohtumiselekkutsumine teda ometi.

Sigrid oli platsi sisse võtnud kohvikuruumi tagumises osas, sitsis seal hädisena kui mahajäetud lapsuke. Teisel pool lauda istus üpris moekas paarike, ja küllap Sigrid kartis, et kohemaid tullakse temalt röövima ainsat laua ääres vabaks jäänud tooli. Igatahes tõi Maret ilmunine ta varasemast veelgi ümaramaks paisunud näkku varjamatu kergendustunde.

«Ma juba mõtlesin, et äkki sind ei lasta tulema, ma siin vist juba tund aega istunud.» Nõnda kaua see tema ootamine muidugi ei saanud kestnud olla. «Ei teadnud sulle midagi tellida, otsustasin seniks keha kinnitada.»

Natuke häbelikult osutas Sigrid hoolega tühjaks tehtud taldrikule.

«Tellime kohvi,» ütles Maret. «Ja «Vana Tallinnat».»

«Üle hulga aja kokkusaamise puhul,» otsis Sigrid sellele voorusevastasele ettepanekule õigustust.

Maret tähendas:

«Sa näed õitsev välja.»

«Pilkad,» ütles teine solyumata.

«Oh ei, ega ma selles mõttes, et sa ümarikumaks oled läinud,» õiendas Maret. «See muide sulle sobib, usu mind. Ma nii üleüldse... Sul on eluga väga rahul oleva inimese väljanägemine.»

Sigrid otsis käekotist «Priima»-paki (siiani kiskus ta ikka veel sedasama marki!), süütas sigareti, vahtis seda mitmest kandist, siis vastas:

«Tead, mulle tundub, et pole vist päris normaalne, kui inimene oma eluga täiesti rahul oleks.»

Maret silmitses oma kunagist töökaaslast üllatunult. Ta nagu ei tahtnud uskuda, et Sigrid võib sedaviisi vastata.

«Oled kah pessimistiks hakanud?» nõokas ta. «Pole nagu sinu iseloomu järgi.»

«Pessimistiks sellepärast, aga alati on asju, millega sa rahul ei ole, mis nii ei lähe, nagu ise tahaksid. Noh, ma ei oska sulle seletada,» lõpetas Sigrid lootusetult.

«Ma sain aru küll, mis sa öelda tahtsid,» sõnas Maret. Parajasti ilmus ettekandja, nad said oma tellimuse ära anda. Siis lisas Sigrid:

«Aga üldiselt ma väga ei nurise tõesti. Elada võib.»

Äkki läks ta hääl põnevile. «Kuule, sa vist ei teagi, et ainult sind jumaldanud Oskar Klaasen murdis sulle truudust ja võttis läinud aastal naise.»

«Säh sulle siis armastust hauaääreni,» muigas Maret, ilma et see uudis teda kuigivõrd puudutanud oleks. Ta küsis endale ka suitsu. Tuld kippus talle pakkuma üle laua istuv noorsand. «Požalusta,» ütles ta, ja peanoogutusega tänades mõtles Maret, kas see paarike eesti keelt ka mõistab. Muide, ükskõik.

Sigridile ei paistnud võõrad kõrvad üldse mingit muret tegevat, sest ta vatras avameelselt edasi:

«Ja kõige vahvam see, kelle ta võttis. Ühe meie kõigé kuulsama ringilaskja, ühe ketraja. Aga nüüd, usud sa, on Oskar temast nii korraliku abielunaise teinud, et ei jõua ära imestada. Käivad ilusasti koos jalutamas, nii armunud kui turteltuid. Lapsevanker kah juba ees lükata.»

«Vaata siis, mäherduse kalliskivi ma ära põlgasin,» muigas Maret jälle. «Äkki oleks ta minustki korraliku inimese mõistnud teha, oleksime temaga kahe peale karja lapsi valmis nokitsenud ja . . .»

Maret taipas, et Sigrid võib seda ütlemist enda pihta käivaks pidada, vakatas. Kuid Sigrid oskas üliväga delikaatne olla. Ta ainult itsitas.

«Aga miks ta naine peakski enam teiste meeste järele jooksma, kui . . . Ise kuulsin, kuidas naine uhkeldas, et ta abikaasa . . . noh, kuidas seda üteldakse . . . potents ületavat kõik tema lootused.»

«Milline kahju! Missugune mitmekülgne inimene!»

Sigrid muutus äkki tõsiseks ja sõnas:

«Kunstnikuna on ta tublisti edasi läinud. Kui sellega võrrelda, mis ta omal ajal oli, siis on vahe suur.»

Maret puhus suitsu lae poole.

«Aga oma õunapuuõisi maalib endist viisi? Ma hiljaegu läksin teie poest mööda, sellest teie esinduspoest, akna peal paistab vana moodi tema igavene muster.»

Sigrid kehtitas õlgu.

«Kaubandus nõuab, ega meie kõike oma tahtmise järgi saa teha, sa tead ju küll.»

«Ma üldse vaatasin seal kaupluses, et ega te minu äramineku ajal maksnud põhimõtetest palju kaugemale pole jõudnud,» ütles Maret, kuigi teadis, et niisugune hinnang Sigridit kui kohusetundlikku vanemkunstnikku võib kauniste puudutada. «Ikka needsamad lillekesed ja õiekesed, vahel sekka ainult midagi muud. Jah, eks ole — masinad vanad, täpset trükki teha ei saa, ostjad tahavad niisugust, ei taha naasugust...»

See pidi kunagisele kolleegile andma võimaluse ennast puhtaks pesta. Sigrid ei kasutanud pakutud võimalust kuigi püüdlikult.

«Masinad on vanad tõesti,» hakkas ta selle asemel pigem vastu vaidlema. «Aga meil on ette nähtud rekonstrueerimine, siis võetakse siis meilt ära, saame spetsialiseeruda. Noh, aga üldiselt on meie kangaste peale nõudmist küllalt, ja mitte ainult kuskil Vologdas,» lõpetas Sigrid pisukese väljakutsega.

«Tead, tunnistan sulle täiesti omavahel — isegi minu riidekapis võiksid sa ära tunda paar endale väga armsa mustri riidetükki,» ütles Maret. See muide vastas tõe, ja miks ometi jätta välja ütlemata teisele inimesele meeldivat tõe. «Kujuta ette, kuhu ma olen jõudnud.»

«Muidugi, ega meil kerge tõesti pole, ja palju asju takistavad,» ütles Sigrid, ja see ütlemine oli jälle täiesti tema moodi.

Maret tõstis klaasi.

«Sinu püsivuse ja järjekindluse terviseks.» Ta kummutas põhjani.

Sigrid hoidis oma klaasi käes, vahtis nüüd juba seda igast kandist, nagu ennist vahtis sigaretti. Ju oli see

talle harjumuseks kujunenud — mustriproovide uurimisest.

«Võib-olla pole see muud kui mugavus,» pooleldi küsis ta.

«Mis asi?» Maret tõepoolest ei taibanud otsemaid, kuhu Sigrid selle poolküsimisega päriselt sihtis.

«Noh, et sinna vabrikusse pidama jäin, ja mitte sinu moodi minema ei püüdnud pääseda.»

«Ja kus see parem,» sõnas Maret diplomaatlikult.

Sigrid Pajupuu, neiuna Kask, pani oma likööriklaasi puutumatuks lauale tagasi ja ütles resigneerunult:

«Lõppude lõpuks kunsti tõsisel mõttes tehakse ikka ainult suurtes keskustes. Tallinnas. Noh, Tartus. Kui ma otsustasin sinna jääda, tegin ma otsuse mitte paljalt oma elukoha suhtes.»

Ta vaatas Maretit, nagu temalt mingit vaheleütlemist oodates, aga Maret vaikus.

«Kuid instituuti sai ju ometi teiste kavadega trügitud,» jätkas Sigrid, enne veidi aega pausi pidanud. «Ja ka sinna vabrikusse töölesuunamine tundus ajutise asumiseleminekuna. Mõtlesin, et eks ma seal töö kõrvalt teen midagi. Aga tead ju ise väga hästi, mis tähendab, kui oled kunstiõhkkonnast isoleeritud, ja see leivatöö oma igapäevaste närimiste ja õiendamistega võtab lõpuks igasuguse tahtmise... Siis tuli perekond, jälle uued mured ja mõtlemised. Nüüd pole mul tulevikus enam tumedaid laike, kõik on kuni surmani selge... selles osas. Ah, ja vahest parem kah.»

Ei, Sigrid polnud täna siiski oma harilikus olekus. Polnud ta Maretile kunagi auahhena paistnud, ta oli, jumal paraku, tarbekunstnik rõhuga selle liitsõna esimesel komponendil. Sigrid näis selleks inimestele tarvilikuks teenistuseks kui loodud olevat. Ja säh nüüd...

Sigrid äkki justkui virgus, tühjendas hoogsalt omagi klaasi ja siis sõnas reipalt:

«Aga sinu tekstiile sügisel «Sirbis» kiideti. On sul praegu ka midagi käsil... niisugust?»

Maret Rattiste tegi ebamäärase liigutuse.

«Käsil on ikka, õieti mõttes, aga eks minul ole seesama leivateenimise nuhtlus, teinekord täidad kopika saamiseks mõne eratellimise ka... Ma olen ju hirmus raiskaja, tead mind ometi. Nii see aeg kaob.»

«Ikkagi,» ütles Sigrid veendunult.

«Kuule, sul oleks äkki kui alaväärsuskompleks tekkinud,» püüdis Maret naljatamisi öelda. «Ah, mis mõtet sellel kõigel... Sina kahetsed, et õigel ajal ära ei tulnud, mina jälle arutan vahel, et kas poleks pidanud jääma sinna, kuhu korra paika pandi.»

Nõnda ei kõnelnud Maret puhtast südamest ja Sigrid aimas selle kohe ära.

«Tahad mind lihtsalt lohutada,» ütles ta. «Pole vaja. Ma ei kahetse, ma rääkisin seda niisama.»

«Kuule,» ütles Maret energiliselt. «Me alles natuke üle kolmekümne, jõuame vanas eas melanhoolitseda ja kahetseda. Joome parem.»

«Jään veel purju.» Aga Sigrid jõi vaprasti kaasa.

Maret hakkas Sigridile rääkima edasi kõike, mis tal tuli meelde kunstieltu telgitagustest, ja Sigrid kuulas ahnelt ning lugupidavalt. Kui siis Sigridil tuli kätte aeg jaama minna, oli Maretil natuke kahjugi. Trammipeatuses hüvasti jättes käskis ta Sigridit jälle ja kindlasti helistada, ja ütles seda siiralt.

2

Juba mitmendat korda viimaste kuude kestel ärkas Maret keset ööd, ennast täiesti virgena tundes. Veidi aega lebas ta, üks käsi pea all, ja ootas und tagasi, aga kui ta ootus seegi kord ei täitunud, süütas lambi ja vaatas kella. Oli pool neli. Need äkilised ärkamised juhtusid ikka natuke pärast kolme ja uuesti uinumiseni oli läinud alati vähemalt tund.

Kohv, selge... See survekohvikeetja tuleb aknast välja visata või mõnele oma vihavaenlasele kinkida.

Maret pöördus selili, võttis öökapilt «Kui meri mõõnab», mis juba mõnda õhtut oli ta uinumiseelseks lektüüriks. Kuid edasi lugeda praegu ei tahtnud, ta ainult lehitses järgmist peatükki. «... ja sellal kui Abel raskelt tema austrikarbina avatud kehale langes, rebis Bérangère meeletus kirehoos tema särki.» Soo, käib aga kähku, alles nad esimesi sõnu vahetasid. Maret pani raamatu uuesti käest, haigutas poolvägisi. Kurk oli kuiv. Maret tõusis, läks oma kahetoalise kooperatiivkorter

kööki, keeras kraani lahti, laskis leigunud, raua maitsega vee välja joosta, alles siis seadis klaasi alla.

Võib-olla adaliini võtta? See veel jah puuduks, et ta tablette hakkaks neelama! Öhtune kohvilarpimine tuleb maha jätta, muud midagi.

Maret ronis asemele tagasi, kustutas tule, keeras end korra ja sulges otsustavalt silmad. Linad olid vahepeal jahtunud, üle keha käis külmavärin. Kõik mõtted kus seda ja teist, täielik lõdvestus!

Maret arutas: või hakkavad tal hoopis vanatüdruku hädad peale käima? Stopp, tema pole kellegi vanatüdruk, ainult lahkuläinud naine. Mitte lahutatud, lahkuläinud. Elased ju Elduriga vabaabielu. Aga kahe üksioluaastaga võib hõlpsasti vanatüdrukulikud vigurid külge saada...

Kui ikka oleks tõega Oskar Klaasenile mehele läinud, ei siis oleks vaja olnud üle elada ei petmist ega mahaajtmist...

Maret puhkes tasakesi, püüdliselt naerma, keeras ennast jälle selili. Püüdis meelde tuletada, mis moodi see tema jumaldaja õieti välja nägi. Aga nägu, mida ta püüdis vaimusilmas taastada, jäi õige ebamääraseks. Maret mäletas hästi ainult seda, et Oskar Klaaseni näo ülaosa kuni põsesarnadeni oli kondine, altpoolt aga lihav.

Ja üldse... Ta oli seal vabrikus riidekunstniku ametis üle aasta, kuid nüüd oli ta mälus see päris pikk ajavahemik kägardunud suureks halliks üksluiseks laiguks. Laiguks, kus oli säilinud vaid mõni üksik eredam täpik, ja kõige selgejoonelisemalt — tema esimene loomingu-line päev.

— See oli hilissuvine, aga kuum päev. Vanemkunstnik Galina Kolessova oli Maretile südamele pannud, et loominguulist päeva peab eeskätt looduse rüpes viibimiseks kasutama, seal tähele panema kõike kaunist ja harmoonilist, lillekesi ja lehekesi. Algaja riidekunstnik sõitiski teisele poole jõge, kus oli vaiksem ja rahulik, otsis seal kaldapuhmastikus varjatud paiga ja võttis päev läbi rahumeeli päikest. Öhtuks oli ta nahk tublisti jumet juurde saanud, ja kui ta täis rahulolu koduteed astus ja parajasti üle tolmuse turuplatsi läks, sattus vanemkunstnik Kolessova isiklikult talle vastu. Vanem-

kunstnik tuli poest, kandis ühes käes võrku värskete kartulitega, teises irvakil koorikuga leivapätsi. Ju siis tema loominguline päev oli varem õhtusse jõudnud.

Kolessova oli suure kondiga viiekümne ligi jõudnud naine. Maret teadis temast niipalju, et ta tulnud siia Ivanovost appi ja õpetama, kui neljakümne neljandal tegid sakslastega koos minekut ka nende suguvennad-mustrimeistrid. Kolessova oli ka Oskar Klaaseni endale paariliseks välja koolitanud, kui too klubis tehtud kunstitööga oma võimeid oli ilmutanud.

Kolessova naeratas Maretile heatahtlikult.

«Ah teie alles tulete,» ütles ta kohmakas, aga täiesti arusaadavas eesti keeles. «Mina käisin poodis. Noh, kuidas läks? Pole viga, õpime, harjume, küll läheb.» Kolessova kiigutas leivapätsi oma tõmmul tugeval käel. Siis tegi, nagu oleks talle alles nüüd meenunud: «Ah jah, seltsimees Rattiste. Mina täna rääkisin teie mustrite üle.»

Jutt oli Mareti esimestest mustrikavanditest, mis ta paari päeva eest Kolessova kätte oli andnud, vanem-kunstnikku nendega päris ära kohutades. Või veel — säherdusi polnud siin varem nähtud! Ühel paiknesid puna-valgevöödilisel põhjal mitmesugused geomeetrilised kujundid, teisel moodustus muster stiliseeritud võtmetest. Kolessova oli esimese hämmelduse järel pead vangutanud, siis Klaaseni vaatama kutsunud. Oskar Klaasen vangutas omakorda pead, lükkas oma lõtvu põski õige suure hoolega ülespidi. Kolessova oli siiski nii armuline, et lubas kavandeid näidata ka graveerimistsehhis ja trükkalitele. Nüüd siis sai Maret nende arvamise teada: graveerijad öelnud, et niisuguste mustrite sissegraveerimine pole neile jõukohane, trükkalite ülemuse sõnade kohaselt nemad oma vanade masinate peale nii täpseid mustreid töösse ei võtaks.

«Näete, seltsimees Rattiste,» ütles Kolessova rahuldalt. «See on kollektiivi arvamine.»

Maret ainult kehtitas korraks õlgu ja läks edasi, jättes Kolessova sinnapaika koos oma leivapätsi ja värskete kartulitega. Maret kinnitas endale, et ta pole üldsegi solvunud, vaid kõik läks just ootuspäraselt. Ta oli saanud tõenduse, mida õigupoolest ihkas: et siin oodati temalt ainuüksi rutiinset käsitööd, ei muud. Kuid tema

tahab ometigi teha midagi, mida suudab ainuüksi tema! Õunapuuõiemustreid maaligu Oskar Klaasen Kolessovaga paaris, selle töö jaoks pole tõepoolest teistsuguseid vaja.

Just too kõnelus esimese loomingulise päeva lõpul tegi Maretile selgeks, et ta peab vabrikust iga hinna eest ja kiiresti minema pääsema. Ja võib-olla nimelt sellepärast oligi see õhtupoolik nii selgesti mällu sööbinud.

«Issand,» mõtles Maret nüüd korraga, «tänavu suvel saab sellest juba kümme aastat!»

Ja nüüd aimas Maret ühtäkki, miks Sigridi eilne südamepuistamine oli teda puudutanud, kuigi ta seda endale tunnistada ei olnud tahtnud ja kõik teinud, et sellest jäänud ebameeldivat kõrvaltunnet unustada.

Maret süütas uuesti laualammi, tõusis ja hakkas suitsu otsima. Leidis puhvetisahtlist kunagi ammu ostetud «Tallinna»-karbi. Tikke pidi köögis leiduma.

Tuli välja, et Sigrid oli pärast instituudi lõpetamist talle sinna vabrikusse järele tulles olnud endast ja oma võimetest täpipealt samasugusel arvamisel, kui oli temagi. Sigrid, see sündinud vähenõudlikkus! Kellest tema, Maret, oli ennast alati andekamaks pidanud. See oli niivõrd enesestmõistetav, et Maretile õigupoolest polnud kordagi pähe tulnud ennast Sigridiga võrrelda.

Kaheksa aasta eest sai Maret Tallinnasse tagasi. Ja kuigi ta hoidus ülehindamast seda, mis nende aastatega ära tehtud, püsis temas ühtviisi visa ja tugev veendumus, et ükskord paneb ta endast tõeliselt kõnelema. Et tema õige aeg on alles ootamas. Mida? Noh, seda, et ta leivateenistusest natuke vabamaks pääseks, seda, et igapäevased sekeldused poleks enam nii väga segamas, et...

Aga nüüd, üksi iseendaga, oma unetusega, kujutas Maret äkki hirmus selgesti ette, mida see päriselt tähendab: ta on juba kolmekümne kahe aastane, ja instituudi lõpetamisest möödub suvel kümme aastat.

«Aga sinu tekstiile sügisel «Sirbis» kiideti...» Kes peale tema enda ja Sigridi enam mäletabki neid paari nagu suusoojaks poetatud lauset! Neid paari soosivat lauset — nagu äratehtult pole teda veel kordagi rohkema vääriliseks peetud. Muidugi, jah, tekstiilikunstnik

Maret Rattiste olemasolust teatakse, tõusikud on tema käest aknaeesriideid ja muud pudi-padi tellinud. Aga ons see siis kuigi palju rohkemat kui sitsi- ja bembergi-mustreid maalida? ...

Maret oli äkki — liiga äkki — silmitsi tõdemisega, et edaspidine ei saa tulla suurt teistsugune, kui on prae-gune, et see, mis ta on täna, on ta ka homme ja üle-homme, ja aasta pärast, ja kümne aasta pärast.

Ning mõne hetke vältel tundis Maret Sigridi vastu kadedust — selle pärast, et Sigrid oli oma lae õigel ajal ära tundnud ja ennast selle järgi elama seadnud ja nüüd võis rahumeeli oma igapäevast tööd teha. Igapäevast vajalikku tuima tööd. Samasugust, mida teeb tema, Maret, oma dekoorateljees.

Kuid sealsamas läks see kadedusevahk üle. «Olgu või nii,» mõtles Maret peaaegu jonnakalt. «Ärgu ma olgu teab kui andekas. Aga Sigrid ei püüdnudki ennast õigel ajal proovile panna, temale hakkas varsti meeldima vähesega leppimine, sest nõnda polnud vaja kuhugi püüda ning ei maksnud pettumusi karta. Ta kindlasti igatseski just nõnda elada, nagu ta nüüd elab. Minule oleks sellest nagunii väheks jäänud.»

Sigaretist jäi suhu lääge maik. Maret läks tuppa ja nägi, et kell hakkab viiele liginema. Kui tal nüüd õnnestub magama jääda, võib ta veel kolm tundi põõnata.

Ees seisis esimene ilma illusioonideta päev ja sellele pidi vastu minema heas vormis.

1968

KAHEKÜMNEKS AASTAKS KATKESTATUD KÕNELUS

Arnold Tiinits leidis oma kupee vaguni keskpaigas, kuid sisse ta sinna ei pääsenud — kirjus puuvillases kampsunis noor venelane seisis poolsuletud ukstel ja tegi Tiinitsale teatavaks, et tema naine annab parajasti lapsele rinda ja seltsimees peab väheke kannatama.

See tähendas haledat sissekukkumist. Parem sõita juba üldvagunis kui jagada titaga pehmet kupeed. Kääks-vääks, kuss-kuss, pissised lapid ja tissiandmised . . . Kurat, oleks seda ette teadnud! . . .

Arnold Tiinits jäi seisma nii, nagu noor perekonnaisa oli teda peatanud — vasak jalg kupeelävel, kohver ühe, portfell teise käe otsas kõlkumas.

Perekonnaisa soovitas armulikult:

«Kui sumadan raske on, pange seniks maha. Ega meil väga kaua lähe.»

Ja Arnold Tiinits täitis selle soovituse kuulekalt. Noor-mees nõjatus uksepiidale ja päris:

«Kaugele te sõidate?»

«Tallinnasse,» ühmas Arnold Tiinits.

«Siis on meil üks tee. Meie sõidame samuti Tallinnasse.» Tiinits pidi seda kuulma kui rõõmusõnumit.

«Muide, lapsega oleks lastevagunis parem,» tähendas Tiinits.

«Muide, sellel rongil ei olegi lastevagunit. Pealegi võiks lastevagunis kõiksugust nakkust saada.» Papa vaatas üle öla, päris hoolitsevalt: «Kas saad varsti?»

Kupeest kostis kärsitult:

«Ära seleta nii valjusti, ta jääb just magama.»

«Tss!» tegi papa ehmunult, poolihääli. «Kuulsite, Njurka jääb kohe magama. Tuleb veel kannatada.»

Ta käitus lihtsameelse enesestmõistetavusega, nagu seisaks oma kodu uksele ja hoiaks tagasi kutsumata külalist.

Rongi väljumiseni jäi vaid mõni minut; neist trügiti mööda, kiruti, kiirustati. Arnold Tiinitsal hakkas palav, ta kobas parajasti taskuräti järele, kui kuulis oma selja tagant rahulikku, korrektset häält:

«Noormees, te võiksite väga hästi seltsimehe pagasi ja üleriided ise kupeesse panna, siis oleks ka temal oma lunastatud platsist mõningat kasu.»

Arnold Tiinits vaatas üle õla ja nägi täidlusele kalduvat, aga alles noorepoolset väga hästi istuvas ülikonnas meest. Ta seisis neist paari sammu kaugusel, toetus seljaga vastu akent ja suitsetas.

«Tõepoolest!» taipas noor papa, kahmas sealsamas Tiinitsa kohvri ja portfelli, käskis mütsi ja mantli talle järele ulatada.

«Vihastada selle selli peale pole mingisugust mõtet,» öeldi Tiinitsale akna juurest, nüüd juba eesti keeles. «Poiss sõidab nähtavasti esimest korda pehmes vagunis, hindab selle fakti tähendust raasike üle. Muidugi pole kuigi meeldiv jagada kupeed sülelapsega, aga lohutame end teadmiseга, et juba homme enne lõunat oleme Tallinnas.»

Arnold Tiinits astus oma kõnetaja kõrvale.

«Oleme siis saatusekaaslased,» konstateeris ta.

«Tuleb välja.»

«Aga äkki pääseb mõnda teise kupeesse?»

«Lootusetu. Ma juba kuulasin järele. Vagun on viimase kohani välja müüdnud.»

Kupeeks tõmmati hiljakesi lahti, aga nüüd ei jäänud papa enam valvepostile, vaid astus samuti akna juurde.

«Te, tõsijutt, ärge pange pahaks, plika jääb kohe magama, varsti võite sisse minna,» hakkas ta uuesti, sedakorda vabandavaltki seletama. Küllap oli oma teisepoole käest juhtnööre saanud ja püüdis neid algaja abielumehe püüdlikkusega täita. «Tohib üks suits?»

Tiinits ulatas talle oma pakist, poiss asus ahnelt pühkima.

«Varsti peaksime liikuma,» teatas ta.

«Väga võimalik,» vastas Tiinitsa kupeekaaslane.

«Kohal oleme homme kell kaksteist nelikümmend üks.»

«Nähtavasti.»

«Te ärge muretsege — kui meie plika kord magama jääb, siis põõnab mitu tundi järjest. Ja öösel ei kuule temalt niuksugi. Muudkui põõnab. Jumala tõsi.»

«Mis kiire asi sundis teid nii väikese lapsega nii ebasobival aastaajal reisima?» küsis Tiinits.

«Elama läheme sinna.»

«Kuhu?»

«Noh, sinna, Tallinnasse.»

«Mis teid siis Moskvast ära ajab?»

«Ega me Moskvast elanudki, me elasime oblastis. Ma ise olen, kui tahate teada, Uuralist, aga Moskva ligidalt ma teenisin aega, seal sain Niinaga tuttavaks, noh, pärast demobiliseerimist abiellusime, jäingi sinna elama, tuba anti meile, käisin tööl. Aga vend kirjutas Tallinnast, et tulgu tema juurde, ta saanud korteri, ruumi esialgu jätkub, ja vorsti on poes missugust tahad. Meil aga oli ainult ühte sorti vorsti.»

«Ja teie armastate mitut sorti vorsti,» ütles Tiinitsa kupeekaaslane. Ta rääkis mõlemat keelt täiesti loomult ja Tiinitsal oli raske taibata, mis rahvusest ta õieti on.

«Vorsti, ja...» Noormees pilgutas silma, laskis kõri pihta nipsu.

«Kas selle kauba sortiment kah teil soovida jättis?»

«Viina mõtlesite? Ei, seda kraami jätkus sealgi,» naeris noormees kambamehelikult.

«Meil on veel väga hea kainestusmaja, ja miilitsatel on kumminuiad,» tähendas Tiinits süütu häälega. Kuid nüüd asendus noore papa usalduslikkus altkulmuvaatamisega.

«Mind te ära ei ehmata, mina, teate...» Ta toppis sigareti seinal rippuvasse tuhatoosi, ajas õlad iseteadlikult taha ja kadus soldatisammul kupeesse.

Tiinitsa kaaslane puhkes vaikselt kõhistades naerma.

«Jumal tänatud, lõpuks ometigi taipas,» ütles ta rahuldatult. «Mind on niisugused minutipealt sõbramehiks tikkujad alati tüüdanud.»

«Asi ei ole sõbramehelikkuses,» pomises Tiinits.

«Ahah. Saan aru.» Aga ta ei seletanud, millest ta aru sai. Rong hakkas nii märkamatuult liikuma, et esialgu tundus — see on hoopiski perroon, mis tagasi nihkub.

Tiinitsa reisiseltsiline kustutas omakorda sigareti ja astus enesestmõistetava rahuga kupeesse. Ukse jättis ta poolavali. Tiinits, veidi kõhelnud, järgnes talle.

Kupees tundus soojem kui koridoris. Noor perekond oli end vasakule istmele sisse seadnud. Rohelisse tekki mässitud laps magas akna all, tema kõrval istus kõhnuke, sisenejaid veidi ebalevalt silmitsev nirginäoga naine, keda teises olukorras kohates oleks alaealiseks võinud pidada. Mees istus ukse kõrval nurgas. Ta oli käed taskutesse toppinud ja püüdis endast kõigiti iseteadlikku muljet jätta. Tiinits märkas, et tema kohver oli pakiruumi tõstetud, portfelli aga laua alla pandud. Ta asus sealt jaamas ostetud raamatut otsima.

Päike seisis alles kõrgel, vilksas mööduvate majade vahelt vaguniaknast sisse. Tiinits hakkas lugema, kuid jälgis nagu võõrkeelset teksti, millest vaid üksikud sõnad ta teadvusesse jõudsid. Ta püüdis loetavasse süveneda, aga sellest ei tulnud midagi välja. Lõpuks pani ta raamatu kõrvale.

Tema naaber oli seda justkui oodanud.

«Teate mis,» ütles ta vaikselt. «Hoopis mugavam oleks meil restoranvagonis istuda. Saaks inimese moodi juttu ajada.»

«Restoran on vist alles suletud.»

«Ma tean. Aga kui sinna hiljem minna, ei leia me enam kohta. Võime natuke ka tambuuris oodata.»

Tiinits tõusis nõusoleku märgiks ja nad hakkasid võetud sihis läbi vagunite trügima. Pärale jõudsid nad just parajaks ajaks: neil tuli vaid mõni minut ukse taga seista. Kui nad olid kõrvuti kohad sisse võtnud, arvas Tiinitsa kaaslane, et on ülim aeg tutvust teha. Ta ulatas Tiinitsale sooja kuiva käe, ütles oma nime:

«Mark. Virgo Mark.»

«Tiinits,» pomises Tiinits.

«Kas teil pole mingit tähtpäeva või muud sündmust, mida oleks põhjust märkida?» küsis Mark ja selgitas:

«Ilma võtmiseta ei peaks me siin kuigi kaua vastu, aga selleks peab ometi mingi põhjuse leidma, eks?»

«Noh,» arvas Tiinits, «võtta võib ju kas või selle puhul, et koju tagasi saame.»

«Sellega on, kuidas vaadata. Mina nimelt peaksin siis selle peale pitsi tõstma, et kodust minema sõidan. Mina nimelt elan Moskvast.»

«Ah nii,» ütles Tiinits poolküsivalt.

«Kui tudengiaastad juurde arvata, siis juba kolmteist aastat.»

Tiinits väänutas pead.

«Raske on ette kujutada. Ma olin kolm nädalat kodunt ära, ja juba kisub tagasi.»

«Harjumuse asi,» vastas Mark, seadis hoidjas liialt logiseva õllepudeli paremini paigale.

«Võib-olla,» vastas Tiinits ebamääraselt.

Nüüd Mark muigatas.

«Te nähtavasti usute nostalgia olemasolusse,» lausutas ta.

«Mille?» ei taibanud Tiinits.

«Teisiti öeldes — haiguslikku kodumaa-igatsusse.»

«Lapsena olin sõja ajal tagalas,» ütles Tiinits arupidavalt. «Ligi neli aastat. Siis küll ei läinud mul koduigatsus üle.»

«Sõda oli eriolukord,» väitis Mark. «Elu oli siis raske, ja see, mis rahuajal oli, tundus kõik kangesti ilus ja ihaldusväärne. Eks olnud nii?»

«Ka seda muidugi,» möönis Tiinits, ikka arupidavalt. «Aga needki kolm nädalat, mis ma nüüd kodunt ära olen olnud, tegid peaaegu et närviliseks.»

«Te olete muidugi perekonnainimene?» küsis Tiinitsalt ta jutukaaslane.

«Olen küll, jah.»

«Arusaadav. Ka mina hakkaksin, kui kodunt kolm nädalat eemal oleksin, oma perekonna juurde tagasi tahtma. Aga siiski, ma olen nõus, alguses on võõras kohas raske. Kui ma alles Moskvasse tulisin, ei leidnud endale kuidagi asu. Mul läks see siiski võrdlemisi ruttu üle.» Mark naeratas. «Kujutage ette, mis oleks ületamatu nostalgia inimkonnale maksma läinud! Praeguse Ameerika tsivilisatsiooni asemel oleks heal juhul kari poolmetsikuid riigikesi, Austraalias peaksid aborigeenid

endist viisi kiviudadega jahti. Ja kui kaugemale ajalukku minna, siis peaksime kurbusega nentima, et kui meie kauged esivanemad oleksid samuti psüühilise kinnisumise all kannatanud, ei oleks meil, nende järglastel, põhjust laulda seda Mihkel Veske ilusat laulu: «Kas tunned maad, mis Peipsi rannalt», vaid me istuksime edasi kuskil Araali või Uraali kandis.»

«Sealsamas, kust rändas minema ka meie reisikaaslane.»

«Nagu te ise näete, on mõned kodanikul, jah, kodupaigatunne üpris atrofeerinud, seda asendavad palju pragmaatilisemad arusaamad.»

«Paraku,» ütles Tiinits.

Mark puhkes tasakesi naerma.

«Kuulge,» ütles ta. «Ma siiski ei tahaks, et te minust niisama mõtleksite kui sellest vorstihimustajast. Ma vist pean teile natuke lähemalt seletama, miks ma oma sünnimaale tagasi ei ole pöördunud.»

«Ma...» alustas Tiinits protesteerivalt ja natuke hämmeldunult, sest see möönev «paraku», taipas ta, võimaldas kauniste laia kohaldamist. Aga Mark võttis väga rahuliku käeviipega tal sõnad suust.

«Ei-ei, ega ma ei solvunud. Informatsiooni mõttes. Pean teile tunnistama, et ülikooli minnes mul polnud mitte mõtteski Moskvasse jääda. Olin siis päris keskmine natsionalist. Ei ma seda kannatanud, kui eestlase kohta midagi ebameeldivat öeldi. Teiste kohta ütlesin ise küll. «Eesti, Eesti, üle alles...» Aga aegamööda muutus see kõik ikka tähtsusetumaks ja — vabandage — lapsikumaks. Õppisin seda tollal veel õnnetut bioloogiat ja teaduslikud probleemid tõrjusid peaaegu kõik muu kõrvale. Kui ülikool läbi sai, jäeti mind aspirantuuri, spetsialiseerusin, töötan nüüd juba mitu head aastat instituudis. Ja öelge nüüd — kas ma kitsalt mõistetud rahvustunde pärast oleksin pidanud need suurepärased uurimistingimused, mis mul Moskvas on, sinnapaika jätma ja ilmingimata kallile Maarjamaale tagasi plaggama? Kus, olgu öeldud, minu erialal siiani puuduvad tõsisemalt võetavad võimalused teaduslikuks tööks.»

«Me räägime praegu lihtsalt teineteisest mööda,» ütles Tiinits. «Teie ja tolle meie kupeekaaslase-perekonnaisa vahel pole ometi midagi ühist.»

«Siiski,» vaidles Mark. «Ühist on meie vahel niipalju, et me mõlemad jätsime oma sünnimaa sügavamad otsides sinnapaika.»

Sellel hetkel astus kelner ligi ja Mark palus tuua pudeli konjakit, sidrunit ja kohvi. Kui kelner läks, selatas Mark Tiinitsale, et saja grammi kaupa tellida pole mingit mõtet, sest nagoonii peavad nad siin kaua istuma.

Oigust öelda oli see loogiline põhjendus. Üleüldse, Margi ülalpidamise ja mugavusearmastusele vihjava välimuse poolest oleks teda parajam olnud pidada mõneks esindusametnikuks, mitte teadlaseks. Tiinitsas ei äratanud ta sümpaatiat. Temas tundus midagi tehisklikku. Praegugi esitas ta agarasti argumente enda vastu, kuid sealjuures tuletas meelde maletajat, kes nimme valekäigu teeb, et siis seda selgemalt oma üleolekut maksma panna.

Kui ta oli kelnerile antud tellimuse ära kommenteerinud, tuli ta kohe sellesama oma söödaväite juurde tagasi.

«Muidugi,» ütles ta, «ma võiksin kinnitada, et elan võõrsil olude sunnil ja igatsen kangesti oma kodumaad taga. Aga häda on selles, et ma õigust öelda just väga ei igatsegi.»

Tiinits ei võtnud pakutud ohvrit vastu. Ta kostis üsnagi kuivalt:

«Siis te elate täiesti harmooniliselt. Soovin seda teile edaspidisekski.»

«Harmooniast on iga vähegi arenenud tänapäeva-inimene kaugel,» ütles Mark selle peale. «Kuid minu disharmooniad on teises valdkonnas.»

«Niipalju kui mina olen võinud tähele panna, kohaneb eestlane teiste rahvaste hulgas päris kenasti,» märkis Tiinits.

«Tuleb välja, et ma polegi mingi erandnähtus?» Mark seadis pea veidi viltu, teeseldes pettunut.

«Üldiselt arutan ma kui diletant,» manööverdas Tiinits. «Mingeid üldistavaid fakte mu käsutuses pole, et oma väidet kinnitada. Nii et teil ei maksa mu sõnu väga südamesse võtta.»

«Vastupidi. Need võidsid mu hinge. Sest teate, kui ma mõne rahvuskaaslasega kokku saan, siis ikka nagu

midagi kratsib siin, selle koha peal. (Mark koputas sõrmeotstega vastu vasakut pintsakuhõlma.) Nagu midagi süütundetaolist. Mõistus vaidleb küll sellele vastu, aga mis see aitab. Oleme oma emotsioonide orjad.»

«Võib-olla nõnda annabki ennast teie juures tunda nostalgia?» tegi nüüd ka Tiinits peibutuskäigu.

«Ei. See on midagi muud. Ju on oma rahvuse tunne mingil moel ka atavistlik karjatunne, ja see süütaju tulebki sellest, et tunnen ennast karjast lahkulöönuna. Ei tea.»

«Aga kui teile näiteks Tallinnas pakutaks samasuguseid töötamisvõimalusi, kui teil praegu Moskvas on, — kas te siis tuleksite tagasi?» otsustas Tiinits äkki ise ründekäigu teha.

«Otsekohevalt öeldes — ei tea. Või kui päris otsekohevalt, siis — vaevalt, vaevalt. Meil on välja kujunenud hea teaduslik kollektiiv, ja peale selle... keskkonna vahetus pole tühiasi. Mu abikaasa on moskvalanna, temale tähendaks Tallinnasse ümberasumine juurtega väljakiskumist.» Mark tegi käega abitu liigutuse. «Näete, nii kui teile seda rääkima hakkasin, on see pagana süütunne kohe platsis.»

«Laske tal olla,» ütles Tiinits ruttu. «Halb on, kui keegi oma rahvusega nagu rusikaga vehib, aga parem pole ka see, kui ta selle hoopiski unustab.»

«Hea küll,» muigatas Mark ja pöördus kogu kehaga oma vestluskaaslase poole. «Aga nüüd esitan mina teile omakorda provokatsioonilise küsimuse.»

«Laske tulla.»

«Sõja ajal olite te siinpool rinnet, nagu ma teie jutust aru sain?» küsis Mark.

«Olin jah.»

«Kus kohal, kui küsida tohib?»

«Oh, õige mitmel pool. Poisikese asi, sai omapead jäädud ja ringi hulgutud.»

«Noh, siis te nägite kindlasti igasuguseid inimesi, nõnda-öelda nende loomulikus olekus. Öelge — kui te saaksite uuesti sündida ja ise oma rahvust valida, kelleks te siis tahaksite ilmale tulla? Kas ikka uuesti eestlasena või kellegi teisena?»

«Vahelduseks kindlasti kellegi teisena. Ainult siis juba kõvasti teisena. Noh, kas või kasahhina. Ma elasin ühe suve nendega koos, paistsid hästi huvitavad inimesed.»

«Kuramuse kaval olete. Vahelduseks!» Mark hakkas naerma ja pead vangutama.

«Ei mingit kavalust,» vaidles Tiinits, natuke hasarti sattudes. «Te pakkusite ju uuestisünni võimalust. Kui te oleksite küsinud, kas ma praeguses elus mõnesse teise rahvusesse tahaksin nõnda-öelda üle minna, siis ma vastaksin ilma pikemata eitavalt. Rahvus ei ole ülikond, seda ei saa vahetada. See ei tähenda, et me peaksime oma rahvust ainuväärtuslikuks pidama. Mina igatahes ei näe mingit põhjust ka eestlast idealiseerida, tal on samuti omad head ja vead nagu igal teisel rahvusel.»

«Missugused need headused on, seda olen ma küllalt kuulnud — töökus ja visadus ja nõnda edasi, aga vead?» tegi Mark järjekordse söödamanöövri.

«Kes oma vigadest ikka armastab rääkida. Noh, aga kui minu arvamist küsitaks, siis ma ütleksin, et eestlases on individualismiprotsent suhteliselt kõrge.»

«Kuulge,» tõstis Mark kulme, «ega te äkki psühholoog olete?»

Tiinits puhkes naerma.

«Ei. Olen tehases vanemkonstruktor. Tahtsin teadlasega teaduslikku keelt kõnelda.»

Tellitu ilmus lauale. Tiinits valas klaasidesse ja nad tühjendasid need asjalikult.

Mark sõi sidruniviilu ja pomises:

«Individualismi suhteliselt kõrge protsent, hm...» Ta pani pea viltu, nagu kuulatas nende sõnade resonantsi. «Ei kõla just halvasti, teate. Aga kui olla järjekindel oma väidetes, ei peaks ka suur vanem vend ilma plekkideta olema, mida te arvate?»

See oli selgekujuline, varjamatu ettemängimine, ja Tiinits tegi vastuseks ratsukäigu:

«Täiesti õige. Ainult ma eelistan siingi enesekriitikat. Hiljaaegu lugesin ühe ammu elanud Tšehhovi-nimelise tohtri kirju. Seal ta on oma rahva kohta mõndagi armuta, aga ausalt öelnud. On ka sõnad, mida meie noorel reisikaaslasel poleks paha teada. Viina juua,

ütleb Tšehhov, paistab mõnele inimesele palju meeldivama tegevusena kui karja kasvatada ja kalu püüda. Ta tarvitab seal natuke hullemaid sõnu, aga neid ma ei hakka kordama.»

«Kuid millegipärast tsiteeritakse seda tohtrit ikka teistsugustes seostes,» torkas Mark.

«Ilmaasjata,» pareeris Tiinits.

Restoranvagon oli juba täis, nende vastas olid istet võtnud kaks lennuväehvitseri. Nad kaalusid parajasti valju häälega, kas tellida kolmsada grammi või kah korraga terve pudel.

Pärast järjekordset pitsitõstmist hakkas Mark arutama:

«Teate teie ütelda, mis asi on üldse rahvustunne? Ju ta omajagu on ka ühtekuuluvustunne. Aga kas peaaegult pole tegemist ühte keelt kõnelevate ja üht päritolu inimeste üleolekutundega teistsuguste suhtes? Ja sellele üleolekutundele otsitakse toitu kõikvõimalikest allikatest, kas või illusoorsetest. Minult on iga kord, kui Eestis käin, päritud, kas akadeemik Tamm on eestlane. Ja peaaegu nõutakse, et ma jaataksin. Ma olen alati vastanud üht ja sama: kas pole see ükskõik, on ta eestlane, vene-lane või juut. Peaasi — ta on kõva teadlane.»

«Ja mina kavatsesin teilt just sedasama küsida,» tun-nistas Tiinits kurva häälega. «Ikkagi oleks meeldiv kuulda, et eestlane on nii üleilma mees.»

«Teile oleks see lihtsalt meeldiv. Aga mõni vend otsib tähtsaid kaasmaalasi ainult selleks, et oleks rohkem põh-just teisitikõnelejate peale paksemalt sülitada. Ometi on rahvus objektiivselt võttes üsnagi vähetähtis, pigem emotsioonide valda kuuluv eksistentsikülg. Tänapäeval peab inimkond iga hinna eest püüdlema leplikkuse poole. Seda ei saavutata, kuni õhutatakse ja õilistatakse nõndanimetatud rahvuslikku uhkust. Meil ei maksa unustada — mõlemad meie sajandi suured sõjad löid lõkkele nimelt sallimatusest teist keelt kõnelejate vastu.»

«Noh . . .» alustas Tiinits, kuid tal ei lastud seegi kord jätkata.

«Tean väga hästi, et tahate mulle meelde tuletada imperialismi vastuolusid ja muud seesugust. Kena, ma

ei eita neid kui sõja tõelisi põhjusi. Aga seda ei maksa unustada, et soldat paugutas rindel oma rahva auks ja uhkuseks. Kui teda poleks suudetud rahvuslikult meelestada, poleks kedagi sõdima saata olnud.»

«Peale šovinismi ja rassismi on olemas veel kodumaa-armastus,» tähendas Tiinits.

«Õige, jälle õige,» tegi Mark armulikult taandumiskäigu. «Aga te õelge mulle, kus on see armastuse ja noh, kas või šovinismi vaheline ületamatu piir? Niisugust pole ega saagi olla. Võtke või Ameerika. Sinna kogunes omal ajal inimesi igast ilmakaarest, täielik internatsionaal. Aga ei olnud palju aega tarvis, kui see segavereline mass kääris jänkideks ja hakkas kogu muule maailmale üleõla vaatama.»

«Teie loogika järgi peaks lahti ütleva ka mehe ja naise vahelisest armastusest. Kas siitki pole vähe näiteid tuua, kuidas sellest on kuritegusid sündinud.»

«Suguline armastus on inimsoole möödapääsmatult vajalik, toogu ta endaga kuitahes palju draamasid kõrvalproduktina kaasa,» vaidles Mark. «Rahvuslikud tunded on aga tegelikult tarbetud. Kui nad oleksid lihtsalt inertne ballast inimeste hingedes, aga ei, nad muutuvad aasta-aastalt aina ohtlikumaks. Selles on asi.» Esimest korda selle kõneluse kestel tuli Margi häälede kaasaelamine oma sõnadele, isegi midagi erutusetaolist. Ta jätkas ühe hooga: «Paraku on vähemalt üheksakümmend protsenti inimesi nii loodud ja häälestunud, et see, mis eksisteerib praegu, paistab neile igavesena ja ainuvõimalikuna. Aastasadade jooksul, mis inimesed üksteisest tsivilisatsiooni puudulikkuse tõttu lahutatud olid, eraldusid nad paratamatuse sunnil erinevateks rahvasteks, aga nüüd on inimkonna eksisteerimise tingimused radikaalselt muutunud. Inimkond ühendub uuesti, peab ühenduma, muidu tabab teda varem või hiljem katastroof. Aga inimese teadvus jääb ju maha tema olemisest, seda me mäletame koolipingist väga hästi. Teadvus hoiab kinni vanadest ettekujutustest...»

«Nii et ainus väljapääs oleks — elagu maailmakodanik?» katkestas Tiinits natuke pilkamisi.

«Miks nõnda pateetiliselt.» Mõne hetke jooksul oli Mark suutnud oma tavalise jaheda analüütilise hoiaku

tagasi saada. «Lihtsalt — elagu inimene. Ilma hüümärgita, pange tähele.»

«Igav,» ütles Tiinits ja tühjendas üksinda oma klaasi.

«Mis asi — olla lihtsalt inimene?»

«Nimelt. Pagan võtaks, miks ma peaksin hakkama tahtma, et inimesed ühesugusteks nuditaks. Hoopis huvitavam on kuulda teistsuguseid keeli, kui ise räägid, näha igas ilmanurgas isesuguseid nägusid.»

«Pange tähele — ma pole sõnagi öelnud rahvuste kui niisuguste ärakadumisest,» tõstis Mark sõrme. Talle pakkusid ilmsesti rahuldust need kombinatsioonid, millesse ta oma lauakaaslase tõmbas. «Sinna kuulub veel sadu, ma kardan, võib-olla tuhandeid aastaid. Makroajaloo mõõtmetes pole see küll teab kui päratu aeg. Aga praegu ei maksa sellest veel praktilises plaanis mõelda. Mina rääkisin rahvustunde hüpertroofiast. Kas meilgi seda vähe on! Ajage mõne kaukaaslasega juttu, proovige! Ta laob sulle kohemaid ette oma rahva minevikukannatused ning hakkab siis oma suuri ja väikseid naabreid sõimama. Seda seadusega ära ei kaota. Selleks peab igaüks hakkama endas nägema kõigepealt mitte eestlast, venelast, armeenlast või juuti, vaid üht miljardite omasuguste seas. Sellel teel, uskuge mind, vabaneks inimühiskonnal tohutu vaimne energia tõeliseks progressiks. Praegu kulub see mõttetute vahesteinte püstitamiseks. Ütleksin, et nagu keskajal usk, nii on tänapäeval rahvuslus kõige suuremaks arengu tõkestajaks. Muide, ma ei taha üldsegi muljet jätta, et räägin teile midagi originaalset. Need vaated on maailmas juba laialt levinud.»

«Ma tean,» vastas Tiinits ülearu hooletult. «Kui ma mõne aasta eest Rootsisis käisin, sain paari noorema põlve eestlasega kokku. Nemad kõnelesid umbkaudu sama, mis praegu teie.»

«See on... mõistaandmiseks öeldud?» küsis Mark veidi aja möödudes, irooniliselt.

«Mitte põrmugi. Ma ainult tahtsin möönda, et teil on tõepoolest mõttekaaslasi. Kui palju just, seda ma ei tea, aga on. Ainult ärge tehke niisugust nägu — ma ei näe neis vaadetes midagi reaktsioonilist. Üksnes vägivaldset.»

«Taga targemaks.» Mark teeskles imestust. «Mulle tundus just vastupidi.»

«Vaadake. Teie olete, niipalju kui ma aru saan, rationalist. Ratsionaalsus on hea ja vajalik põhimõte, aga ikkagi teatud piirini. Kui inimese mõttemaailma tahtakse ratsionaliseerida, talle nõnda-öelda teaduslikult ette kirjutada, mida ta peab tundma ja mida mitte, siis see ongi vägivaldsus. Minu meelest olgu see meie mõttemaailm pigem aegunud ja ebaratsionaalne.»

Mark mõtles hetke. Nähtavasti ei näinud ta otsekohe võimalust kombinatsiooni jätkamiseks. Aga ta leidis selle kiiresti:

«Teie loogika järgi peaks siis ka šovinismile armu andma? Kuidas sa ikka marurahvuslaste arusaamiste kallal vägivalda hakkad tarvitama, neile teaduslikke ettekirjutusi tegema. Mh?»

Tundus, et Mark oli selle taktikalise löögiga väga rahul.

«Ma ei räägi šovinismist,» taganes Tiinits kaunistest segadusse lööduna.

«Kuid mina rääkisin. Ma ju küsisin: kus on piir, mis ei lase kauni nimega isamaa-armastust marurahvuseks üle kasvada? Aga selle libeda piiri peal balansseerib isamaa-armastus alati. Sellepärast ma olengi veendunud, et mida vähem me kõik mõtleme oma rahvusele ja rohkem inimkonnale kui ühele perele, seda parem.»

«Ja tuleks ikkagi välja üks suur ülemaailme nudimine,» väitis Tiinits uuesti.

Nad olid jõudnud käikude kordamiseni. Ja Mark oli see, kes pakkus viiki:

«Kahju, et me ei saa sellelsamal teemal oma vestlust jätkata, ütleme, kahesaja aasta pärast. Usutavasti mõistaksite siis mind sootuks paremini. Aga kes teab, võib-olla aitab ka kahekümnest aastast? Mis te arvate — kui saaksime kahekümne aasta pärast uuesti kokku ja vaidleksime siis edasi? Aga praegu jätaksime kõik need šovinistid ja kosmopoliidid sinnapaika ja telliksime midagi tõhusat hamba alla? Mida te arvate karbonaadist?»

Tiinits ütles, et ta on ettepanekuga täiesti päri.

«Ärge siis imestage, kui teid kahekümne seitsmendal märtsil tuhat üheksasada kaheksakümmend kuus üles otsin. Loodame, et see võimalus mul avaneb.»

Tiinits kinnitas, et ta on ka selle ettepaneku poolt. Siis jäid nad kelnerit ootama.

1968

Kiri juhatas neile tee väga selgesti kätte: pärast viiekümne kolmandat kilomeetriposti pööras Richard Karindosk vasakule. Tiheda, harvendamata kuusiku vaheline tee oli nii kühmlik, et auto ähvardas põhjapidi kinni jääda. Aga metsa jätkus vaid paarisajaks meetriks, siis jõudsid nad lagedale ja nägid otse enda ees, teise paarisaja meetri kaugusel oma sõidu sihti — pikka õlgkatusega taluhoonet, mida ümbritsesid kõrged lehtpuud. Paremat kätt, piki vastaspoolset jõeveert, paistis veel üks maja, kuid kirjutas antud seletuse järgi pidi just see omaette seisev koht naljaka nimega Etskae talu olema.

Richard Karindosk peatas auto ja Laine küsis, miks ta edasi ei sõida.

«Vaatame enne siitsamast, kuidas paistab,» lausus mees. «Akki sulle koht ei meeldi, mis me siis ilmaasjata läheme inimest segama.»

«Kui sa ei soovi sinna tulla, ma võin üksi minna, võid siia jääda,» vastas naine näpsakalt.

Richard Karindosk nagu ei kuulnudki, ta ütles äkki tekkinud huvivarjundiga:

«Sa vaata — see peaks olema päris ehtne tüüp-rehetare. Jõe poolses otsas elutuba, keskel rehetuba, siis rehetalune ja kõige otsas tall. Ja paistab, et ümber ehitamata. Just see, mida sa taga igatsed.»

Naine käskis tal edasi sõita. Mees tõmbas käigu sisse ja «Volga» kiikles mööda tasapisi tõusvat ja liivaseks muutuvat teed edasi. Nüüd nägid nad, et jõgi, mille serval tare asus, oli laia luhaga, aga ise kitsuke, midagi jõe ja oja vahepealset. Vastaskaldal tuli mets otse luhaservani, siinpoolsel jäi ta poolkaarena talust eemale.

Mingit tara maja ümber polnud ja nad sõitsid otse reheväravate ette. Poolmetsistunud aia servas seisis

laia räästaalusega, paljastunud sarikatega ait ja veidi eemal paistis läbi nõgeste ning takjate maakividest vundament, millel kunagi oli nähtavasti laut seisnud.

Rehevärava alt hüppas lagedale must pikakarvaline koerakrants ja tegi nii vihast häält, et autosistujad paremaks pidasid oodata, kuni keegi teda vaigistama tuleb. Koera järel ilmuski reheelusest nähtavale võidunud vihmamantlis väikest kasvu, kuidagi tõrjuva näoga keskealine naine. Laine Karindosk püüdis neile saadetud kirja lõpust siitperenaise nime meelde tuletada. Ah jah — Vilgats, ja niisamuti Laine nagu tema ise...

Koer läkitas pärast keelamist auto sihis veel paar niutsatusetaolist haugatust ja lippas siis keksimisi oma käskijanna juurde ning istus seal maha, nagu ikka oma kohuse täitnud asjaline.

Linlased liginesid perenaisele, kelle näkku ei ilmunud külalislahkuse varjugi.

«Oleme me ikka õiges kohas?» päris Richard Karindosk natuke kahtlemisi. «Teie olite, kes tahab maja müüa?»

«Ah jah,» taipas Vilgats vist alles nüüd, misjaoks need autosaksad tema õue ilmusid. «Sai jah lehte kuulutus saadetud, ja teie olite, kes huvi tundsid.»

Laine Karindosk oli jõudnud ringi vaadata ja ütles: «Eemalt ei paistnud see koht nii kenana, kui siit näeb. Jõeke kohe maja all, ja hästi omaette elamine.»

«Jah,» ütles Laine Vilgats juba lahkemini. «Ega siin suvel viga pole, ja looma on hea pidada.» Taipas lisada: «See vist teid ei huvita.»

«Loomapidamine tõesti mitte,» naeratas Richard Karindosk nagu vabandades. «Me ei taha muud kui endale suvist elamisekskohta.»

«Eks siis vaadake, kas meeldib,» lausus Laine Vilgats. Richard Karindosk tundis huvi, kunas see rehielamu on püsti pandud.

«Minu isa oli sellal alles poisike,» arutas perenaine meenutamisi. «Ta ikka rääkis, et käinud meestega kaassas metsast palke vedamas. Eks see aastasadade vahetusel kunagi pidi olema.»

«Nii ma umbes arvasin,» noogutas Richard Karindosk. «Lõuna pool nii hilja rehielamuid enam ei püstitatud,

aga siinkandis hoiti vanast ehitusrutiinist kauemini kinni.»

«Nõnda jah on siin elatud,» ütles Laine Vilgats selle peale. «Isa ikka enne sõda pidas plaani, et vaja ümber kohendada, aga rohkemat ei jõudnud, kui välisukse las- kis uue teha.»

«Ja rehetuba on vanaviisi jäänud?» päris Laine Karin- dosk põnevusega.

«Misviisi — vanaviisi? Ah noh... Eks tulge ja vaa- dake, sinna pääseb siitsamast.» Perenaine viis ostjad läbi rehealuse paksudest laudadest ukse juurde ja lükkas selle pärani. Vastu lõi jahe nöölnaline õhk.

«Oodake, nii ei näe te midagi, ma teen eeskojapoolse ukse kah lahti, siis saab valgust juurde.»

Mõne hetke pärast võis juba kahe ukseava kaudu rehetuppa pääseva päevavalguse käes harjumatagi silm seletada nõgimusti kõrgeid palkseinu, suitsunud parre- latte, kogukat ahju ja igasugust koli, mida siia laotud oli.

Laine Karindosk peaaegu jooksis reheahju suu ette ja hüüatas sealt lapseliku rõõmuõhinaga:

«Riks, tule vaata, isegi pajakonks on alles!»

Mees läks Lainele aegamisi järele, katsus sepistatud raudkonksu näpuga, nagu selle ehtsuses veenduda püü- des, ja lausus:

«Niisuguses koldes on meie rahva mitu põlve kogu oma kõhutäite valmistanud.»

«Siia saaks torelda šašlõkiküpsetamise koha,» tegi ta naine juba praktilisi plaane. «Siia ukse kõrvale panna vanaaegsed pingid ja laud, ja siis küünlavalgel... jube tore!»

Richard Karindosk nägi silmanurgast, et perenaine seisab eeskojaukse kõrvale ja kuulab, ja pidas paremaks oma naisele vastamata jätta. Ta pöördus perenaiselt küsima:

«Ega vist teie ajal pole siin enam tuld tehtud?»

«On küll, pärast sõda veel panime lademe maha, katuse jaoks oli pikki õlgi vaja.»

«Kas praegu on katus ikka terve?» küsis Laine Karin- dosk.

Perenaine vastas, et muidu peab, ainult kui pärast pikka kuiva äkiline valing juhtub tulema, siis on rehe-

aluse kohalt läbi andnud. Lõpetas ütlemisega, mis vabandamisena kostis:

«Eks oleks ammu aeg olnud eterniit või laast asemele panna, kuni ema elas, pidasime ikka plaani, aga kole suur see katus, nii palju oleks maksma läinud, sai aastast aastasse venitatud.»

«Oh, aga õlgkatus on ju nii kena,» sõnas Laine Karindosk peaaegu et etteheitvalt.

Selle peale ei öelnud Laine Vilgats midagi, ja kui linlased olid veel natuke aega rehetuba silmitsenud, kutsus neid ka eluruume vaatama. Eeskoja kaudu astusid nad päratusse, kahe pisukese aknaga kööki, mille kirvega tahatud seinapalgid ja lagi olid vist õige ammu üle lubjatud. Köögist viis hingedelt äravajunud uks maja ainsasse kambrisse, mis sügava sopina venis rehtoa ja välimise seina vahele.

«Täielik tüüpprojekt,» ütles Richard Karindosk nagu uskumatult ja tema naise meeleheaks ilmse sümpaatiaga. Naisele meeldis siin algusest peale kõik, välja arvatud see, et köök lupjamisega rikutud oli, ja ta tundis huvi, kas kambri seinu ja lage katva tapeedi all on samuti kunagi värvitud. Laine Vilgats kinnitas, et siin olnud enne esmakordset tapeetimist päris paljas puu. Ta pidas oma kohuseks tähelepanu juhtida, et põrand on juba õige kulunud.

«Põranda saab alati uue teha,» heitis Richard Karindosk hooletult.

«Seda jah,» kinnitas ka perenaine, aga justkui sunnitud, nagu kaasa kiita püüdes. Richard Karindosk mõtles, et on nemad siin küll õige imelikud kaubitsejad: ostja rohkem kiidab ja müüja kipub pigem maha laitma. Moepärast tonksis ta seina ääres alumist palki kinganinaga ja veendus, et see on niisama kõva, kui oli seina sattudes.

«Ja palju te siis küsite?» tahtis ta teada.

Perenaist tabas see hinna pärimine ootamatult, ta kohmetus ja pomises:

«Oskan ma küsida või...»

«Maja kuulub teile, eks te peaksite tema väärtust ja siinseid hindu paremini teadma,» julgustas Laine Karindosk, nagu kartes, et Laine Vilgats äkki müümise mõttest hoopiski loobub. Richard Karindosk sai aru, et

naine oli omas peas ostmise kasuks otsuse juba langedanud.

Kui naine hakkas talvel peale ajama, et nad aianduskrundi asemel, «kus üks karp on teises kinni ja kartulid-porknad ümberringi», otsiksid kuhugi maale omaette elamise, polnud mees sellest ideest eriti süttinud. Ta arvas, et sellel oleks vaid siis sügavamad mõtet, kui nad nagu mõned vabakutselised võiksid terve suve läbi linnast eemal olla. Aga see Etskae polnud osutunud harilikuks ulualuseks, see oli midagi niivõrd ehtsalt talupoeglikku, et ta tundis: siin ta tahab olla.

«Eks neid ole siin mitme hinnaga müüdnud, kes müüa on tahtnud,» arutas perenaine vahepeal. «Varematel aastatel olid odavamad, siis polnud ostjaid kuskilt leida, nüüd on kallimad. Aga ega ma niipalju hinna pärast müü, ma rohkem sellepärast, et tahaks, et isakodu püsti jääks, ma sellepärast...»

«On teil siis midagi, miks te enam ise siin edasi elada ei saa?» päris Laine Karindosk.

Laine Vilgats seletas, et kolhoos ehitas keskusse uue maja ja temale kui vanale olijale anti seal korter.

«Ah nõnda... Ma mõtlesin, et tahate linna, kuhugi kaugemale.»

«Ei mul ole kaugele kuhugi minna, aga teiste inimeste hulka tahan küll,» vastas Laine Vilgats. «Kogu eluaja pidanud siin seda metsa vahtima.»

«Näete, ja meie jälle kadestame, et siin on nii vaikne ja omaette,» naeratas Laine Karindosk.

«Suviti elaksin mina kah siin edasi, aga ega aastast ainult suvekuud ole,» ütles Laine Vilgats natuke kui õigustamisi. «Ma olen kolhoosis raamatupidaja, iga päev pean väljas olema, kontorisse tuleb siit üle kolme kilomeetri maad. Sügisel pimedaga ja talvel kohe kole siin üksi olla. Seni kuni ema hinges oli, sai veel kuidagi, aga sellel talvel jäin päris üksipäini.»

«Kuid niiviisi läheb teie perekonna põline koht võõraste kätte,» tähendas Laine Karindosk kaasatundvalt.

«Koht nüüd... Kohta pole enam ammu, ainult see maja veel... Kaua mina teda valvan. Aga laguneda lasta oli kah kahju, sellepärast ma ostjat otsima hakkasingi.»

«Oli talukoht niisama vana kui maja või vanem?» tahtis Richard Karindosk teada.

«Vanem, tükk aega vanem. Minu vanaisa ostis selle jõekääru mõisa käest. Tema kaudu kohal see nimigi — vanaisa öelnud iga asja kohta ikka «etskae», ja parun pannudki talule niisuguse nime. Ega sinne parun muidu maid müünud, ainult ääre pealt, viletsamaid siile. Sedamoodi see koht siia sai.»

«Ma vaatasin — ümberringi siin päris puhas liiv, kus siis teie põllud olid?» päris Laine Karindosk omakorda.

«Eks sellesama liiva peal nad olid, niipalju kui neid oli,» kostis Laine Vilgats. «Maja ümber on vähe mullasem, siia vedas isa jõest muda peale. Iga aasta tahtis see põld sõnnikut, aga kui kuiv aeg juhtus, ei siis olnud suuremat midagi saada. Üks nälja nüpeldamine, nii mu isa ikka ütles.»

«Aga ära te elasite,» tähendas Richard Karindosk. «Nüüd, nagu paistab, pole siin enam rohkem põldu järel kui kartulimaa.»

«Kolhoosi ajal jäi. Alguses ikka künti ja külvati siin edasi, aga sõnnikut polnud enam võtta, midagi siin ei kasvanud. Ja kaugel, üle silla ringi nii pikk maa, et ei tasu masinaid selle mõne liivahektari pärast edasitagasi sõidutada. Nüüd otsustatud männid peale istutada. Et nagooni siia midagi külvata ei tasu, korraliku maa pealt saab sootuks väiksema vaevaga mitu korda rohkem kätte.»

Laine Vilgats rääkis seda ükskõikselt, mis Richard Karindoski imestama pani. Ta ütles:

«Kui niimoodi seal kuskil kontoris arutada, siis küll. Aga kui teie isa ja vanaisa näeksid ja kuuleksid, mida nende töövaevast on arvatud, ei nad siis küll rõõmu tunneks.»

«Nemad küll jah ei tunneks,» möönis Laine Vilgats, kuid seegi kord erilise kaasaelamiseta, ja kartes, et mees seda perenaisele pahaks paneb ja talle midagi sobimatut ütleb, sekkus Laine Karindosk kärmesti jutusse:

«Eks ole õige, et metsa ka vaja, metsale peab ka ruumi jätma. Me hakkasime nüüd ajalugu arutama, aga oma hinda te ei nimetanudki?»

«Mis hinda või...» kordas Laine Vilgats jälle, seda-

korda juba lausa piinlikkust tundes, et üldse midagi säherduse muinsuse eest küsida söandab. «Kolmsada rubla vast...» ütles ta siis areldi.

«Kolmsada,» kordas Richard Karindosk arupidavalt, kuid märgates perenaise piinatud olekut, ütles ruttu: «Kui aus olla, siis kolmsada ei ole palju.»

«Noh, ja räägitakse, et ostumaks jäävat ostja kanda,» muutus Laine Vilgats sellest mööndusest kohe söakamaks.

«Palju see ikka on, olgu peale,» ruttas Laine Karindosk nõustuma. Ja sellega oli kaup niisama hästi kui koos.

Kui siis linlased pärast ligemale ümbrusele pilgu heitmist majja tagasi jõudsid, oli neid kui teine inimene ees ootamas. Laine Vilgats oli ennast puhtalt, päris maitsekalt riidesse seadnud, juuksed soenguks kohendanud, ja nüüd paistis ta mitte üksi nooremana, vaid ka sõbralikumana. Köögiski oli hädapärast korda loodud ja perenaine tahtis kaubasobitajaid lausa vägisi kostitada kodusingi, linnaleiva ja kolhoosipiimaga. Pidigi ostjarahvas kombegi pärast lauda istuma ja pakutavat maitsuma. Laine Karindosk oli nüüd see, kes jutu möödunule keeras, aga omamoodi: teda huvitas, kas on perenaisel ka vendi-õdesid või lapsi.

«Ei ole mul kedagi,» vastati, aga nõnda, nagu vastab inimene, kes tahab varjata, et teda hellast kohast puudutati. Richard Karindosk tabas selle kohe ära. Südamel kirudes naist uudishimutsemise pärast, tahtis ta teada saada, kas siinkandis võib veel sellist meest leida, kes ilusat õlgkatust mõistab teha. Ta seletas, et kahju oleks hea proportsioonitundega ja hoolikalt ehitatud vana aita maha lammutada ja nad tahaksid sinna uue katuse peale lasta panna.

«Mõistja mehe peaks leidma,» vastas Laine Vilgats, «aga kust kohast te selle jaoks õlgi saate? Nüüd võetakse kogu rukis kombainiga, ja selle sasiga ei tee midagi.»

«Siis ei aita muud kui sirbiga rukkisse minna,» naeris Richard Karindosk. «Šefluse korras kolhoositalurahvale appi. Mis te arvate, kui ikka tõsiselt rääkida — kas

teie esimees meid napakaks ei pea, kui säherduse sooviga ta palge ette ilmume?»

«Mis nüüd seda,» ütles Laine Vilgats natuke kõhkle-misi. «Aga siis vaja ju tera kah käsitsi välja lüüa, ega lõikamine üksi. Kuskil peaks küll rabamispink alles olema.»

«Issand, sa kujuta ette!» Laine Karindosk sattus lausa vaimustusse. «Paneksime rehetoa küdema, rukki üles parsile, ja siis hakkaksime rukist rabama. Nagu muiste.»

Siitperenaine tähendas asjalikult, et ega see polevatki raske töö.

«Peaasi on rukis kolhoosilt välja kaubelda,» arutas Richard Karindosk. «Pole viga, kui esimees muidu ei anna, lubame talle mõne projekti teha. Teil ju ehitus käib kõvasti?» küsis ta Laine Vilgatsilt, ja see vastas omakorda küsimisega, imestava küsimusega:

«Olete teie siis arhitekt?»

«Nimelt et oleme. Mõlemad isegi.»

«Ja miks te siis niisugusesse vanasse majja tahate tulla, te võiksite ju . . .» Laine Vilgats ei lõpetanud.

Nüüd seletas Laine Karindosk:

«Kivide vahelt tahaks ära.»

«Ei oska inimene ka kuskil päriselt rahul olla,» ütles Laine Vilgats selle peale, püüdes säilitada kõrvaltvaataja hoiakut. «Ise ehitate linna ilmatu uhkeid maju, kus kõik hea käepärast, aga mis mugavusi siin, rehetares. Ei ole mitte elektritki.»

Richard Karindosk seletas omakorda:

«Meie abikaasaga oleme küll mõlemad linnas sündinud, kuid meie isad või vanaisad on ükskord sama-suguse madala ja lihtsa tare uksest välja astunud ja maailma läinud. Aga ju siis mälestus meie rahva põlis-kodust on meisse pesitsema jäänud ja kutsub, kui nii võib öelda, enda juurde tagasi.»

See kõlas natuke ülemäära pateetiliselt. Richard Karindosk taipas seda kohe ka ise.

«Ei varematel aegadel olnud märgata, et kellelegi oleks neid vanu tareuberikke vaja läinud, lagunesid niisama,» ütles Laine Vilgats vastu.

«Inimesed õpivad,» vastas Richard Karindosk. «Õpi-vad ja saavad isegi targemaks. Linnamugavused paist-

sid meilegi, meie põlvele peaaegu ainsalt midagi väärt olevat, aga nüüd saame aru, et need ei asenda midagi väga tähtsat, mis siia, meie rahva põliskodusse, paratamatult pidi maha jääma. Nagu musta leiba ei asenda mingid peenemad road.»

Laine Vilgats kuulas seda arutlust väga tähelepanelikult, siis lausus rohkem kui iseendale:

«Minu kadunud isa rääkis ikka, et ei sel inimese rabelemisel ole põhja ega määra, nagunii ei jää ta kuskil ega miskiga rahule. Sellepärast — nõnda ta rääkis — elagu igaüks, kuidas elab, mis seda teistsugust taga püüdaki. Et kas see, mis kaugelt parem paistab, seda ongi. Ja kui nüüd teie siin nõndaviisi rääkisite, sellest põliskodust ja mustast leivast, tulid need ta sõnad mulle meelde.»

Richard Karindosk laiutas käsi.

«Oleme, need tänapäeva inimesed, tõesti kui eeslid kahe heinakuhja vahel. Mugavus ja lihtne looduslähedane elu — mõlemad on meile armsad, aga paraku üks kipub teist välistama.»

«Jah, aga isegi kõige suuremad loodusejumaldajad eelistavad ikkagi linnakorterites istuda ja sealt maaelu võlusid kiita,» torkas Laine Karindosk. Tema abikaasa oli harjunud oma naise kombega heast peast iseendale kas või vastu rääkida. Sellepärast ütles ta nokkimisi:

«Mida on kirikuõpetajad juba ammu tähendanud oma sõnade ja oma tegude kohta . . .»

«Nemad, tuleb välja, on siis otsekohesemad.»

«Noh, olgem siis meie ka otsekohesed,» ütles Richard Karindosk naeratamisi. «Tunnistagem, et ega meiegi siia igatse oma linnamugavuste juurest rohkemaks kui mõneks nädalaks aastas.»

«Mina olen samuti mõelnud, et ega mu isal selle jutuga kuigi palju õigust polnud,» sõnas Laine Vilgats.

«Kuigi palju polnud, aga kuigi palju kindlasti oli,» vaidles Laine Karindosk. Nüüd tundis tema tungi vaielda. «Ma just praegu mõtlesin — et meie oleme võib-olla veel see kõige õnnelikum inimeste põlvkond. Jah-jah!» kinnitas ta jonnakalt, kui märkas mehe näol naeruvinet. «Siin pole midagi naljakat. Tehnikaajastu annab meile juba küllalt palju hüvesid, aga samal ajal on meie jaoks säilinud veel ka seda siin.» Laine Karin-

dosk tegi käega enese ümber ringi. «Noh, muidugi, öeldakse kindlasti, et tulevikus teeb tehnika inimese elu veel palju mugavamaks, kui see praegu on. Kes vaidleb, aga siis on see ka kõik. Ainult lage komfort, muud midagi. Mina igatahes ei kadesta järelopõlvi!» Laine Karindosk lõpetas, häält kategooriliseks moduleerides.

«Oh meid, neid kõigi aegade kõige õnnelikumaid!» Richard Karindosk pöördus Laine Vilgatsilt küsima: «Aga mida teie sellest õnnest arvate?»

«Mis minul arvata...» Kuid ta ütles siiski otsapidi välja, mida ta arvab: «Eks ma siit sellepärast ära tahangi, et neid hüvesid, millest teie proua rääkis, raasike rohkem maitsta.»

«Ja te ei kardate, et pettute, et igatsete siia, selle õlgkatuse alla tagasi?»

«Ei.» Vastus kõlas isegi järsuvõitu.

«Jälle üks ajastu konflikte,» laiutas Richard Karindosk teatraalselt käsi. «Inimesed ei suuda üksteist mõista. Räägiksid kui ise keeli.»

«Oh, ei maksa kohe sedaviisi,» ütles Laine Vilgats.

«Õigus, kulla perenaine, õigus!» Richard Karindosk hakkas naerma. «Meie, linnainimesed, satume kole kergesti targutama, te ärge seda üleliia tõsiselt võtke.» Ta tegi otsustava pöörde tagasi argiellu: «Meil jäi teiega ühes asjas kokku leppimata — millal minna notari juurde ja kunas võime siinsed võtmed nii-öelda üle võtta.»

Seda nad kolmekesi arutama hakkasidki.

SISUKORD

Kirjapanemata romaan	5
Kutse	19
Parem äratundmine	36
Küll nad ikka võivad juua	41
Anna ja proua	56
Õhtune kõne	59
Abieluettepanek	73
Tühimik	88
Õösiti on kahjulik mõelda	97
Kahekümneks aastaks katkestatud kõnelus	108
Põliskodu	123

И л у с В я и н о . П О Н О Ч А М Д У М А Т Ь В Р Е Д Н О . О д н н а д ц а т ь
р а с с к а з о в . Н а э с т о н с к о м я з ы к е . О ф о р м л е н и е : М . Ю к с и н е . И з д а -
т е л ь с т в о « Э э с т и Р а а м а т » , Т а л л и н , П я р н у с к о е ш о с с е , 10 .

Toimetaja M. Käbin. Kunstiline toimetaja A. Raja. Tehniline toi-
metaja A. Krebstein. Korrektor A. Langsepp. Laduda antud 14. II
1969. Trükkida antud 17. IV 1969. Paber 54×84/16. Trükipaber
nr. 2 Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid 8.5. Tingtrükipoognaid
7.1. Arvestuspoognaid 6,92. Trükiarv 24000. Tellimise nr. 1221.
MB-02470. Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Ülikooli
17/19. III. Hind 40 kop.

7-3-5

39-TL-3-69